

บทที่ 5

สถานภาพและบทบาทหน้าที่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวจากอดีตสู่ปัจจุบัน

จากการศึกษาบริบทชุมชนของชาวไทลื้อ บ้านลำ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดพะเยา ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบแวดล้อมชุมชนที่ส่งผลต่อชาวไทลื้อ รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ อัตลักษณ์ และขนบธรรมเนียม ประเพณี นับตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ในบทนี้ผู้วิจัยขอนำเสนอถึงสถานภาพและบทบาทของพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าว โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคก่อน พ.ศ.2539 ยุคพ.ศ. 2539 - 2544 และ ยุคพ.ศ. 2545 – ปัจจุบัน ว่ามีสถานภาพเป็นอย่างไรบ้างและมีปัจจัยอะไรที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสถานภาพนั้น รวมถึงบทบาทหน้าที่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวที่มีต่อปัจเจกและชุมชน และมีตัวแปรหรือเงื่อนไขอะไรบ้างที่กำหนดกระบวนการสืบทอดพิธีสามปีสี่รวงข้าว โดยได้นำเสนอผลการวิจัยออกมาดังนี้

สำหรับการศึกษาในบทนี้ ได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลการการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และลงพื้นที่สังเกตการณ์ในชุมชน โดยผู้วิจัยขอนำเสนอผลการวิจัยแบ่งออกเป็นประเด็นดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพของสื่อพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวทั้ง 3 ยุค ได้แก่ ยุคก่อน พ.ศ. 2539 ยุคพ.ศ. 2539-2544 และยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน

1. ความเป็นมาของพิธีสามปีสี่รวงข้าว
2. สถานภาพของสื่อพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคก่อน พ.ศ.2539
3. สถานภาพของสื่อพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคพ.ศ. 2539 – 2544
4. สถานภาพของสื่อพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคพ.ศ. 2545 – ปัจจุบัน

ตอนที่ 2 บทบาทหน้าที่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวที่มีต่อปัจเจกและชุมชนในยุคก่อน พ.ศ.2539 ยุคพ.ศ. 2539-2544 และยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน

ตอนที่ 3 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่ออาการคงอยู่และความเปลี่ยนแปลงสถานภาพของพิธีสามปีสี่รวงข้าว

ตอนที่ 1 สถานภาพของสื่อพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวทั้ง 3 ยุค ได้แก่
ยุคก่อนพ.ศ.2539 ยุคพ.ศ. 2539 - 2544 และ
ยุคพ.ศ. 2545 – ปัจจุบัน

1. ความเป็นมาของพิธีสามปีสี่รวงข้าว

ชาวไทลื้อบ้านลำ ต.เวียง อ.เชียงคำ จ.พะเยา เป็นกลุ่มชนที่สืบทอดเชื้อสายบรรพบุรุษมาจากเมืองลำในสิบสองปันนา มาตั้งรกรากแถบราบลุ่มของแม่น้ำแวน แม่น้ำลาว และแม่น้ำยวณมากกว่า 200 ปี โดยชาวไทลื้อบ้านลำมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับไทลื้อที่เมืองคอบ (ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศลาว) สำหรับชาวไทลื้อที่เข้ามาอาศัยยังอำเภอเชียงคำ มีการอพยพมาจากหลายแห่ง เช่นจากเมืองพง เมืองหย่วน เมืองมาง (ในเขตสิบสองปันนา) ดังนั้นการตั้งชื่อหมู่บ้านหรือตำบลในปัจจุบันก็ยังคงมีการตั้งชื่อหมู่บ้านตามแหล่งที่อพยพมาด้วย ซึ่งการเรียกชื่อหมู่บ้านต่างๆเหล่านี้สามารถบอกได้ว่ามาก่อนที่จะมาตั้งรกรากยังประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องจากการที่คนไทลื้อพลัดถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย มีการสืบทอดและนำเอาวัฒนธรรม ประเพณีที่เคยปฏิบัติเมื่อครั้งที่อาศัยอยู่สิบสองปันนาติดตามมาด้วยนั้น ถือเป็นการรักษาอัตลักษณ์ ความเป็นตัวตนของไทลื้อไว้ รวมถึงการตั้งชื่อหมู่บ้านตามเมืองที่อพยพจากมานั้น ก็ถือเป็นที่ยืนยันได้ว่าชาวไทลื้อเป็นกลุ่มคนที่มีการรักษาและสร้างอัตลักษณ์ของตนเองอย่างเหนียวแน่น

นอกจากนี้ การอพยพมาจากหลายแห่งที่แตกต่างกัน ก็ส่งผลต่อการนับถือผีของชาวไทลื้อแต่ละแห่งด้วย เนื่องจากแต่ละแห่งก็จะมีชื่อผีเจ้าเมืองที่นับถือแตกต่างกันออกไป ถือเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะของไทลื้อในแต่ละแห่งได้เป็นอย่างดี สำหรับไทลื้อบ้านลำนั้นได้นับถือ “เทวดาเจ้าหลวงเมืองลำ” เป็นเทวดาเมืองเช่นเดียวกับที่เมืองคอบ และในอดีตการจัดพิธีกรรมเมืองที่เมืองคอบนั้น เคยเป็นต้นแบบของการทำพิธีกรรมเมือง ซึ่งมีการเลี้ยงเทวดาเจ้าหลวงเมืองลำที่ใหญ่โตและสมบุรณ์แบบมาช้านาน โดยมีเครือญาติจากหมู่บ้านไทลื้อที่อื่น ๆ รวมถึงไทลื้อบ้านลำไปร่วมพิธีด้วยทุกครั้ง การประกอบพิธีกรรมเมืองได้นั้น หมู่บ้านหรือชุมชนนั้น ๆ ต้องมีองค์ประกอบของการจัดงานที่ครบถ้วน สมบูรณ์ ทั้งด้านความพร้อมของคนในชุมชน ความพร้อมของสถานที่การจัดงาน ความพร้อมของผู้นำพิธี ฯลฯ ต่อมาในปีพ.ศ. 2545 ชาวไทลื้อบ้านลำก็ได้มีการอัญเชิญ “เจ้าหลวงเมืองลำ” จากบ้านหนองบัว จ.น่าน มาตั้งบูชาที่หมู่บ้าน ซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกับ “หอเสื่อบ้าน” หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ศาลหมู่บ้าน” โดยใช้สถานที่ปลายหมู่บ้านที่มีบริเวณกว้างขวาง ซึ่งสามารถรองรับการประกอบพิธีกรรมของคนได้ทั้งหมู่บ้าน

นับตั้งแต่นั้นมาการทำพิธีกรรมเมือง ชาวไทลื้อบ้านลำก็สามรถดำเนินการเองได้ทั้งหมด โดยที่ไม่ต้องเดินทางไปที่เมืองคอบหรือบ้านหนองบัวอีกต่อไป

แต่เดิมศาสนาที่ชาวไทลื้อนับถือก็คือ การนับถือผี แต่ต่อมาพอรับเอาพุทธศาสนาเข้ามา นับถือก็ยังคงสืบทอดความเชื่อที่เกี่ยวกับผีควบคู่ไปกับการนับถือในพุทธศาสนาด้วย แม้ว่าโดยส่วนใหญ่พิธีทางศาสนากับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีจะมีการแยกช่วงเวลากันชัดเจน แต่บางครั้งก็มีการผสมผสานเข้าด้วยกันหรือทำหน้าที่ควบคู่กัน เช่น การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ คือพอหลังจากทำบุญที่วัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ล่วงลับแล้ว ก็จะมีการสะเดาะเคราะห์ที่บ้าน โดยมีพ่ออาจารย์เป็นผู้ทำพิธีให้ซึ่งมักจะมีการบายศรีสู่ขวัญควบคู่ไปด้วย เพื่อเสริมดวงชะตา อันแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนาที่มีบทบาทหน้าที่ผสมผสานกัน และเนื่องด้วยเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อในการยึดมั่นการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีของตัวเองมาอย่างเคร่งครัดตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่างจึงยังคงสืบทอดมายังจนถึงปัจจุบัน อาทิ พิธีกรรมสืบชะตา พิธีกรรมตานก้วยสลาก พิธีกรรมตานข้าวใหม่ เป็นต้น แต่มีพิธีกรรมที่สำคัญกว่าสิ่งใดนั่น คือ “พิธีกรรมบ้าน กรรมเมือง” หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “พิธีสามปีสี่รวงข้าว” ซึ่งเป็นพิธีการไหว้ผีและเลี้ยงผี กระทำกัน 3 ปีครั้งหนึ่ง แต่เดิมพิธีเข้ากรรมนั้นมี 2 ระดับคือ พิธีเข้ากรรมเมือง คือ การเลี้ยงผีเจ้าเมือง และพิธีกรรมบ้านคือ การเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, 2529)

นอกจากนี้ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2529) ได้กล่าวไว้ว่าพิธีกรรมแต่ดั้งเดิมมี 2 ระดับ คือ พิธี “เข้ากรรมเมือง” ได้แก่การเลี้ยงผีเจ้าเมืองและพิธี “เข้ากรรมบ้าน” ได้แก่การเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านในสิบสองปันนา ปัจจุบันไม่ทราบว่าจะยังคงมีการสืบทอดพิธีกรรมนี้อยู่หรือไม่ แต่ชาวไทลื้อในล้านนายังคงสืบทอดกระทำกันเป็นประจำเป็นประเพณีอยู่ โดยในแต่ละหมู่บ้านก็ยังเรียกว่า “พิธีเข้ากรรมเมือง” ส่วนรายละเอียดในพิธีกรรมอาจจะแตกต่างกันไปบ้าง เช่น ชื่อผีเจ้าเมืองที่นับถือก็อาจจะแตกต่างกันออกไป การฆ่าวัว ควายหรือสัตว์ใหญ่สังเวยก ก็อาจจะเปลี่ยนเป็นฆ่าสัตว์เล็ก เช่น เป็ด ไก่ เช่นสังเวยกแทน เป็นต้น

“พิธีเข้ากรรมเมือง” ในสิบสองปันนามีการกระทำกันเป็นพิธีใหญ่โตก็คือที่ “เมืองล่า” ดังกับมีคำกล่าวในเนื้อร้องเพลงขับของไทลื้อไว้ว่า “โก้ไปถูกกำเมืองล่า” (กลัวไปถูกกรรมเมืองล่า) ทั้งนี้เพราะชาวลื้อเมืองล่าแต่เดิมจะทำพิธีเข้ากรรมเมืองเป็นเวลานานถึง 96 วัน โดยปัก “ตำแห่ว” (ดูความหมายในภาคผนวก) ตรงเขตแดนเข้าออกเมืองประกาศห้ามมิให้ “คนในออก คนนอกเข้า” ใครที่ไปถูกกรรมเมืองล่า ก็ต้องติดค้างอยู่ในเมืองล่า ก็ต้องติดค้างอยู่ในเมืองล่าจนกว่าจะเสร็จสิ้นพิธีซึ่งจะออกจากเขตแดนเมืองล่าได้

ภาพที่ 5.1
ตาแห้ว (เฉลว) ใช้สำหรับกั้นเขตแดนหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังมีชาวไทลื้ออื่น ๆ ที่ยังคงสืบทอดพิธีกรรมนี้อยู่ เช่น บ้านหนองบัว ต.ป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน ซึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองลำ และยังคงสืบทอดพิธี “เข้ากรรมเมือง” นี้อยู่ โดยกระทำ 3 ปีต่อ 1 ครั้ง แต่กำหนดเวลาเหลือเพียงแค่ 3 วัน และการเข้าออกหมู่บ้านในช่วง 3 วันนี้ก็ทำให้ง่ายด้วยการปรับเป็นเงินแทน มีการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ (เรียกชื่อเพี้ยนไป เป็นเมือง “ลำ”) ไว้ในหมู่บ้าน ในพิธีก็มีการฆ่าวัว 1 ตัว ควาย 1 ตัว หมูดำ 1 ตัว หมูเผือก 1 ตัว มีรายละเอียดในพิธีกรรมคล้ายคลึงกับที่กระทำในเมืองลำ สิบสองปันนา สำหรับพิธีเข้ากรรมเมืองของชาวไทลื้อในหมู่บ้านอื่น ๆ ก็มีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป เช่นที่บ้านร่องแง ต.บัว อ.บัว จ.น่าน มีการนับถือเจ้าหลวงช้างเผือกงาเขียว ที่ อ.เชียงคำ จ.พะเยา ในแต่ละหมู่บ้านก็นับถือผีต่าง ๆ กัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บ้านลำ ต.เวียง อ.เชียงคำ นับถือเทวดาเจ้าหลวง

บ้านเชียงบาน ต.เชียงบาน นับถือเจ้าพ่อพญาเผือก จากเมืองพง

บ้านแพด ต.เชียงบาน นับถือเจ้าพ่อพญาคำแดง

บ้านธาตุ หมู่ 1, 2 ต.หย่วน นับถือผีหย่วน

บ้านหย่วน ต.หย่วน นับถือผีแมน (เจ้าฟ้าเมืองแมน)

บ้านมาง ต.หย่วน นับถือผีเมืองมาง เป็นต้น

ในหมู่บ้านชาวไทลื้อนอกจากจะมีหอผี เจ้าหลวงประจำหมู่บ้านแล้ว ยังมี “ใจบ้าน” ได้แก่เสาหลักประจำกลางหมู่บ้าน เป็นเสาปักลงครั้งแรกเมื่อเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน (แบบเดียวกับหลักเมือง) ซึ่งจะมีพิธีกรรมทุกปีอีกด้วย

ภาพที่ 5.2
อนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ

ภาพที่ 5.3
หอเสื่อบ้าน

ภาพที่ 5.4
หอดเวดดาของแต่ละเก้าผี

“พิธีกรรมบ้าน กรรมเมือง” หรือ “พิธีสามปีสี่รวงข้าว” เป็นพิธีการบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำ และเลี้ยงผีบรรพบุรุษ และเทวดาประจำหมู่บ้าน ที่คอยปกป้องรักษาให้สมาชิกในหมู่บ้านได้อาศัยอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข โดยชาวไทลื้อทุกแห่งจะมีเทวดาที่ตนเองนับถือมาตั้งแต่อพยพมาจากสิบสองปันนา สำหรับที่บ้านลำ ต.เวียง อ.เชียงคำ จ.พะเยา มีเทวดาหลวงเป็นเทวดาเมือง และยังมีเทวดาอื่น ๆ ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถืออีกดังนี้

1. เทวดาหลวง
2. เทวดาฟ้าภู่ง่า
3. เทวดาข้างเผือก
4. เทวดาเซียงร้าน
5. เทวดาบ่าง
6. เทวดาโอง้า
7. เทวดาคออุ

8. เทวดาภัสทรายสมชายเชียงใหม่
9. เทวดาหัวกุด
10. เทวดาเสื้อบ้าน
11. เทวดาหน่อแก้ว
12. เทวดาสังฆราชา
13. เทวดาเจ้าพุ่มเขียว
14. เทวดาแม่คำควง
15. เทวดาเจ้าต่อมคำ
16. เทวดาเจ้าแสนหวี
17. เทวดาดอกกรัก

ขั้นตอนการบริการมบูชาเทวดาเจ้าหลวงเมืองลำ

1. นำอาหารที่ทำเสร็จแล้วขึ้นใส่ขันข้าว ตามห่อเทวดาที่จัดไว้
2. อาจารย์ผู้อาวุโส กล่าวอัญเชิญเทวดาขึ้นสู่หอสารลานคำ รับบริการมบูชาเสร็จแล้วล้างขันช้อย 3 ที
3. ให้กำลังหรือผู้ที่เป็นข้าวจ้าน้ำผัก กล่าวเชิญเทวดารับการบูชาตามความปรารถนา
4. อ่านประวัติเมืองลำ
5. เสร็จพิธีเชิญทุก ๆ คน ร่วมรับประทานอาหาร
6. หลังจากนั้น มีการละเล่นรื่นเริงต่าง ๆ ตามสมควร
7. เมื่อถึงเวลาพอสมควร ให้ล้างขันช้อย 3 ทีแล้วขออนุญาตยกขันลงจากหอ

ภาพที่ 5.5

พ่ออาจารย์กำลังกล่าวอัญเชิญเทวดาขึ้นสู่อุทยานคำ

ภาพที่ 5.6

เก้าฝีกกล่าววริกรรมบูชาเทวดา

ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมนั้นจะเริ่มขึ้นในช่วงเช้าตรู่ สมาชิกในหมู่บ้านจะแต่งตัวในชุดไทยที่สวยงาม จากนั้นแต่ละครอบครัวที่ถือเทวดาเดียวกันจะต้องช่วยขนสิ่งของ ดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ มาวางไว้ที่หอเทวดาของแต่ละคน พอเวลา 9 โมงเช้าก็จะ

เริ่มเดินขบวนจากโรงเรียนบ้านไทยพรม มายังอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ สำหรับขบวนแห่ก็จะมี การแห่พานพุ่มดอกไม้ ตุง กลองสะบัดไชย มีการฟ้อนรำตามขบวน และพอบขบวนแห่มาถึงหอเสื่อ บ้าน ขึ้นตอนต่อไปก็จะเป็นการเข้าสู่ช่วงพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำ ซึ่งพ่ออาจารย์จะเป็น ตัวแทนในการกล่าวบริกรรมบูชา จากนั้นเจ้าหรือว่าผู้ที่เป็นข้าวจ้างของแต่ละเทวาก็จะกล่าวเชิญ เทวดาของตนเองมารับประทานอาหารตามที่ได้ถวายไว้ ช่วงเวลานี้ ลูกหลานที่นับถือผี/เทวดา เดียวกันก็ต้องนั่งลงกราบเพื่อรับพรจากเจ้าผีด้วย จากนั้นผู้ใหญ่บ้านจะเป็นตัวแทนอ่านประวัติ เมืองลำให้ผู้เข้าร่วมพิธีได้รับรู้ความเป็นมาของไทยลื้อตั้งแต่เมื่อครั้งที่อยู่สองปันนาจนอพยพมาตั้ง รกรากอยู่ที่บ้านลำแห่งนี้ โดยมีจุดมุ่งหมายของการอ่านประวัติไทยลื้อบ้านลำก็เพื่อที่เป็นการ ถ่ายทอดข้อมูล ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของไทยลื้อให้ลูกหลานรับรู้และจดจำในชาติพันธุ์ ตนเอง อันเป็นการสร้างอัตลักษณ์และความรู้สึกร่วมกันของคนในหมู่บ้านให้รู้สึกอีกเข็มและ ภาคภูมิใจในการเป็นชาวไทยลื้อผ่านการสร้างระบบสัญลักษณ์ที่เป็นข้อตกลงร่วมกันในชุมชนซึ่งในที่นี้ ก็คือ การทำพิธีร่วมกัน สร้างประวัติศาสตร์ร่วมกัน เป็นต้น

จากนั้นก็มีการรำถวายเจ้าหลวงเมืองลำ และปิดท้ายช่วงพิธีการด้วยการฟ้อนดาบ จากนั้นกลุ่มแม่บ้านก็จะช่วยกันยกข้าวปลาอาหารที่เตรียมไว้มาให้สมาชิกในหมู่บ้านได้รับ ประทานร่วมกัน จากนั้นก็จะเป็นการละเล่น ทำกิจกรรมรื่นเริงต่าง ๆ อาทิ เล่นสะบ้า ขับล้อ เล่น สะล้อ ซอซึง วิ่งโก่งกาง เล่นไฮโล ชนไก่ ไปตลอดทั้งวัน

ภาพที่ 5.7

ฟ้อนดาบ

สำหรับพิธีกรรมบ้าน กรรมเมือง หรือพิธีสามปีสี่รวงข้าวที่บ้านลำ อ.เชียงคำจะมีพิธีปฏิบัติที่แตกต่างออกไปจากเดิมตอนที่อยู่บ้านหนองบัว จ.น่าน บ้างเล็กน้อย เช่น จะไม่มีการฆ่าวัวหรือสัตว์ใหญ่กลางลานบ้าน แต่จะฆ่าหมู ฆ่าไก่แทน และจะกระทำกันในที่ลับ เนื่องจากว่าผู้เฒ่าผู้แก่บ้านลำเห็นตัวอย่างการทำพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำ ของบ้านหนองบัว จ.น่าน ซึ่งหมู่บ้านนั้นมีการฆ่าวัวเพื่อเซ่นไหว้ โดยกระทำกันกลางลานบ้าน แสดงถึงความโหดเหี้ยมและความสลดใจแก่ผู้ที่พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นจึงได้มีมติในที่ประชุมของกรรมการหมู่บ้าน เปลี่ยนจากการฆ่าวัวควายซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่มาเป็นการฆ่าหมู ฆ่าไก่แทน และกระทำกันในที่ลับ จากนั้นค่อยนำมาเซ่นไหว้เจ้าหลวงเมืองลำเป็นลำดับต่อไป

“เฮาเกิดมาป็นจำวลื้อ เฮาต้องมีกำบ้านกำเมือง เพื่อสักการะบูชา บวงสรวง เจ้าหลวงเมืองลำ เพื่อหื้อทุกคนในหมู่บ้านได้อยู่ดี กินดี มีความสุข” (เราเกิดมาเป็นคนไทลื้อ เราต้องมีพิธีกรรมบ้าน กรรมเมือง เพื่อทำการสักการะบูชาเจ้าหลวงเมืองลำ เพื่อให้ทุกคนในหมู่บ้านได้อยู่ดี กินดี มีความสุข) (พ่ออาจารย์หนานหลวงสวัสดิ์ ศรีคำ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2551)

ดังนั้นคนที่เกิดมาเป็นชาวไทลื้อ จะต้องมีการเคารพนับถือเทวดาเมือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองชุมชนและบ้านเรือน สืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้ชาวไทลื้อมีความเชื่อว่าเทวดาหลวง และเจ้าหลวงเมืองลำจะทำการปกปักรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่กันอย่างร่มเย็น กินดี อยู่ดี มีความสุข

แต่เดิมบ้านลำเรียกพิธีกรรมนี้เพียงสั้นๆว่า “กรรมเมือง” ซึ่งหมายถึงเมืองลำ แต่เมื่อเวลาเปลี่ยนไปก็มีการเรียกรวมกันว่า “กรรมบ้าน กรรมเมือง” จนติดปากกันมาจนถึงทุกวันนี้ แต่ทั้งนี้ก็ยังมีการเรียกชื่อของพิธีกรรมออกเป็นอีกชื่อหนึ่งว่า “3 ปี 4 รวงข้าว” ซึ่งหมายถึงการเริ่มต้นฤดูเก็บเกี่ยวในปีแรกจนครบ 3 ปีตามปฏิทินหรือฤดูกาลทำนา ครั้งที่ 4 จึงจะมีการประกอบพิธีกรรมนี้ จากการตั้งชื่อพิธีกรรมนี้ว่า “สามปีสี่รวงข้าว” แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ของชาวไทลื้อที่มีต่อธรรมชาติ และ “ข้าว” ก็เป็นแหล่งกำเนิดของอาหารและการทำงานก็เป็นอาชีพหลักของคนไทลื้อมาตั้งแต่ในอดีตกาลแล้ว การตั้งชื่อพิธีกรรมนี้จึงน่าจะมีที่มาจากความผูกพันกับทุ่งนา และวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมนั่นเอง

คำว่าสามปีสี่รวงข้าวนี้ หมายความว่า ถ้าครบ 3 ปีบ้านเฮาต้องกำบ้าน แต่ถ้าถึง 3 ปีปีบการเกี่ยวข้าวต้องมี 4 ครั้ง เป็นเลยฮ้องว่าสามปีสี่รวงข้าว คือมันจะครบรอบหนึ่งพอดี ... แต่ ๆ แล้วตีมามันมีเหมือนกัน เขามารวมกัน ต่างกันแค่การฮ้องจื่อเต้าอันอันนี้มันป็นวัฏจักรที่คนเฒ่าป็นว่าไว้ จะฮ้องกันจะได้ก็ได้

(คำว่าสามปีสี่รวงข้าวนี้ หมายความว่า ถ้าครบ 3 ปีบ้านเราต้องจัดงานกรรมบ้าน คือ ถ้าครบรอบ 3 ปี การเกี่ยวข้าวก็จะมี 4 ครั้ง คนเฒ่าคนแก่ก็เลยเรียกว่า พิธีสามปีสี่รวงข้าว คือมันจะครบรอบหนึ่งพอดี...จริงๆแล้วประวัติที่มาก็มีเหมือนกัน เอามารวมกัน จะต่างกันก็แค่การเรียกชื่อนั่นแหละ สิ่งนี้คือวัฏจักรที่คนเฒ่าคนแก่ท่านได้กล่าวเอาไว้ เราจะเรียกชื่อใดกันก็ได้) (สนั่น ศรีคำ, สัมภาษณ์ 24 ตุลาคม 2551)

คติความเชื่อในวันกรรมบ้าน กรรมเมือง นั้นจะห้ามไม่ให้คนในหมู่บ้านทำงาน หรือกิจการใด ๆ เพราะตั้งใจให้ทุกคนได้หยุดพักหลังเหน็ดเหนื่อยมานาน และได้ใช้เวลาอยู่กับคนในครอบครัว รวมถึงเพื่อนบ้านอย่างใกล้ชิด หากใครที่ฝ่าฝืนก็จะเหตุเภทภัยเกิดขึ้นกับตัว เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย ปวดท้อง ฯลฯ และที่สำคัญห้ามออกจากหมู่บ้าน เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรม และพิธีกรรมกันอย่างพร้อมเพียง

อย่างไรก็ตาม ชาวไทลื้อที่บ้านลำ อ.เชียงคำ จ.พะเยา ไม่ว่าจะผ่านพันยุคสมัยใดก็ตาม ยังให้ความสำคัญกับพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้เป็นพิเศษ โดยเฉพาะปีพ.ศ.ที่ครบกำหนดที่ต้องประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านก็จะลงแรงร่วมใจกัน วางแผนจัดงาน แบ่งงานกันอย่างขะมักเขม้น แม้ว่าต้องใช้เวลาจนถึง 3 ปีจึงจะประกอบพิธีกรรมนี้ แต่ชาวไทลื้อที่บ้านลำก็ยังให้ความสำคัญว่าพิธีนี้ก็ยังมีการสืบทอดต่อ ๆ กันไปยังรุ่นลูกหลาน ถึงแม้ว่าเยาวชน คนรุ่นใหม่จะไม่ได้รู้สึกถึงคุณค่าที่ลึกซึ้ง และแฝงเร้นอยู่ในความหมายของการประกอบพิธี แต่ก็ยังตระหนักและให้ความสำคัญที่จะสืบทอดพิธีสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างมาอย่างช้านาน

2. สถานภาพของสี่พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคก่อน พ.ศ.2539

การตรวจวิเคราะห์สถานภาพของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในแต่ละยุค จะใช้เกณฑ์การวิเคราะห์คุณลักษณะ (Attribute Analysis) 6 ประเภทได้แก่

1. ผู้เกี่ยวข้องในพิธีกรรม (Stakeholder)

ทั้งนี้ในส่วนของผู้ที่เกี่ยวข้องจะแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1.1 คนวงในของสี่พิธีกรรม หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการดำเนินพิธีสามปีสี่รวงข้าวโดยตรง มีความใกล้ชิดและมีส่วนร่วมกับการประกอบพิธีกรรมมากกว่าคนอื่น

1.2 คนวงนอกของสี่พิธีกรรม หมายถึง ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการดำเนินพิธีสามปีสี่รวงข้าวในฐานะที่คอยช่วยเหลือ สนับสนุนผู้ประกอบพิธีกรรม และมีบทบาทร่วมในประกอบพิธีกรรมน้อย

2. ระบบการแบ่งงาน

3. ช่วงเวลา
4. เครื่องเช่นไหว้ในพิธีกรรม
5. ขั้นตอนของการทำกิจกรรม
6. รูปแบบ / เนื้อหา / ความหมายและคุณค่า

สถานภาพของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคก่อน พ.ศ.2539 มีต้นกำเนิดมาจากสิบสองปันนา ซึ่งถือเป็นแบบฉบับดั้งเดิม การประกอบพิธีกรรมในยุคนี้จึงเป็นยุคที่มีความสมบูรณ์ของรูปแบบพิธีกรรมอย่างแท้จริง เนื่องจากยังไม่ได้รับผลกระทบจากปัจจัยอื่น ๆ ภายนอกชุมชน

เนื่องจากพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคนี้ ไม่มีการบันทึกรายละเอียดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะใช้วิธีการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่น ดังนั้นรายละเอียดในยุคนี้จะอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์จากพ่ออาจารย์หนานหลวง และผู้เฒ่าผู้แก่เป็นหลัก สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

2.1 ผู้เกี่ยวข้องในพิธีกรรม (Stakeholder)

คนวงในของสี่พิธีกรรม

1) พ่ออาจารย์ในยุคนี้เรียกว่า “หมอเมือง” ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผี เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ รัตนพร เศรษฐกุลได้กล่าวว่า หมอบ้านหมอเมืองมักเป็นบุคคลที่มีวิชาความรู้ทางไสยศาสตร์ รู้จักจารีตธรรมเนียมของบ้านเมือง รู้ฤกษ์ยาม สามารถกำหนดเวลาการประกอบพิธีกรรมที่ถูกต้องได้ (รัตนพร เศรษฐกุล, 2537) ผู้ที่จะเป็นพ่ออาจารย์ได้ต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ

- เป็นชายที่ผ่านการบวชเรียน ต้องเป็นชายชาวไทลื้อที่มีอายุตั้งแต่ 50 ขึ้นไป ผ่านการบวชเรียนและศึกษาธรรมะมาไม่ต่ำกว่า 7 พรรษา

- ประพฤติตนอยู่ในศีลในธรรม หลังจากบวชเรียนมาแล้วก็ต้องดำรงตนอยู่ในศีลธรรม ไม่ประพฤตินอกจารีต ประเพณีอันดีงามของพุทธศาสนิกชน

- มีความรู้เรื่องพิธีกรรม พิธีสามปีสี่รวงข้าว เป็นพิธีกรรมเก่าแก่ที่มีความหมายมายาวนานและเกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ของชาวไทลื้อโดยตรง ดังนั้นรายละเอียดต่าง ๆ ของพิธีกรรม พ่ออาจารย์ต้องมีความรู้ในรายละเอียดต่าง ๆ เป็นอย่างดี จึงจะสามารถให้คำปรึกษาชี้แนะแก่คนรุ่นลูกหลานได้ว่าพิธีกรรมที่ถูกต้องและสมบูรณ์ต้องเป็นอย่างไร

- เป็นที่ยอมรับนับถือ การที่จะมารับหน้าที่เป็นพ่ออาจารย์ได้นั้น ต้องเป็นผู้ที่เสียสละแก่คนส่วนรวม และเห็นคุณค่าของพิธีกรรมและหน้าที่ต่าง ๆ ที่ตนเองได้รับ ซึ่งการทำหน้าที่นี้จะต้องทำด้วยความศรัทธาและเอาใจใส่ในบทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างแท้จริง ถึงจะได้มาซึ่งการยอมรับนับถือจากคนทั้งหมู่บ้าน

บทบาทหน้าที่ของพ่ออาจารย์มีมานับตั้งแต่สมัยที่ชาวไทลื้อนับถือผี จนมาถึงสมัยที่เริ่มนับถือศาสนาพุทธควบคู่กันไปด้วย ชาวไทลื้อจะแยกการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ ผี/เทวดาออกจากกันอย่างชัดเจน ดังนั้นผู้ที่เป็นตัวแทนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะเป็น “พระสงฆ์” และมักจะประกอบพิธีกันที่ “วัด” แต่ถ้าหากเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ ผี/เทวดา บทบาทหน้าที่จะเป็นพ่ออาจารย์หรือ “หมอเมือง” และมักจะประกอบพิธีกันที่ “หอเสื่อบ้าน” หรือที่ “บ้าน” ของคน ๆ นั้น

หน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของพ่ออาจารย์ คือการเป็นตัวกลางหรือเป็นตัวแทนระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ ผี/เทวดาและชาวไทลื้อ และโดยปกติพ่ออาจารย์จะเป็นผู้ที่กำหนดเวลา และขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เมื่อการตระเตรียมพร้อมก็จะกล่าวอัญเชิญผีมารับการเช่นสังเวศ ในอดีตตำแหน่งนั้นหมอเมืองนั้นเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญยิ่งดังนั้น บุคคลที่จะขึ้นมารับตำแหน่งนี้จะมีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้นในแต่ละช่วงเวลา แต่ทั้งนี้ก็มีพ่อหนานหลวง ซึ่งคือชายผู้ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป และมีคุณสมบัติเพียงพร้อมตามที่กล่าวไว้ข้างต้น เพื่อที่จะเรียนรู้บทบาทหน้าที่ของหมอเมืองในอนาคตและในช่วงนี้ก็จะทำหน้าที่ช่วยงานของหมอเมือง โดยพ่อหนานหลวงทั้งหมดหมู่บ้านจะมีเพียงแค่ 4-5 คนเท่านั้นที่จะสามารถขึ้นมาเป็นผู้ช่วยและเตรียมพร้อมการเป็นหมอเมืองในอนาคต

2) ผู้อาวุโส ชาวไทลื้อให้ความสำคัญกับการนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก เห็นได้จากว่าเมื่อใดก็ตามที่จะมีการประกอบพิธีกรรมสำคัญของหมู่บ้าน ต้องปรึกษาหารือและถามความเห็นของผู้อาวุโสก่อนเสมอ ในพิธีกรรมสำคัญอย่างพิธีสามปีสี่รวงข้าว นั้น ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจะเป็นเสาหลักในครอบครัวที่จะให้คำแนะนำในการเตรียมความพร้อมของคนในบ้าน และคนที่นับถือผีเดียวกัน ก่อนที่พิธีกรรมจะมาถึง โดยในวันงานผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นคนที่อยู่ร่วมพิธีกรรมตั้งแต่เริ่มบวงสรวงจนกระทั่งเสร็จสิ้นพิธีกรรมในวันนั้น ผู้อาวุโสเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากเกือบครึ่งต่อครึ่งกับกลุ่มวัยกลางคน

3) เก้าผี หรือเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “ข้าวจ้ำน้ำผัก” นับตั้งแต่อดีตคนที่จะเป็นเก้าผีได้จะต้องเป็น ผู้ชายเท่านั้น และเป็นผู้ที่มีวิชาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม และรู้เรื่องราวของพิธีกรรมเป็นอย่างดี เก้าผีมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้นำในกลุ่มคนที่นับถือผี/เทวดาเดียวกัน คือต้องคอยเป็นผู้กล่าวนำเวลาจะถวาย หรือบวงสรวงผี/เทวดาของตนเอง ในอดีตเก้าผีจะมีจำนวนตามเทวดาที่ชาวบ้านนับถือ อย่างเช่นเมืองลำ้า นับถือเทวดา 32 องค์ ก็จะมีเก้าผี 32 คนในการสืบทอดและดูแลผี/เทวดาของตนเอง

“เวลาไผ่จะเหยียะอะหยั่ง บ่ว่าจะบนบานศาลกล่าว เลี้ยงเทวดา แก้วฝีกี่จะฮ้อง
เงินฝีกี่สาง เทวดามากินข้าว กินน้ำ” (เวลาใครจะทำอะไร ไม่ว่าจะเป็นการบนบานศาลกล่าว เลี้ยง
เทวดา แก้วฝีกี่จะฮ้องเชิญฝีกี่ เทวดาลงมารับอาหารที่เตรียมไว้ให้) (พ่ออุ้ยสอง ศรีคำ, สัมภาษณ์, 18
กรกฎาคม 2551)

4) พ่อหลวงบ้าน หรือที่เรียกกันว่า ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งแต่เดิมก่อนที่จะมีตำแหน่ง
ผู้ใหญ่บ้านเรียกกันนั้น ชาวไทลื้อจะมีผู้นำหมู่บ้าน โดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย คอยทำหน้าที่ในการ
ดูแลความเรียบร้อยและวางกฎระเบียบในหมู่บ้าน คอยดูแลสารทุกข์สุกดิบให้ลูกบ้านอยู่กันอย่าง
ร่มเย็นมีความสุข ในงานด้านพิธีกรรมพ่อหลวงบ้านจะเป็นเรื่องเร่งสำคัญในการรวมกลุ่มคนใน
หมู่บ้าน ช่วยแบ่งงานและกระจายงานให้ทุกคนได้ทำและมีส่วนร่วมในพิธีกรรมร่วมกัน เมื่อเกิด
ปัญหาพ่อหลวงบ้านต้องคอยเป็นผู้ประสานงานแก้ไขปัญหาของลูกบ้านให้ลุล่วง

5) กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้าน ในอดีตยังไม่มีการรวมกลุ่มกันอย่างจริงจัง แต่เมื่อ
มีการประชุมหมู่บ้าน หรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งต้องอาศัยคนจำนวนมาก ทุกคนต่างให้ความ
ร่วมมือ สำหรับกลุ่มพ่อบ้าน และแม่บ้านจะเป็นกลุ่มวัยกลางคนที่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมใน
ระดับหนึ่ง ผ่านการบอกเล่าของปู่ย่า ตายาย เนื่องจากในยุคนี้สังคมยังมีขนาดเล็ก ความสัมพันธ์
ในชุมชนจึงเข้มแข็งและแน่นแฟ้น อาชีพหลักของคนในหมู่บ้านคือมีเพียงการทำเกษตรกรรม การ
รวมตัวของกลุ่มคนในหมู่บ้านเวลามีกิจกรรมจึงกระทำกันได้ง่ายและมีการช่วยเหลือกันอย่าง
จริงจัง

คنوانอกของสื่อพิธีกรรม

1) พระสงฆ์ นับตั้งแต่อดีตในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนานั้น พระสงฆ์จะ
เป็นผู้นำในการประกอบพิธี เป็นผู้นำทางศาสนา แต่สำหรับชาวไทลื้อซึ่งมีการนับถือผี/เทวดามา
ก่อนนั้นแล้ว ความสำคัญของพระพุทธศาสนาและการนับถือผี/เทวดานั้นก็เทียบเท่ากัน และแยก
ออกจากกันอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นในการประกอบพิธีกรรมของชาวไทลื้อ พระสงฆ์จะไม่บทบาท
หน้าที่สำคัญในการประกอบพิธีเลย และสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมนั้นก็จะได้ใช้
ศาสนสถาน แต่จะใช้ลานกลางหมู่บ้าน ที่มีขนาดใหญ่เพียงพอที่จะจุคนทั้งหมู่บ้านได้ในการ
ประกอบพิธีกรรม แต่เดิมชาวบ้านนิยมที่จะทำการบวชเรียน ณ วัดในหมู่บ้านเพื่อศึกษาทางธรรม
และใช้เวลาในการบวชเรียนหลายพรรษา จนสึกออกมาก็จะเรียกว่า “หนาน” นำหน้าชื่อ คนใน
สมัยอดีตนิยมบวชเรียนกันเมื่อถึงวัยหนุ่ม ดังนั้นจำนวนของพระสงฆ์ในวัดก็จะมีจำนวนมากถึง 10
รูปโดยประมาณในแต่ละวัด

“มันบ่เกี่ยวกัน คนละส่วน ศาสนาพุทธก็พุทธ แต่เนี้ยมันออกมาต่างศาสนา พราหมณ์ เขาถือสองอย่างพุทธกับพราหมณ์ สู่วัณฺณ สงเคราะห์ บวงสรวงผีนั้นก็พราหมณ์หมด พ่ออยู่ปิ่นเหมือนผู้นำต่างพราหมณ์” (มันไม่เกี่ยวกัน คนละส่วนกัน ศาสนาพุทธก็คือพุทธ แต่พิธีกรรมของเรานี้มันออกมาเกี่ยวข้องกับทางศาสนาพราหมณ์ คือเราถือทั้งพุทธและพราหมณ์ พิธีสู่วัณฺณ สงเคราะห์ บวงสรวงผีทั้งหมดนั้นก็เป็พิธีทางพราหมณ์หมด พ่ออยู่เองก็เปรียบเสมือนผู้นำทางพราหมณ์) (พ่ออาจารย์หนานหลวงสวัสดิ์ ศรีคำ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2551)

“เฮาแยกเรื่องผี เรื่องพิธีสามปีสี่หวงข้าวออกจากพระสงฆ์ เรื่องที่เงิน เจ้าตีเทวดาต่าง ๆ ลงมาเสวยภัตตาคารนั้น มันอยู่ที่พ่ออาจารย์ที่เป็นจะกล่าว” (เราแยกเรื่องผี เรื่องพิธีสามปีสี่หวงข้าวออกจากพระสงฆ์ เรื่องที่เชิญเจ้าที่ เทวดาต่าง ๆ ลงมาเสวยภัตตาคารนั้น ก็อยู่ที่พ่ออาจารย์จะเป็นคนกล่าว) (สนั่น ศรีคำ, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

2) กลุ่มเยาวชน เยาวชนในหมู่บ้านจะมีบทบาทหน้าที่เป็นผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ที่ทำหน้าที่เข้ามาสังเกตการณ์และร่วมกิจกรรมบางอย่างอย่าง ซึ่งอาจจะเป็นการช่วยผู้ใหญ่ ทำกับข้าวปลา ทำอาหาร ช่วยจัดเตรียมข้าวของ ฯลฯ การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมส่วนใหญ่ได้มาจากการบอกเล่าแบบปากต่อปากของผู้เฒ่าผู้แก่ หรือจากสมาชิกในครอบครัว รวมถึงต้องอาศัยการเฝ้าสังเกตและจดจำจากสิ่งที่ผู้ใหญ่ได้ปฏิบัติกัน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนไทลื้อในสมัยอดีตยังคงมีสภาพสังคมที่เป็นสังคมปิด เด็กและเยาวชนมีการเรียนรู้ในชุมชนสูง คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จึงส่งผลให้การเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนก็มากขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นเด็กและเยาวชนในยุคนี้จึงเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจถึงความหมายของพิธีกรรมน้อยค่อนข้างมาก แม้จะมีบทบาทหน้าที่เป็นเพียง “ผู้รับสาร” แต่ก็ได้รับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมมาอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอจากทั้งคนในครอบครัวและชุมชนที่อยู่อาศัย และเมื่อเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้เติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่และกลายเป็นผู้ “ผู้ส่งสาร” ที่สำคัญในชุมชนที่ต้องทำหน้าที่สืบทอดพิธีกรรมนี้ไปสู่ลูกหลานในยุคต่อ ๆ ไป ซึ่งหากผู้ส่งสารในชุมชนเป็นผู้ที่ขาดความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมอย่างแท้จริง ก็จะส่งผลกระทบต่อการสืบทอดพิธีกรรมนี้ให้คงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืนได้ยากลำบากยิ่งขึ้น

ในยุคก่อน พ.ศ.2539 ผู้ที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรมจะมีกลุ่มคนหลายฝ่ายมากที่มาเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิด อันแสดงให้เห็นว่านอกเหนือจากการที่พิธีกรรมเป็นพื้นที่ที่ให้ชาวไทลื้อได้แสดงอัตลักษณ์ของตนเองแล้วนั้น ยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางสานสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้มีความรู้สึกร่วมกันในการประกอบพิธีกรรมที่ตนเองมีความเชื่อและศรัทธามายาวนาน อันกระตุ้นให้

เกิดความรู้สึกร่วมกันทั้งในด้านความสามัคคีและการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ซึ่งทั้งหมดเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างความแข็งแกร่งให้สื่อพิธีกรรมให้มีการสืบทอดไปชั่วลูกชั่วหลาน

2.2 ระบบการแบ่งงาน

พิธีสามปีสี่รวงข้าว ถือเป็นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ของชาวไทลื้อ ชาวไทลื้อจึงให้ความสำคัญกันเป็นอย่างมาก ด้วยประวัติการสืบทอดอันยาวนาน ทำให้รายละเอียดของพิธีกรรมนั้นมีเยอะมาก ต้องอาศัยความร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านในการทำหน้าที่ต่าง ๆ ในอดีตหน้าที่สำคัญในการแบ่งงานนั้นจะอยู่ที่พ่อหลวงบ้าน ซึ่งมีพ่ออาจารย์คอยให้คำปรึกษาอีกต่อหนึ่ง พ่อหลวงบ้านจะเป็นคนที่รวมกลุ่มชาวบ้านให้มาประชุมหาข้อสรุปก่อนที่งานจะเริ่มประมาณ 1 เดือน และมีการแบ่งหน้าที่ตามความสามารถและความถนัดของแต่ละคน โดยหลัก ๆ จะมีดังนี้

1) ด้านพิธีการ ฝ่ายที่ดูแลด้านพิธีการ จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องพิธีกรรมเป็นอย่างดี จะคอยชี้แนะภาพรวมของงานว่าต้องมีอะไรและต้องเตรียมสิ่งของอะไรบ้าง

2) ด้านสถานที่ โดยส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของผู้ชายที่จะดำเนินการแผ้วถางพื้นที่ที่จะใช้ประกอบพิธีกรรม แต่เดิมสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนิยมทำในสถานที่ที่ห่างจากหมู่บ้านพอสมควร ทั้งนี้เนื่องจากการประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าวในอดีตมักจะทำกันหลายวัน ซึ่งจะต้องแยกสถานที่ออกจากบ้านเรือนที่อาศัย เพราะอาจจะส่งเสียงรบกวนคนในบ้านได้ ผู้ชายจึงต้องทำหน้าที่เตรียมสถานที่ ประดับตกแต่งบริเวณนั้นให้มีความสวยงาม และต้องทำหอเทวดาสำหรับเทวดาทั้งหมด รวมถึงบริเวณที่จะใช้.นการละเล่นต่าง ๆ ด้วย

3) ด้านอาหาร ในอดีตเมื่อถึงวันงาน แต่ละครอบครัวจะหุงหาอาหารของตนเองและเอามา"ฮอม" หรือรวมกันที่งาน เพื่อทานร่วมกันทั้งหมู่บ้าน โดยผู้หญิงจะต้องเป็นคนรวบรวมข้าวปลา อาหารคาว หวานไว้ให้พร้อม เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็ต้องยกสารพัดไปให้พ่ออาจารย์ และผู้เฒ่าผู้แก่ได้ทานก่อน หลังจากนั้นคนหนุ่มสาวถึงจะทานได้ เสร็จสิ้นจากการทานแล้ว ก็ต้องทำหน้าที่ในการล้างจาน ซามให้เรียบร้อย

4) ด้านการละเล่น ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของผู้ชายในการคิดและเตรียมการละเล่น อย่างเช่น การขับลื้อ การเล่นสะบ้า เป็นต้น

ในยุคก่อน พ.ศ.2539นี้ บทบาทหน้าที่โดยส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ของ "ผู้ชาย" มากกว่าผู้หญิง อันจะเห็นได้ว่าบางพิธีกรรมรวมถึงพิธีสามปีสี่รวงข้าวห้ามมิให้ผู้หญิงเข้าร่วมพิธีกรรมด้วย ทั้งนี้อาจจะสืบเนื่องมาจากความเชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมเป็นเรื่องสำคัญและ

เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นหน้าที่เหล่านี้ต้องกระทำโดยผู้ชายเท่านั้น ซึ่งในอดีตจะเห็นได้ชัดว่าบทบาทหน้าที่ของผู้ชายจะเด่นชัดจากการเป็นผู้นำครอบครัว และชุมชน แต่อย่างไรก็ตามบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงก็ยังคงมีอยู่ เพราะในการทำงานหรือกิจการบางอย่างก็ยังคงเป็นบทบาทหน้าที่ของสตรี เช่น การประกอบอาหาร เป็นต้น

2.3 ช่วงเวลา

เนื่องจากแต่เดิมชาวไทลื้อสืบสองปันนามีการนับถือผีที่แตกต่างกันออกไปตามแต่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นไป ซึ่งจะเป็นผีบ้าน ผีเมืองที่คอยปกป้องรักษาให้สมาชิกทุกคนในบ้านได้อยู่ดีกินดี ซึ่งเปรียบเสมือนผีอารักษ์ในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ ระดับครัวเรือน หมู่บ้านไปจนถึงเมือง ซึ่งต้องมีหออยู่และประกอบพิธีกรรมเลี้ยงดูตามเวลาจารีตเดิม ถ้าละเลยชาวบ้านเชื่อว่าจะนำภัยพิบัติมาสู่บ้าน จึงต้องดูแลเลี้ยงดูให้อิ่มหนำสำราญเพื่อผีเหล่านี้ จะได้อำนวยความสมบูรณ์และปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่ดีกินดี ซึ่งตารางต่อไปนี้จะแสดงถึงรายชื่อของผีเมืองบางเมืองในสืบสองปันนาในการประกอบพิธีกรรม (รัตนพร เศรษฐกุล, 2537)

ตารางที่ 5.1

ผีเมืองและการประกอบพิธีกรรมของไทลื้อ

ผีเมือง	เวลา	สัตว์	พิธีกรรม
เมืองเชียงรุ่ง			
อาระวะกะ โสดา ฯลฯ	ปีละ 3 ครั้ง ๆ ละ 3 แห่ง ๆ ละ 3 วัน	ควาย วัว หมู อย่างละ 1 ตัว	พิธีจริง ๆ มีเฉพาะวันแรกในสามวัน เลี้ยงอาระวะกะโสดาเดือนเจียงและเดือนแปด “เดือนเจียงขอแดดเดือนแปดขอฝน” ผู้ทำพิธีเลี้ยง คือ พญาหลวงแขก และพญาหลวงบังคม มีการขับร้องนำหอคำพร้อมทั้งการละเล่นรื่นเริงต่าง

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

ผีเมือง	เวลา	สัตว์	พิธีกรรม
เมืองฮำ			
เทวดาจ้างเผิก เจ้าหลวงคำแดง เทวดาแต่นไฮ้ เทวดาตัววงา เทวดาถน เทวดาแต่นคำ เทวดาเจิงเฮิง ฯลฯ	ปลายเดือน 11 ต้น เดือน 12 สองวัน	ควายปอน 1 ตัว ควายดำ 2 ตัว หมู 4 ตัว ไก่ 4 คู่	เก็บเงินจากชาวบ้านเพื่อซื้อสัตว์ควาย เพื่อเลี้ยงเทวดาถน ควายดำเลี้ยง เทวดาเมืองและเทวดาตัววงา ทางเข้า ติดตามแหลว....
เมืองล่า			
เทวดานางแมน เทวดาจ้างกับ เทวดาดอยทอง เทวดาไ้อ่แฮ้ง เทวดาอารักษ์ หมวกคำ เทวดากาวิน เทวดาวังแมง เทวดาสบต้าย เทวดาตัววงา เทวดาจางเผิก ฯลฯ	เดิมเลี้ยงปีละ 96 วัน เทวดา 32 องค์ ๆ ละ 3 วัน ตาม สถานที่ต่าง ๆ ภายหลังทำ 3 วัน สามปีหนึ่งครั้ง ทำใน ฤดูฝนเดือน 10-11 (กรกฎาคม- สิงหาคม)	ควายดำ 2 ตัว ควายปอน 1 ตัว หมูดำ 1 ตัว	ตั้งหอผี 32 หลัง หมอเมืองแต่งชุดสี แดง เก็บเงินจากชาวบ้านทุกหลังคา เรือน ทำวชุนกำหนดวันงานร่วมกับ หมอเมือง สัตว์พิธีต้องสมบูรณ์ ปักตา แหลวที่เขินเมืองและทางผ่าน ห้าม ผู้หญิงร่วมพิธี แต่ละครัวเรือนนำไก่ 1 ตัว เหล้า 1 ขวดไปร่วมพิธีแต่เช้า ห้าม แต่งกายสีแดง ทัดดอกไม้ สวมหมวก สวมกำไล แหวน มีเพชรฆาต 3 คน ทำ หน้าที่ฆ่าสัตว์ เสร็จพิธีมีการส่ง เคราะห์เมือง มีการละเล่นเร็นเริง

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

ผีเมือง	เวลา	สัตว์	พิธีกรรม
เมืองอุ			
เจ้าบ่อ เจ้าดวงสุริยงกีกี เจ้าจอมจะเด็ด เจ้าจันตคราส เจ้าหลวงคำ เจ้าประทุมมา เจ้าสุมพะเมตตา	ปีละ 3 ครั้ง เดือน 2 และเดือน 8	ปลาและหมู	ห้ามชาวเมืองสวมชุดสีแดง ทัด ดอกไม้แดง ชาวบ้านร่วมกันจับ ปลา เพื่อทำพิธีเลี้ยงเทวดา ทำ หอยเดียว
เมืองหย่วน			
-	เลี้ยง 3 ปี ครั้ง ๆ ละ 3 วัน	หมู	ปิดตาแหล่งทางเข้า-ออก
เมืองหลวง			
พญาเจ้าหลวงคำ สามล้าน พญาหลวงคำแดง เจ้าฟ้าคำแดง เจ้าจ้างเผิก พญาหลวงหาญ ฯลฯ	เดือน 4 เดือน 8 เดือน 11	เดือน 4 เลี้ยงหมู เดือน 8 และ 11 เลี้ยงควาย ไก่ เรื่อนละ 1 ตัว	หมอบเมืองแต่งชุดใหม่ มีการละเล่น
เมืองฮาย			
เจ้าเสี่ยวเมืองหลวง เจ้าเจืองหาญ เจ้าฟักคำ เจ้าเจียงโย่ง เจ้าจ้างเผิกงาเขียว ฯลฯ	เลี้ยง 3 ปี ครั้ง เดือนยี่และเดือน 3	วัวดำเจ้าฟักคำ หมูดำเจ้าเจียงโย่ง ควายปอนเจ้า เจืองหาญ ควายดำเจ้าเสี่ยว เมืองหลวง	ปิดตาแหล่ง มีเพชรฆาตประหาร สัตว์ มีการส่งเคราะห์ งดการ ทำงาน มีการละเล่นรื่นเริง เส้า หอบ้านเจ้าหลวงใช้ไก่ 12 ตัว

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

ผีเมือง	เวลา	สัตว์	พิธีกรรม
เมืองแจ้			
เจ้าปางกาฬ	เดือน เจียงแปดค้ำ	ควายดำ	เรียไรเงินชาวเมือง หมอเมืองนุ่ง โจงกระเบนแดง โปกผ้าแดง มือ ขวาถือหอก มือซ้ายจูง สายสะพายควาย หลังพิธีหัว ควายให้หมอเมือง
เมืองเจียงเจิง			
เจ้าพ่อเจียงหาญ	เดือนเจียง	ควายปอน	หมอเมืองแต่งชุดแดง
เมืองออง			
เจ้าหาญดิ่ง	เดือนเจียง	หมู 2 ปี ควาย 1 ปี เอาควายรุ่น หนุ่มไม่มีตำหนิ	เรียไรชาวเมือง หมอเมืองแต่งชุด สีดำ

รัตนพร เศรษฐกุล (2537) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นหน้าที่โดยตรงของชาวไทลื้อ ในช่วงของการประกอบพิธีกรรมจะไม่มีกรออกนอกสถานที่ ซึ่งถือว่าเป็นการละเมิดจารีตประเพณี และทุกครั้งเรือนมีส่วนร่วมรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซื้อสัตว์มาเช่นสังเวย แสดงถึงความผูกพันและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บางพิธีที่ห้ามผู้หญิงเข้าร่วมพิธีและหากผู้ชายในครัวเรือนไม่อยู่ ผู้หญิงต้องฝากเพื่อนบ้านให้นำไก่ และเหล่าไปร่วมพิธีแทน ระยะเวลาการเลี้ยงผีมักจะเป็นช่วงหลังการดำนาปลูกข้าว เพื่อเป็นการขอฝน ขอความสำเร็จในการเพาะปลูก มิฉะนั้นก็เป็นช่วงหลังการเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นการแสดงความขอบคุณต่อผี ตั้งแต่ราวเดือน 9 ไปจนถึงเดือน 12 ของไทลื้อ เป็นช่วงที่ชาวบ้านเสร็จภารกิจเบื้องต้น กำลังรอการเจริญเติบโตของต้นข้าว และในฤดูฝนไม่นิยมเดินทางไกล เพราะมักจะมีน้ำท่วม หนทางลำบาก มักเกิดโรคภัยต่าง ๆ ได้ ในการประกอบพิธีกรรมจะมีการละเล่น รื่นเริงต่าง ๆ เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่ทำงานหนักมาช่วงระยะนานได้มีโอกาสพักผ่อน ทำให้หนุ่มสาวได้พบปะสังสรรค์กัน จึงเป็นที่มาของการกำหนดวันประกอบพิธีกรรมบ้าน กรรมเมือง

รายละเอียดของระยะเวลาและการกำหนดวันประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าวนั้น ซึ่งจากตารางจะเห็นได้ว่าเมืองล่า (หรือเมืองล้า) แต่เดิมมีการเลี้ยงปีละ 96 วัน โดยมีเทวดา 32 องค์ แต่ละองค์เลี้ยง 3 วัน ตามสถานที่ต่าง ๆ ในหมู่บ้าน ซึ่งคาดว่าน่าจะกระทำกันตามบ้านที่มีเจ้าผี/เทวดาตั้งอยู่ แต่ต่อมาภายหลังมีการกำหนดวันเลี้ยง เหลือเพียงแค่ 3 วัน และกระทำกัน 3 ปีมีหนึ่งครั้งแต่ยังคงทำในฤดูฝนเดือนเหมือนเช่นเคย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงระยะเวลาการประกอบพิธีนั้น อาจจะเนื่องมาจากสาเหตุของระยะเวลาอันยาวนานที่ชาวบ้านจะต้องเคร่งครัดในการเลี้ยงผี ซึ่งทำให้ต้องมีภาระหน้าที่ดูแลการเลี้ยงผีที่มีรายละเอียดค่อนข้างเยอะมาก ประกอบกับค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้ในการเลี้ยงผีมีจำนวนมาก จึงมีการปรับเปลี่ยนวัน เวลาให้น้อยลงเพื่อความเหมาะสมกับวิถีชีวิตและอีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ มีการปรับเปลี่ยนตามเพื่อนบ้านใกล้เคียงซึ่งมีความสนิทสนมกันอย่างใกล้ชิดอันได้แก่ เมืองหยวน และเมืองอู ซึ่งมีการประกอบพิธีกรรมกัน 3 ปีครั้ง ครั้งละ 3 วัน ซึ่งถือเป็นช่วงเวลาที่ดีและเหมาะสมที่สุดในเวลานั้น

2.4 เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรม

องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการประกอบพิธีกรรม ก็คือ เครื่องเซ่นไหว้ เนื่องจากหัวใจสำคัญของการทำพิธีสามปีสี่รวงข้าวนั้น เป็นการบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองล้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ดังนั้น เครื่องเซ่นไหว้ที่นำมาถวายย่อมมีคุณค่า และมีความหมายในการเป็นตัวแทนของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน

รัตนพร เศรษฐกุล (2537) กล่าวว่าส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งในการประกอบพิธีกรรมก็คือ การฆ่าสัตว์เพื่อเซ่นสังเวย ในการเลี้ยงผีบ้าน ผีครัวเรือนมักจะเลี้ยงหมูหรือไก่ ในระดับเมืองมักจะเลี้ยงวัว ควาย หมู ไก่หรือสัตว์อื่น ๆ สัตว์ต่าง ๆ เหล่านี้มักถูกนำมาฆ่าในระหว่างการประกอบพิธี ปปรุงเป็นอาหารและถวาย ในหลาย ๆ เมือง สัตว์ถูกนำมาฆ่าในลักษณะเช่นสังเวย ไม่ใช่ฆ่าเพื่อปรุงอาหาร....นอกเหนือจากการสร้างบรรยากาศของพิธีกรรมให้ดูขลังและดูร้ายเพื่อเป็นการเลี้ยงผี ซึ่งแตกต่างจากพิธีกรรมของพุทธ ในอีกแง่มุมหนึ่งการฆ่าสัตว์โดยการตีแทงด้วยหอกก่อนการฆ่าจริงนั้น ดูเหมือนการสร้างภาพจำลองของสังคมดั้งเดิมที่คนยังชีพอยู่ด้วยการไล่ล่าฆ่าสัตว์ เปรียบได้ว่าการฆ่าสังเวยสัตว์นั้นเป็นการสร้าง “สัตถุญะ” เพื่อสร้างการจดจำร่วมกันในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว

ส่วนเครื่องเซ่นไหว้อื่น ๆ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมก็ยังมีอีกมากมาย เช่น ข้าวตอก ดอกไม้ กล้วยเทียน เหล้า อาหารคาว หวาน ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความหมายและเป็นสัญลักษณ์แฝงไว้อยู่เบื้องหลัง เช่น เหล้า ก็เป็นตัวแทนของผี/เทวดา ดอกไม้ กล้วยเทียนก็แทนความเคารพ บูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการประกอบอาหารโดยใช้เนื้อสัตว์ที่ได้จากการฆ่าบวงสรวง

แล้วนำมารับประทานร่วมกันก็เพื่อเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมกัน ในการเป็นชาวไทยลื้อด้วยกัน อันก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันในอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของตนเอง เป็นต้น

ด้านการจัดเตรียมข้าวของเครื่องเช่นไห้วต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเป็นหน้าที่ของผู้เฒ่าผู้แก่ที่จะคอยเตรียมสิ่งของที่จำเป็นทั้งหมด เพื่อใช้ในการบวงสรวงและถวายแก่เจ้าหลวงเมืองลำ โดยจะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งมิได้ เพราะถือว่าการประกอบพิธีกรรมนั้นจะไม่สมบูรณ์แบบตามแบบดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมา ดังนั้นชาวไทยลื้อจึงเคร่งครัดเกี่ยวกับสิ่งของเช่นไห้วในพิธีกรรมเป็นอย่างมาก

ภายหลังจากการเช่นไห้วเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้หญิงก็จะเป็นฝ่ายลงมือประกอบอาหาร โดยใช้เนื้อสัตว์จากการเช่นไห้วมาปรุงอาหารเพื่อรับประทานร่วมกันทั้งหมด อันแสดงให้เห็นถึงความ เป็นหนึ่งเดียวกันในชุมชนและสร้างความรู้สึกรักและผูกพันกันในชุมชนให้มากยิ่งขึ้นด้วย

2.5 ขั้นตอนของการทำพิธีกรรม

ในการประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าว สามารถแบ่งขั้นตอนได้ดังนี้

1) ช่วงก่อนพิธีกรรม เนื่องจากพิธีสามปีสี่รวงข้าวกระทำกัน 3 ปีครั้ง ดังนั้นขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมในช่วงก่อนเริ่มพิธีจะดำเนินกันก่อนประมาณ 1-2 เดือน โดยกระทำหลังฤดูการเก็บเกี่ยวเสร็จสิ้นแล้ว โดยคนในหมู่บ้านจะประชุมหารือ เกี่ยวกับรายละเอียดการเตรียมงานทั้งหมด โดยทุกคนในหมู่บ้านจะมีหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบกันอย่างน้อยคนละหนึ่งอย่าง เนื่องจากพิธีกรรมนี้เป็นของชาวไทยลื้อทุกคน ดังนั้นทุกคนจึงต้องมีส่วนร่วมในพิธีกรรมนี้ร่วมกัน และต้องทำงานร่วมกันกับสมาชิกคนอื่นๆในบ้านด้วย อันแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของคนในชุมชน และความเอื้อเฟื้อ เสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

2) ช่วงพิธีกรรม หลังจากที่ทุกคนในหมู่บ้านช่วยกันเตรียมงานเรียบร้อยแล้ว ในวันงานจริงหน้าที่หลัก ๆ จะเป็นของ พ่ออาจารย์ ซึ่งต้องเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำ และพ่อหลวงบ้าน ซึ่งต้องคอยดูแลความเรียบร้อยของงาน หากขาดตกบกพร่องตรงไหนก็ต้องแจ้งให้คนที่ทำหน้าที่รับผิดชอบรีบเข้ามาดูแล อีกฝ่ายหนึ่งที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในวันงานก็คือ ฝ่ายที่ต้องดูแลทางเข้าออกหมู่บ้าน ซึ่งต้องกั้นทางไม่ให้มีคนนอกเข้ามาในหมู่บ้าน หรือหากต้องการที่จะเข้ามาก็ต้องเสียค่าปรับสินไหม ซึ่งอาจจะจ่ายเป็นเหล้าขาว เป็นไก่หรือเป็นเงิน ตามที่ตกลงกัน ส่วนคนอื่น ๆ ก็ต่างทำหน้าที่ในการเข้าร่วมพิธีกรรมกันอย่างเคร่งครัด และห้ามทำงานใด ๆ ในวันที่ประกอบพิธี เพื่อให้ทุกคนได้หยุดพักงานจากการทำไร่่นามาประกอบพิธีและละเล่นร่วมกันทั้งหมู่บ้าน

“แต่ก่อนคนโน้เป็นห้ามออก คนนอกก็ห้ามเข้า เขาจะปักตาแห้วไว้ที่ทางเข้าออกหมู่บ้านตั้งแต่เจ้าเต้าแดง ถ้าคนนอกบ้านอยากเข้ามาเล่น ก็ต้องพากันซื้อเข้ามา ก็ว่าจะจ่ายปิ่นสตางค์” (สมัยก่อนคนโน้เค้าห้ามออก คนนอกก็ห้ามเข้า จะมีการปักตาแห้วไว้ทุกทางเข้าออกหมู่บ้าน ตั้งแต่เช้าจนเย็น ถ้าคนนอกอยากเข้ามาดู มาละเล่นหรือเล่นการพนันก็ต้องเสียค่ารับสินไหม โดยอาจจะจ่ายเป็นเงินตามแต่ตกลง จึงจะเข้ามาได้) (สอง ศรีคำ, สัมภาษณ์ 18 กรกฎาคม 2551)

3) ช่วงหลังพิธีกรรม หลังจากที่เสร็จสิ้นการประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านก็จะช่วยกันเก็บข้าวของ สถานที่ ให้กลับมาสภาพเดิม ข้าวของเครื่องใช้และเครื่องเซ่นไหว้บางอย่างก็จะถูกนำไปเก็บไว้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะพวกเครื่องเงิน อาทิ ชัน เขียนหมาก หมอนอิง ซึ่งสำหรับเอาไว้วางบนห่อเทวดา จะถูกเก็บใส่ตู้ไว้เป็นอย่างดีเพื่อรอเวลาอีก 3 ปีที่จะประกอบพิธีกรรมนี้อีกครั้ง แต่หากบางครั้งมีพิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงผี/เทวดา ข้าวของเหล่านี้ก็จะถูกนำมาใช้อีกครั้งหนึ่งด้วย พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวเป็นช่วงที่ชาวไทลื้อจะได้มีโอกาสบวงสรวงเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านเพื่อขอพร และเพื่อเป็นสิริมงคลแต่ตนเองและครอบครัว และก็ยังเป็นโอกาสอันดีที่จะได้พักผ่อน ละเล่น รื่นเริงร่วมกันทั้งหมู่บ้านหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำนามาหลายเดือนอีกด้วย เมื่อพิธีกรรมนี้เสร็จสิ้นเปรียบเป็นสัญญาณว่า ถึงฤดูกาลเริ่มเพาะปลูก พี่ชไร่ พี่ชสวนกันต่อไป

2.6 รูปแบบ / เนื้อหา-ความหมาย-คุณค่า

จากการใช้เกณฑ์การวิเคราะห์ “ทฤษฎีต้นไม้แห่งคุณค่า” สามารถวิเคราะห์ได้ 2 ด้าน ทั้งในแนวดิ่งและแนวนอน โดยในแนวดิ่งนั้นเปรียบเสมือนเป็น “เนื้อหา/คุณค่า” ของการสืบทอดพิธีกรรม อันประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือ ส่วนที่มองเห็นได้ (Visible) ได้แก่ ลำต้น ดอกใบ กิ่ง ก้าน ส่วนนี้เรียกว่า “รูปแบบ” (Form) และส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible) แต่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ได้แก่ รากแก้ว รากฝอย และในด้านแนวนอน ซึ่งจะเป็นการพิจารณาการปรับตัวของพิธีกรรมว่ามีการปรับเปลี่ยนไปเป็นอย่างไรบ้าง เปรียบได้กับ แก่น กระพี้ และเปลือก ของต้นไม้ ซึ่งสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

การวิเคราะห์ในแนวคิด

1) ส่วนที่มองเห็นได้ (Visible)

เปรียบได้กับส่วนที่เป็น “ดอก ใบ ผล” ซึ่งเป็นส่วนที่อยู่นอกสุด สามารถมองเห็นได้ง่ายและปรับเปลี่ยนได้ง่ายตามสภาพสังคมหรือถูกแรงปะทะจากกระแสสังคม วัฒนธรรมภายนอก แม้ว่าจะเป็นเพียงส่วนประกอบย่อยของพิธีกรรม แต่ก็ปกคลุมสำคัญที่หล่อหลอมให้พิธีกรรมนั้นทรงคุณค่า และหากมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก โดยที่ไม่เหลือเค้าโครงไว้ ก็อาจจะไปกระทบกับ “แกน” หรือ “หัวใจ” สำคัญของพิธีกรรมได้เช่นกัน

ส่วนของ ดอก ใบ ผล ในพิธีสามปีสี่รวงข้าว นั้นเปรียบได้กับ วัน เวลาการจัดงาน เครื่องแต่งกาย เครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ สถานที่ในการจัดงาน เป็นต้น ซึ่งอาจจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสมของสภาพสังคมในช่วงเวลา และมติของคนในหมู่บ้าน ส่วน ลำต้น เปรียบได้กับ ผู้ประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีและความรู้ (Knowledge) ของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในพิธีกรรม

ในยุคก่อน พ.ศ.2539 ชาวไทลื้อทุกคนจะร่วมแรงร่วมใจในการจัดงานพิธีกรรมที่สำคัญและยิ่งใหญ่ เพราะเป็นพิธีกรรมบวงสรวงผี เทวดาที่ตนเองนับถือ เพื่อจะให้ผีและเทวดาคุ่มครอง ให้อยู่ดี กินดีตลอดทั้งปี ที่สำคัญยังน้อมรำลึกถึงคุณของเจ้าหลวงเมืองลำด้วย ดังนั้นชาวไทลื้อทุกคนจึงเคร่งครัดในการเข้าร่วมพิธีกรรมนี้มาก แม้ว่าจะมีระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมนี้นานถึง 96 วันหรือ 3 เดือนก็ตาม ดังนั้นจึงมีการมอบหมายและแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนว่าเทวดาไหนจะทำการบวงสรวงก่อน นอกจากนั้นการเตรียมข้าวของเครื่องเซ่นไหว้ เครื่องแต่งกาย อาหาร ฯลฯ ต่างเคร่งครัดกันเป็นอย่างมาก อย่างเช่นการแต่งกาย ทั้งชายและหญิงก็ต้องสวมใส่ชุดไทลื้อเท่านั้น เครื่องเซ่นไหว้ก็ต้องมีพร้อมทั้งสัตว์เล็กและสัตว์ใหญ่ หากเป็นการบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำก็จะเซ่นไหว้ด้วยควาย หรือวัว หากเป็นการบวงสรวงผี/เทวดาก็จะเป็นการเซ่นด้วยหมู ไก่ ส่วนสถานที่ที่จะประกอบพิธีกรรมก็จะมีการตระเตรียมกัน และประดับประดากันเป็นอย่างดี ทุก ๆ ส่วนประกอบของพิธีกรรมอันยาวนานนี้ต้องอาศัยเรี่ยวแรงสำคัญจากคนทั้งหมู่บ้านจึงจะสามารถประกอบพิธีกรรมนี้ให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี อันแสดงให้เห็นว่าในส่วน ลำต้น ซึ่งก็คือผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมในยุคก่อน พ.ศ.2539นั้นส่วนใหญ่จะเป็นผู้เข้าร่วม “วงใน” มากกว่า “วงนอก” เพราะคนส่วนใหญ่ต่างมีความใกล้ชิดกับพิธีกรรมนี้เป็นอย่างมาก อันเนื่องจากระยะเวลาการประกอบพิธีที่ยาวนาน และสถานที่ที่ใช้บวงสรวงผี/เทวดาส่วนใหญ่ก็กระทำกันที่บ้านเกิดของตนเอง ดังนั้นการเข้าร่วมพิธีกรรมในยุคนี้จึงมีความเข้มข้นเป็นอย่างมาก อันส่งผลให้โครงสร้างของพิธีกรรมมีความแข็งแกร่งมากขึ้นตามไปด้วย

อีกหนึ่งองค์ประกอบสำคัญของลำดับก็คือ ความรู้ (Knowledge) ของผู้ประกอบพิธีและเข้าร่วมพิธีที่มีต่อตัวพิธีกรรม เพราะความรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ต่อการสืบทอดพิธีกรรมให้คงอยู่ หากผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีความรู้ ความเข้าใจในพิธีกรรมแล้ว ก็ย่อมต้องเข้าใจถึงความหมายของทุกองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ว่ามีความสำคัญอย่างไร เหตุใดจึงต้องมีการสืบทอดไว้ แต่ในทางกลับกันหากผู้ประกอบพิธีกรรม และผู้เข้าร่วมพิธีกรรมไม่มีความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมอย่างถ่องแท้ ก็จะมีผลกระทบต่อความไม่ตระหนักถึงคุณค่าที่แฝงอยู่ในทุกองค์ประกอบ ทุกขั้นตอนของพิธีกรรมอย่างแท้จริง การสืบทอดพิธีกรรมที่สำคัญนี้ก็จะกลายเป็นเพียงแค่สืบทอดมาแต่เปลือกนอก แต่คุณค่าและองค์ประกอบที่เป็นหัวใจสำคัญนั้นเลือนหายไป

ชุมชนไทลื้อในยุคก่อน พ.ศ. 2539 มีการให้ความสำคัญต่อความรู้ของผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเป็นอย่างมาก อาจจะเป็นเนื่องด้วยหลายปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการสื่อสาร จึงทำให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจในพิธีกรรมนี้เป็นอย่างดี ซึ่งปัจจัยเหล่านั้นได้แก่ ชุมชนมีขนาดเล็ก การติดต่อสื่อสารสามารถทำได้ง่าย มีสภาพสังคมเป็นแบบปิด แรงปะทะจากสังคมภายนอกอันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่มี ลูกหลานมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับผู้ใหญ่ จึงมีการสั่งสอนหรือสอดแทรกความรู้ในพิธีกรรมไปกับชีวิตประจำวันด้วย ฯลฯ

จะเห็นได้ว่าถ่ายทอดความรู้ในยุคนี้ ยังเป็นการสื่อสารแบบปากต่อปาก ระหว่างบุคคล และมีส่วนน้อยที่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ผลของการสื่อสารแบบปากต่อปากในยุคนี้ นั่นถือว่าเป็นเครื่องมือสื่อสารที่คนในชุมชนนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายมากที่สุด แต่หากใช้รูปแบบการสื่อสารแบบนี้ในระยะยาว ก็ค่อนข้างที่จะเสี่ยงต่อการถ่ายทอดความรู้แบบไม่ครบถ้วน ไม่สมบูรณ์ จึงควรที่จะต้องใช้รูปแบบการสื่อสารอื่นเข้ามาช่วยเหลืออีกทางหนึ่งด้วย เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นต้น

ภาพที่ 5.8
การแต่งกายของหญิงชาวไทลื้อในอดีต

2) ส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible)

เปรียบได้กับ “รากเหง้า” อันเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้ต้นไม้ต้นไม้นั้นยังสามารถคงอยู่และเจริญเติบโตได้ แม้ว่าจะพบเจอกับแรงปะทะจากภาวะแวดล้อมภายนอกมากมาย หากรากเหง้าที่มีความแข็งแรง ย่อมส่งผลให้ลำต้น ดอก ใบ ผลและส่วนประกอบอื่น ๆ นั้นยังคงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ต่อไป เปรียบได้กับคุณค่าของพิธีกรรมที่แฝงอยู่เบื้องหลังการประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าว อันได้แก่ ความเชื่อและศรัทธาในผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นในสังคมไทลื้อ เพื่อใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดอัตลักษณ์ตัวตนของไทลื้อผ่านการประกอบพิธีกรรม เพื่อก่อให้เกิดการสืบทอดต่อไปในอนาคต

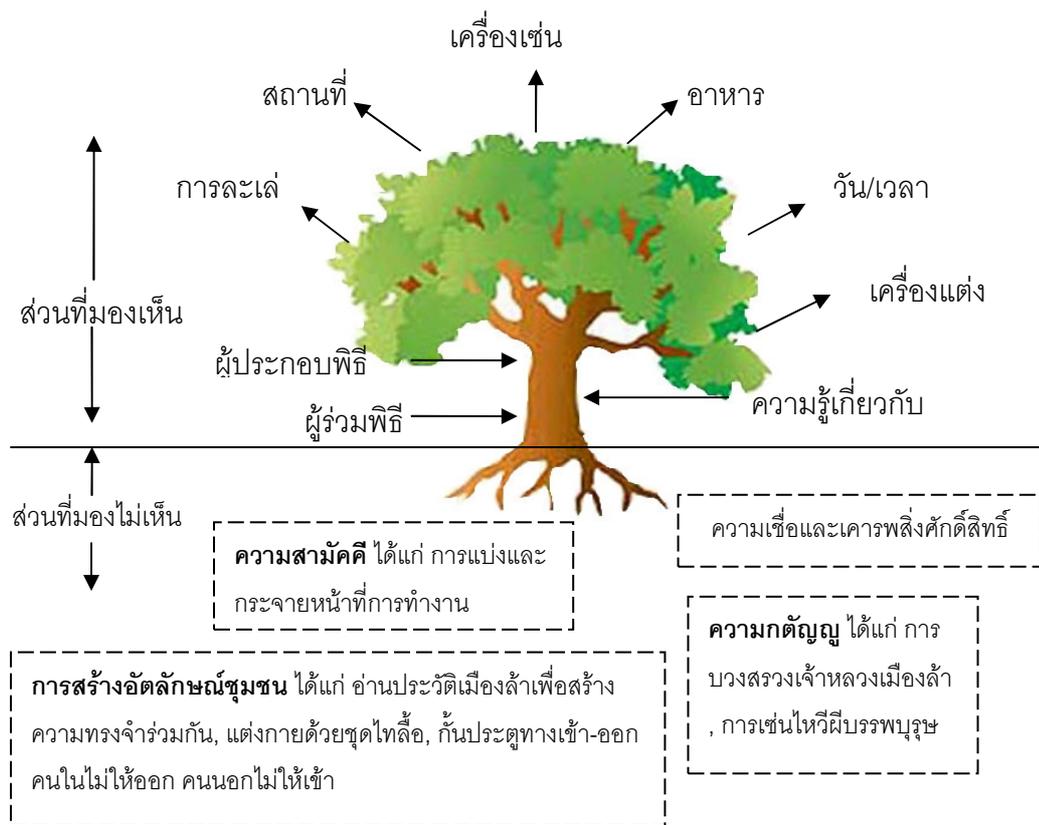
ความกตัญญู ต่อเจ้าหลวงเมืองด้าและบรรพบุรุษที่ได้สร้างและสืบทอดเผ่าพันธุ์ไทลื้อมา อันจะเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าว นั้น จะมีขั้นตอนกล่าวถวายบริกรรมคาถา อัญเชิญเจ้าหลวงเมืองด้าและบรรดาเทวดาต่าง ๆ มารับคำกล่าวสรรเสริญ ด้วยความรู้สึกสำนึกในบุญคุณ นอกจากนี้พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวยังมุ่งสร้าง

ความสามัคคี ให้เกิดในชุมชน เนื่องจากในยุคนี้นี้การประกอบพิธีกรรมต้องกระทำกันนานถึง 96 วัน ดังนั้นจึงต้องมีการแบ่งหน้าที่และกระจายงานกันรับผิดชอบอย่างทั่ว การ

ประกอบพิธีกรรมนี้จึงจะสำเร็จลุล่วงไปได้ หากชุมชนใดที่สามารถทำพิธีกรรมให้ลุล่วงไปได้แสดงว่าชุมชนนั้นมีพลังที่เข้มแข็ง ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวนี้ยังเป็นเครื่องมือทดสอบพลังของชุมชนได้เป็นอย่างดีด้วย และสิ่งสำคัญที่อยู่เบื้องหลังของการประกอบพิธีกรรมนี้ก็คือ การสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรี ของชาวไทลื้อให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น โดยมีการสร้างสัญลักษณ์ร่วมกันในการประกอบพิธีหลายอย่างเช่น ผู้เข้าร่วมพิธีต้องสวมใส่ชุดไทลื้อในการเข้าร่วมพิธีกรรม มีการอ่านประวัติเมืองลำไห้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบทั่วกัน เพื่อเป็นการเผยแพร่ข้อมูลความรู้ทางประวัติศาสตร์ของชุมชนไปยังลูกหลานในรุ่นต่าง ๆ แม้บ้านก็จะมีการนำเอาเข้าปลาอาหารที่ทำมาจากบ้าน มารวมกันเพื่อรับประทานด้วยกันทั้งหมู่บ้าน หรือจะเป็นการกันประตูทางเข้า-ออกหมู่บ้านทุกทางด้วยตาแหลว เพื่อไม่ให้คนในออกจากหมู่บ้าน และคนนอกที่ไม่ได้นับถือผีเดียวกัน เข้ามาร่วมพิธีกรรมในหมู่บ้านไม่ได้ แต่ถ้าหากจะเข้ามาต้องมีการปรับค่าสินไหมก่อน เป็นต้น สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นความพยายามของบรรพบุรุษในการสร้างความแข็งแกร่งให้อัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของความเป็นไทลื้อ โดยสร้างการถ่ายทอดผ่านความรู้ ความเชื่อและความศรัทธามาสู่พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวนี้

ดังนั้นในการสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวให้มีครบถ้วน สมบูรณ์ ก่อนอื่นคนในชุมชนจะต้องมีความรู้ในเรื่องของพิธีกรรมเป็นอย่างดี เพราะจะนำไปสู่การถ่ายทอดพิธีกรรมทั้งแก่นแท้และโครงสร้างสำคัญได้อย่างครบถ้วน สิ่งสำคัญในการธำรงรักษาต้นไม้แห่งวัฒนธรรมนี้ไว้ให้อยู่ในสภาพดีที่สุดก็คือ การรักษารากเหง้าของต้นไม้ ให้ความสมบูรณครบถ้วนมากที่สุด อันจะนำไปสู่การสืบทอดที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ภาพที่ 5.9
รูปแบบและเนื้อหาของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคก่อน พ.ศ.2539

การวิเคราะห์ในแนวนอน

การพิจารณาในแนวนอนนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาถึงองค์ประกอบของต้นไม้ในแนวตั้งที่ประกอบไปด้วย เปลือก กระจัง และแก่น ซึ่งเปรียบเสมือนกับ โครงสร้างของพิธีกรรม โดยศึกษาวิเคราะห์ถึงการปรับตัวของพิธีสามปีสี่รวงข้าวจากองค์ประกอบด้านนอกสุดเข้าไปสู่ส่วนในสุด แบ่งออกเป็น 3 ชั้น ดังนี้คือ

1) เปลือก เป็นส่วนที่อยู่บนสุดและมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า เป็นส่วนแรกที่รับแรงปะทะจากสิ่งแวดล้อมภายนอก ดังนั้นจึงมีการปรับตัวตามสภาพสังคมได้ง่าย เปรียบได้กับช่วงเวลาของการประกอบพิธีกรรม ที่อาจจะมีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมของชุมชนในช่วงเวลาต่าง ๆ กันไป โดยผ่านการเห็นชอบของคนในชุมชนในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ผู้เข้าร่วม

ในพิธีกรรม เป็นองค์ประกอบและเป็นเรียวแรงสำคัญที่ทำให้การเกิดขึ้นมาของพิธีกรรมนั้นมีขึ้นมา ในชุมชน และนอกจากนั้นผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรมยังมีบทบาทหน้าที่ทั้งการเป็นผู้ส่งสาร (Sender) และผู้รับสาร (Receiver) อันก่อให้เกิดถ่ายทอดพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้ไปยังคนรุ่นหลัง หากบทบาทของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมและผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นรับเอากระแสของวัฒนธรรมภายนอกมากเกินไป อาจจะทำให้การสืบทอดพิธีกรรมนี้ไม่ครบเครื่องทั้งโครงสร้างและแก่นแท้เหมือนเช่นเดิม หรือจะเป็น การแต่งกาย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่สะท้อนความเป็นชาวไทลื้อได้อย่างชัดเจนอีกประการหนึ่ง ด้วยฝีมือการทอผ้าและการแต่งตัวที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ในสมัยอดีตจะมีการสวมชุดไทลื้อในชีวิตประจำวันจะประกอบด้วย การสวมผ้าชิ้นลายน้ำไหล ใส่เสื้อปัก หรือจะใส่เดี่ยวสะดอ สีดำ เสื้อม่อฮ่อม ฯลฯ ซึ่งมีความสวยงามตามแบบฉบับของชาวไทลื้อดั้งเดิม หากเมื่อใดที่มีงานพิธีกรรมที่สำคัญ ก็จะมีการประดับประดาตกแต่งด้วยเครื่องประดับเงินนานาชนิด มีการโพกหัวด้วยผ้าสีขาวหรือชมพู การแต่งตัวอย่างเต็มยศนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพิธีกรรมได้ดียิ่ง และยังเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมในการรักษาเอกลักษณ์ความเป็นชาวไทลื้อให้เป็นที่จดจำของคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น

2) กระพี เป็นส่วนที่สามารถปรับประยุกต์ให้เข้ากับสภาพการณ์ของวัฒนธรรม แต่ใจความหลัก ๆ ยังต้องคงอยู่ เช่น สถานที่ สิ่งของ/หรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการทำพิธี การฆ่าสัตว์เพื่อสังเวย ฯลฯ ในการประกอบพิธีกรรม ทุกสิ่งทุกอย่างที่นำมาเข้าร่วมในพิธีกรรม ล้วนต้องผ่านการเลือกสรรมาเป็นอย่างดี เพราะทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นตัวแทนของคนในปัจจุบันเพื่อทำการส่งผ่านไปยังสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผู้ที่ล่วงลับ ดังนั้นทุกสิ่งล้วนแล้วแต่มีความหมายแฝงอยู่เบื้องหลังทั้งสิ้น อย่างเช่น สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม เนื่องจากในพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้เป็นพิธีที่ยิ่งใหญ่แก่คนทั้งชุมชน ดังนั้นการเลือกสถานที่ก็ต้องเป็นที่ที่มีความกว้างขวาง ใหญ่โตมากพอที่จะให้คนทั้งชุมชนสามารถประกอบพิธีกรรมร่วมกันได้ ทั้งนี้เพราะวัตถุประสงค์สำคัญที่บรรพบุรุษสร้างพิธีนี้ขึ้นมาก็เพื่อที่จะให้คนในชุมชนได้มีความสามัคคีร่วมกัน ได้ทำกิจกรรมร่วมกัน หรือเป็นสิ่งที่นำมาเช่นไหว้หรือทำพิธีก็ต้องเลือกสรรมาเป็นอย่างดี อย่างเช่น สัตว์ที่จะนำมาฆ่าบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำ ก็ต้องเป็นสัตว์ใหญ่ที่ไม่มีตำหนิ ผ่านการเลี้ยงดูมาเป็นอย่างดี เพราะเมื่อบวงสรวงเสร็จแล้ว ชาวไทลื้อต่างก็จะได้นำเอาเนื้อสัตว์มาปรุงอาหารรับประทานร่วมกันทั้งหมู่บ้าน หรือจะเป็น “ตาแหล่ว” ที่นำมากันเขตแดนไว้ทุกประตูทางเข้า-ออกหมู่บ้านเพื่อเป็นสัญญาณบอกคนในชุมชนและนอกชุมชนว่า กำลังจะมีการประกอบพิธีเข้ากรรมเกิดขึ้น เฉพาะผู้ที่นับถือผี/เทวดาเจ้าหลวงเมืองลำเท่านั้น ทั้งนี้เพราะชาวไทลื้อมีความเชื่อว่า ตาแหล่วนั้นเปรียบเสมือนเครื่องรางที่จะกันไม่ให้สิ่งชั่วร้ายภายนอกเข้ามาในหมู่บ้าน เป็นต้น

หากพิจารณาแล้วในส่วนของกระป๋องนั้น มีโอกาสที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงไม่น้อยไปกว่าส่วนเปลือกเลย โดยปัจจัยที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็คือสภาวะสังคมในยุคนั้น ๆ เป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ในยุคก่อน พ.ศ.2539นี้ส่วนกระป๋องยังคงเป็นส่วนที่ชาวไทลื้อมีการให้ความสำคัญกับทุกรายละเอียดของพิธีกรรมเป็นอย่างมาก

3) แก่น เป็นส่วนที่อยู่ในสุดและมีความสำคัญมากที่สุด หากขาดส่วนนี้ไป ถือว่าวัตถุประสงค์ของวัฒนธรรมนั้นก็เปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน เปรียบได้กับคุณค่าที่แฝงอยู่เบื้องหลังของการประกอบพิธีกรรม รวมไปถึงความเชื่อ ความศรัทธาในการประกอบพิธีกรรม ในพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้ เมื่อพิจารณาในด้านคุณค่าและความหมายแล้ว พอจะอนุมานได้ว่าการที่ผู้เฒ่าผู้แก่สืบทอดพิธีกรรมนี้ไว้มาช้านาน เหตุผลก็คือต้องการที่จะให้ลูกหลานชาวไทลื้อ ได้ตระหนักถึงอัตลักษณ์การเป็นกลุ่มชน “ไทลื้อ” โดยแสดงออกมาในพื้นที่ของสื่อพิธีกรรม ซึ่งจะเป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างให้ชาวไทลื้อได้แสดงออกซึ่งความเป็นตัวตนได้อย่างชัดเจนผ่านการละเล่นต่าง ๆ การแต่งตัว การพูด การขับลื้อ การประกอบอาหาร ฯลฯ นอกจากนี้พิธีกรรมบ้าน กรรมเมืองหรือ 3 ปี 4 รวงข้าวยังมุ่งที่จะให้ลูกหลานได้แสดงออกถึงความกตัญญูแก่บรรพบุรุษ คือ เจ้าหลวงเมืองลำ และเหล่าเทวดาบ้านที่คอยปกป้องรักษาคนในบ้านให้อยู่ดีมีสุข และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ เป็นการสร้างความสามัคคีให้เกิดแก่คนในหมู่บ้าน ให้รักใคร่ปรองดองกัน

“จากที่คาดเดาน่าจะเกิดจากกุศโลบายของพี่น้องที่จากบ้าน จากจ้างไปทำงานที่อื่น เดวมันจะลืมกัน ก็เลยตั้งเข้ามาปะกันในปี 3 ปี 4 รวงข้าว” (จากที่คาดเดาพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้ น่าจะเกิดจากกุศโลบายของพี่น้องที่ได้ออกจากบ้านไปทำงานที่อื่น ซึ่งอาจจะลืมกันไป พิธีกรรมนี้ก็จะเป็นการดึงคนเข้ามาร่วมกันในปีสามปีสี่รวงข้าว) (ไกรยุทธ วงศ์ศรี, สัมภาษณ์ 24 ตุลาคม 2551)

ในยุคก่อน พ.ศ.2539 ที่มีการก่อกำเนิดพิธีกรรมบ้าน กรรมเมืองหรือ พิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้ขึ้นมา ชาวไทลื้อได้ให้ความสำคัญแก่พิธีกรรมนี้ว่ามีความยิ่งใหญ่และมีความสำคัญมากสำหรับชาวไทลื้อ ทั้งนี้เบื้องหลังที่ก่อให้เกิดพิธีกรรมนี้ขึ้นมาก็คือ ความเชื่อและความศรัทธาของชาวไทลื้อที่มีต่อผี/เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาเป็นเวลาช้านาน ดังนั้นในพิธีกรรมนี้ชาวไทลื้อจึงมีความเคร่งครัดในการเข้าร่วมพิธีกรรมเป็นอย่างมาก อันจะเห็นได้จากการทำพิธีวงสรวงเทวดาทั้งหมด 32 องค์นานถึง 96 วัน อย่างเคร่งครัด แม้ต่อมาจะมีการปรับเปลี่ยนเหลือเพียง 3 วัน โดยกำหนดเวลา 3 ปีจึงทำครั้งหนึ่งก็ตามการสืบทอดก็ยังคงมีความครบถ้วนไม่ต่างไปจากเดิม ซึ่งสิ่งสำคัญที่จะทำให้พิธีกรรมนี้ลุล่วงไปได้ด้วยดีนั่นก็คือ ความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน เพราะด้วยระยะเวลาการประกอบพิธีที่ยาวนาน ชาวไทลื้อจึงมีการแบ่งงานและกระจายงานกันทำ

อย่างทั่วถึงไม่ว่าจะเป็นด้านการประกอบพิธีกรรม การแต่งตัวไทลื้ออย่างเต็มยศมาร่วมพิธี การเตรียมสถานที่จะต้องมีการประดับตกแต่งเทวดาแต่ละหออย่างสวยงาม การเตรียมสิ่งของ/เครื่องเซ่นไหว้ก็ต้องให้ครบถ้วน เป็นต้น

การกำหนดสร้างพิธีสามปีสี่รวงข้าวขึ้นมาในสังคมไทลื้อนั้น บรรพบุรุษได้สร้างคุณค่าและความหมายแฝงในพิธีกรรมไว้อย่างมากมายไม่ว่าจะเป็น การสืบทอดความเชื่อ ความศรัทธาเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สร้างความสามัคคีให้เกิดแก่คนในชุมชน สร้างความกตัญญูรู้คุณต่อบรรพบุรุษและที่สำคัญยังเป็นการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ชุมชนให้มีความแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น แม้ว่าพิธีสามปีสี่รวงข้าวจะไม่ได้ปฏิบัติเหมือนเริ่มแรกซึ่งกำหนดไว้ถึง 96 วัน แต่การลดวันประกอบพิธีลงให้เหลือเพียง 3 วัน แต่กำหนดให้จัด 3 ปีครั้งนั้นถือเป็นกุศโลบายที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้แก่ลูกหลานรุ่นหลังๆ โดยมีความหมายในการกำหนดวันเช่นนี้ก็ คือ พิธีสามปีสี่รวงข้าวจัดเป็นพิธีที่สำคัญและยิ่งใหญ่ของชาวไทลื้อ ซึ่งต้องอาศัยความสามัคคีของคนในชุมชนเป็นอย่างมากที่จะทำให้พิธีสำเร็จลุล่วงได้ และการประกอบพิธีที่ยาวนานเช่นนั้นส่งผลต่อการใช้ต้นทุนทรัพยากรและเงินทุนเป็นอย่างมาก ดังนั้นการปรับวันลดลงเหลือเพียง 3 วันและจัด 3 ปีครั้งจะเป็นการช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในการทำพิธีลง และสิ่งสำคัญที่สุดก็คือพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวจะเป็นการทดสอบพลังชุมชนว่ามีความแข็งแกร่งมากน้อยเพียงใด เพราะการจะทำพิธีทุกอย่างให้เสร็จสิ้นได้ภายใน 3 วันนั้นจะต้องใช้พลังความสามัคคีของคนทั้งชุมชนเป็นอย่างมาก หากชุมชนไทลื้อยังสามารถประกอบพิธีกรรมนี้ได้ก็แสดงว่ารากฐานทางสังคมของไทลื้อยังมีสถานะที่ ดังเช่นในยุคนี้ พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวถือว่าอยู่ในสภาพ “สมบูรณ์แข็งแรงดี” คือ เป็นสื่อพิธีกรรมที่อยู่ในภาวะเข้มแข็ง คนในชุมชนให้ความสนใจและมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ คนส่วนใหญ่รู้ถึงคุณค่าในพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ อันเสริมสร้างให้ชุมชนไทลื้อมีอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีที่แข็งแกร่ง แม้ว่าจะเป็นชนเผ่าที่มีการอพยพย้ายถิ่นมาจากแดนไกลแต่ก็ยังคงสามารถสืบทอดความเป็นตัวตนความเป็น “ไทลื้อ” ไว้ได้เป็นอย่างดี

3. สถานภาพของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคพ.ศ. 2539 – 2544

ในการศึกษาสถานภาพของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคที่ 2 นั้น เป็นการศึกษาในช่วงที่ชาวไทลื้อได้มีการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งมีการตั้งรกรากกระจายอยู่หลายพื้นที่ สำหรับชาวไทลื้อเมืองลำปางส่วนใหญ่จะกระจายตัวอยู่แถบภาคเหนือของประเทศไทย เช่น จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดน่าน เป็นต้น ในการศึกษาเรื่องสื่อพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคนี้ ได้ทำการศึกษาชาวไทลื้อบ้านหนองบัว ต.ปากคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน ซึ่งมีการอพยพย้ายถิ่นมาตั้ง

รกรากที่แห่งนี้เมื่อปีพ.ศ. 2394 ตรงกับรัชสมัยรัชกาลที่ 2 โดยชาวไทลื้อ บ้านหนองบัวถือเป็นผู้บุกเบิกและสืบทอดเอาพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคอดีต มาประกอบพิธีกรรมเองได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยมีหมู่บ้านไทลื้อที่นับถือผีเดียวกันได้แก่ บ้านต้นฮ้างและบ้านดอนมูล มาประกอบพิธีกรรมร่วมกัน

บ้านหนองบัว เป็นหมู่บ้านที่มีการรับเอาวัฒนธรรมจากสิบสองปันนามาอย่างครบถ้วนและมีการอัญเชิญเจ้าหลวงเมืองลำมาตั้งไว้ในหมู่บ้าน อันเป็นศูนย์รวมและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวไทลื้อได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดรับเอาผี/เทวดาที่เคยนับถือเมื่อครั้งที่อยู่สิบสองปันนามาด้วย แต่การเรียกชื่ออาจจะผิดเพี้ยนไปบ้าง เช่น เจ้าหลวงเมืองลำเพี้ยนเป็นเจ้าหลวงเมืองลำ เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่าในยุคที่มีการสืบทอดพิธีกรรมนี้มาเกือบครบถ้วนสมบูรณ์ อันมีตัวแปรที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การรับเอาวัฒนธรรมภายนอกเข้ามามากขึ้น เทคโนโลยีสมัยใหม่ การศึกษา เป็นต้น แต่ทั้งนี้หัวใจสำคัญของการประกอบพิธีกรรมยังอยู่ครบถ้วน แต่จะมีรายละเอียดปลีกย่อยบางอย่างเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม และปัจจัยภายนอก แต่ยังคง “รูปแบบ” และ “คุณค่า/ความหมาย” ไว้เป็นอย่างดี

3.1 ผู้เกี่ยวข้องในพิธีกรรม (Stakeholder)

คณวงในของสื่อพิธีกรรม

ในยุคที่สองนี้คนที่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมจะเปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อน พ.ศ.2539 ซึ่งจะเหลือเพียงพ่ออาจารย์ เก้าผี ผู้อาวุโสและพ่อหลวงบ้านเท่านั้น ส่วนกลุ่มพ่อบ้านและแม่บ้านมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทในพิธีกรรมเป็นเพียงคณวงนอกเท่านั้น สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรมในวงในของยุคที่สองนี้ มีดังนี้คือ

1) พ่ออาจารย์ ในยุคนี้เรียกกันว่าบทบาทหน้าที่สำคัญของพ่ออาจารย์ยังคงเหมือนเดิมกับยุคก่อน พ.ศ.2539 คือมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้นำ/ตัวแทนประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผี/เทวดา ในยุคที่สองนี้สถานะของการเป็นพ่ออาจารย์ยังคงมีเพียงคนเดียวเช่นเดียวกับยุคก่อน พ.ศ.2539 และก็ยังมีย่านหลวงคอยเป็นผู้ช่วยและเรียนรู้บทบาทหน้าที่ของการเป็นพ่ออาจารย์ต่อไปในอนาคตด้วยการสืบทอดพ่ออาจารย์ในยุคนี้จะมีกระบวนการคัดเลือกหนานที่มีคุณสมบัติครบถ้วน คือมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นอย่างดี ประพฤติตนดี เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน โดยชาวบ้านซึ่งนำโดยผู้อาวุโสจะจัดให้มีการลงมติเพื่อเลือกผู้ที่มีความเหมาะสมมารับตำแหน่งพ่ออาจารย์นี้ต่อไป

2) ผู้อาวุโส ผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่จะมีการสืบทอด โดยการเล่าสืบต่อ ๆ กันมาเกี่ยวกับตำนานของพิธีกรรมบ้าน กรรมเมืองหรือสามปีสี่รวงข้าว แต่ก็ยังคงไม่มีการบันทึกไว้เป็น

ลายลักษณ์อักษร บทบาทของผู้เฒ่าผู้แก่คงเปรียบได้กับ “ผู้ส่งสาร” ที่คอยบอกเล่า และให้ข้อมูลแก่ “ผู้รับสาร” ซึ่งก็คือลูกหลานในรุ่นหลัง ๆ ได้รับความรู้ถึงที่มาและความสำคัญของพิธีกรรมนี้ ในยุคนี้ผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่เริ่มมีจำนวนลดลงจนกลายเป็นคนกลุ่มน้อยในหมู่บ้าน ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วคนวัยกลางคนจะมีจำนวนเยอะมากที่สุด

3) เก้าผี มีการสืบทอดเอาผี/เทวดาบางส่วนของตนเองนับถือเมื่อครั้งที่อยู่เมืองล้า ลิบปันนามาด้วย แต่ทั้งนี้การเรียกชื่ออาจะผิดเพี้ยนไปบ้าง เก้าผียังคงมีหน้าที่ในการเป็นสื่อกลางระหว่างลูกบ้านกับเทวดาที่บ้านที่นับถือ และในพิธีสามปีสี่รวงข้าว บทบาทของเก้าผีจะโดดเด่นและสำคัญที่สุดก็ตอนกล่าวบริกรรมบูชาคาถา ขอให้เทวดามารับเอาข้าวปลา อาหารที่นำมาถวาย ชาวบ้านหนองบัวมีการนับถือเทวดาทั้งหมด 32 หอดด้วยกัน ดังนั้นจำนวนของเก้าผีก็มีจำนวน 32 คนตามจำนวนของเทวดา

4) พ่อหลวงบ้าน หน้าที่หลักของผู้นำชุมชนในการประกอบพิธีกรรมก็คือ เป็นหัวแรงสำคัญที่ต้องทุ่มเททั้งกายและใจให้แก่พิธีกรรมรวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ ของคนในหมู่บ้าน ต้องสร้างความตระหนัก ความสนใจในตัวพิธีกรรมให้แก่คนในหมู่บ้าน โดยให้สมาชิกทุกคนในหมู่บ้านรู้สึกถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์นี้ ในยุคนี้เป็นที่ทราบว่ามีแรงกระแทกจากปัจจัยภายนอกเข้ามาบ้าง พ่อหลวงบ้านต้องคอยเป็นเสาหลักที่จะยึดเหนี่ยวพิธีกรรมให้คงรูปและเข้มแข็งไว้มากที่สุด

คนวนนอกของสี่พิธีกรรม

1) กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้าน ในยุคก่อน พ.ศ.2539 นั้นกลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้านเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมอย่างใกล้ชิด แต่มาในยุคนี้ชาวบ้านทั้งชายและหญิงมีการทำงานในหลายอาชีพมากขึ้นกว่าการทำกรเกษตร จึงส่งผลกระทบต่อเอาใจใส่ในและการสืบทอดพิธีสามปีสี่รวงข้าว ซึ่ง 3 ปีจึงจะมีครั้งหนึ่งนั้นลดน้อยถอยลง ด้านคุณค่าและความหมายของพิธีกรรมที่สืบทอดกันมานั้นเริ่มมีเค้าวางว่าจะจืดจางลง ไม่เข้มข้นเหมือนในยุคก่อน พ.ศ.2539 แต่วาก็ยังคงเคร่งครัดในรายละเอียด ขั้นตอนการปฏิบัติ และยังมีการแบ่งงาน แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบกันอย่างชัดเจน ทั้งกลุ่มพ่อบ้านและแม่บ้านยังคงมีการเล่าประวัติของไทลื้อ และพิธีสามปีสี่รวงข้าวให้แก่ลูกหลานอยู่ แต่รายละเอียดบางอย่างอาจจะถูกลดทอนลงไป ไม่ครบถ้วนเหมือนแต่ก่อน กลุ่มพ่อบ้านแม่บ้านที่อยู่ในวัยกลางคนนั้นถือเป็นคนที่มีจำนวนเยอะที่สุดในหมู่บ้าน คิดโดยเฉลี่ยแล้วประมาณร้อยละ 70 ของคนทั้งหมด

2) พระสงฆ์ ในยุคนี้ พระสงฆ์ยังคงไม่มีบทบาทหน้าที่และส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีสามปีสี่รวงข้าว เช่นเดียวกับยุคก่อน พ.ศ.2539 ในขณะเดียวกันพระสงฆ์ในยุคนี้เริ่มมีจำนวนลดลง

เนื่องจากชายวัยรุ่นเริ่มมีการเข้าศึกษาตามระบบของกระทรวงศึกษาธิการ การเข้ามาบวชเรียนจึงมีจำนวนลดน้อยลงเกือบครึ่ง วัดก็จะมีเจ้าอาวาสและสามเณรอยู่ 5-6 รูป

3) กลุ่มเยาวชน กลุ่มเยาวชน ลูกหลานได้รับการถ่ายทอดข้อมูลน้อย ส่วนใหญ่จะซึมซับเอาขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีที่ผู้เฒ่าผู้แก่และพ่อแม่ปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่งมากกว่า เด็ก ๆ ยังคงมีความสนใจในพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้ เนื่องจากมองว่าเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก เพราะนาน ๆ จึงจะเห็นครั้งหนึ่ง ด้านคุณค่า/ความหมายเริ่มที่จะลดลงเรื่อย ๆ หนึ่งอาจจะเป็นเพราะไม่มีการบันทึกเอาพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ให้เด็กรุ่นหลัง ๆ ได้อ่าน ได้ศึกษากันนอกเหนือจากฟังจากผู้ใหญ่แล้ว กลุ่มเยาวชนแม้เริ่มมีจำนวนมากขึ้นมาคิดเป็นร้อยละ 15 ของคนในหมู่บ้าน แต่บทบาทหน้าที่ในพิธีกรรมก็ยังคงมีน้อยที่สุดในชุมชน

“ปอกกับแม่ป่ได้สอนอะหยั่ง ส่วนใหญ่จะเขียนรู้จากการพ่อคนใหญ่เยี่ยะเอาคนเดียว” (พอกกับแม่ไม่ได้สอนอะไร ส่วนใหญ่จะเรียนรู้จากการดูผู้ใหญ่เอาเอง) (นิโลบล แจ่มใส, สัมภาษณ์ 30 ธันวาคม 2551)

3.2 ระบบการแบ่งงาน

การแบ่งงาน และหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมนี้ จะมีพ่อหลวงบ้านเป็นผู้นำในการจัดการทั้งหมด โดยอาศัยมติของชาวบ้านเป็นเกณฑ์การตัดสินใจ ในยุคนี้เป็นการประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าวภายหลังจากอพยพมายังประเทศไทย ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมชาวไทลื้อจึงพยายามที่จะจัดให้มีความยิ่งใหญ่มากที่สุด เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณเจ้าหลวงเมืองลำที่คุ้มครองให้ทุกคนในหมู่บ้านได้อยู่รอดปลอดภัยมาจนถึงทุกวันนี้ การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบที่มีดังนี้

1) ด้านพิธีการ มีพ่ออาจารย์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมและคอยชี้แนะเรื่องรายละเอียดต่าง ๆ พิธีการบางอย่างถูกตัดทอนออก เพื่อความสะดวกในการประกอบพิธีกรรม และเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ที่คนในชุมชนมีการออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น และการประกอบพิธีกรรมเป็นเวลานานก็ทำให้สิ้นเปลืองทรัพยากรต่างๆตามมามากมาย อย่างเช่น แต่เดิมทำพิธีกันถึง 96 วัน ก็ลดลงมาเหลือแค่ 3 วัน ดังนั้นพิธีการไหว้เทวดาที่ทำกันองค์ละ 3 วันก็รวบรัดตัดทอนมาทำพร้อมกัน ส่วนพิธีการอื่นบางอย่างก็ยังคงเหลือไว้เท่าที่สำคัญ ๆ เท่านั้น ทั้งนี้ผู้ที่คอยดูแลให้คำชี้แนะการประกอบพิธีกรรมที่ถูกต้องยังคงเป็นพ่ออาจารย์ ผู้อาวุโส และแก๊ผีเป็นหลักเช่นเดียวกับสมัยอดีต

2) ด้านสถานที่ ชาวไทลื้อที่บ้านหนองบัวนั้นเลือกใช้สถานที่ปลายหมู่บ้านที่ห่างออกไปไม่ไกลนัก ที่มีบริเวณกว้างขวางและมีลานสำหรับบวงสรวงและเอาไว้ฆ่าสัตว์สำหรับ เช่น ไหว้เอยู่ในบริเวณเดียวกัน ที่เลือกที่แห่งนี้เนื่องจากการประกอบพิธีต้องการทำกันถึง 3 วัน

ดังนั้นจะมีเสียงดับจากเครื่องขยายเสียง วงดนตรีและเสียงจากการละเล่นต่าง ๆ ครอบคลุมชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้เคียง การออกไปจัดในสถานที่ที่ไกลจากหมู่บ้านออกไป จะช่วยลดปัญหาตรงนี้ได้

3) ด้านอาหาร ในยุคนี้ชาวบ้านเริ่มมีการลงขันเงินหมู่บ้าน เพื่อเอาไว้ใช้ในกิจกรรมหรือในพิธีกรรมพิเศษของหมู่บ้าน ดังนั้นในพิธีสามปีสี่รวงข้าว จึงมีการทำอาหารร่วมกัน โดยที่แต่ละบ้านไม่ต้องหิวอาหารมาร่วมกัน โดยใช้เงินกองกลางของหมู่บ้านในการใช้จ่าย อาหารที่ทำมาเลี้ยงกันก็จะเป็นเมนูง่าย ๆ เช่น ลาบจิ้นควาย แกงอ่อมหมู ยำจิ้นไก่ เป็นต้น ซึ่งเนื้อสัตว์ที่นำมาประกอบอาหารนั้นก็มาจากการฆ่าสัตว์เพื่อสังเวจเจ้าหลวงเมืองลำนั้นเอง

4) ด้านการละเล่น การละเล่นเริ่มมีหลากหลายมากขึ้น มีสีสันมากขึ้นตามยุคสมัย โดยส่วนใหญ่ยังคงเป็นกลุ่มพ่อบ้านที่มีหน้าที่ในการตระเตรียมและดูแลการละเล่นทั้งหมดตลอดทั้ง 3 วัน

3.3 ช่วงเวลา

ในยุคนี้จะมีการประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าว 3 วัน โดยกำหนด 3 ปีถึงจะทำกันครั้งหนึ่ง ซึ่งเหมือนเช่นเดียวกับเมืองลำ (เมืองลำ) ในสิบสองปันนา ที่ได้มีการเปลี่ยนจากเลี้ยงผี 96 วันลดลงเหลือเพียง 3 วัน ทั้งนี้อาจจะสืบเนื่องจากสภาพชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป สมาชิกในชุมชนเริ่มออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น เวลาในการเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างเคร่งครัด ดังเช่นสมัยอดีตอาจจะไม่สะดวก อีกทั้งภาระค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมที่มีระยะเวลานาน ย่อมมีสูงขึ้น ดังนั้นจึงมีการลดจำนวนวันของการจัดพิธีกรรมเหลือเพียง 3 วัน อย่างไรก็ตามการลดจำนวนวันของพิธีกรรมลงเช่นนี้ก็ถือเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ ซึ่งก็คือ พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวเป็นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ ต้องอาศัยพลังสามัคคีของคนในชุมชนเป็นจำนวนมาก พิธีกรรมจึงจะสำเร็จลงได้ เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป วันของการทำพิธีกรรมลดน้อยลงแต่หากว่าชุมชนไทลื้อไต่ยังคงสามารถสืบทอดและประกอบพิธีกรรมนี้ได้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นมีความแข็งแกร่ง สมาชิกในชุมชนมีความสามัคคีกันเป็นอย่างมากนั่นเอง

เผชิญ ฉินะสิทธิ์ (2527) ได้ทำการศึกษาการประกอบพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวที่บ้านหนองบัว ซึ่งมีขั้นตอนเริ่มจากการที่บ้านต้นฮ่างและบ้านดอนมูลจะมาประชุมกันเพื่อกำหนดพิธีการและมอบหมายหน้าที่การงานกันทำ โดยการเข้าร่วมเมืองที่บ้านหนองบัวจะมีด้วยกันทั้งหมด 3 วันสืบทอดมาเหมือนเช่นที่สิบสองปันนา ซึ่งแต่ละวันจะมีกิจกรรมแตกต่างกันออกไป คือ วันแรก ชาวไทลื้อทั้ง 3 หมู่บ้านจะปิดกันเขตแดน เข้า – ออก โดยจะมีการแห่ "เจ้าเมือง" และ"หมอมือง" ไปยังสถานประกอบพิธีแห่งที่ 1 ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบ้านหนองบัว โดยเจ้าเมือง และหมอมืองจะพักอยู่ในที่พักที่จัดไว้ให้คนละหลัง โดยในบริเวณสถานประกอบพิธีแห่งที่ 1 จะมีมหรสพสมโภชทั้ง

กลางวันและกลางคืน ส่วนวันที่สองนับว่าเป็นวันที่มีความสำคัญมากที่สุดในช่วงการอยู่กรรมเมืองเพราะจะมีการประกอบพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณ เจ้าหลวงเมืองลำที่ยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ พิธีจะเริ่มตั้งแต่เช้ามืดโดยจะมีการแห่ เจ้าเมืองและหมอมือง และสิ่งของที่ใช้สำหรับพิธีบวงสรวง เมื่อได้เวลาอันสมควรแล้ว ขบวนแห่จะเคลื่อนไปยังสถานที่แห่งที่ 2 เพื่อทำพิธี บวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำและบวงสรวงเทวดาทั้ง 32 องค์ที่นับถือ ส่วนวันที่สาม จะมีการเซ่นสรวงเทวดาอุ ซึ่งหอเทวดาอุจะอยู่นอกบริเวณ สถานที่ทั้งสอง และตอนบ่ายจะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ เจ้าเมืองถือเป็นอันเสร็จสิ้นพิธี

3.4 เครื่องเซ่นไหว้

สัตว์ที่ถูกนำมาฆ่าเพื่อเซ่นไหว้ยังคงเป็นสัตว์ใหญ่อย่างเช่น วัว ควาย ใช้ช่วงยุคก่อนปีพ.ศ. 2539 ยังคงมีการฆ่าสัตว์เพื่อเซ่นไหว้เจ้าหลวงเมืองลำ ณ ลานพิธี โดยจะมีเพศฆาต 1 คนสวมเสื้อสีแดง สวมกางเกงขาสั้นสีแดง อันแสดงออกถึงพลังอันยิ่งใหญ่ ถือดาบอันใหญ่แล้วทำการฆ่าสังเวยสัตว์ ต่อหน้าอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ ซึ่งหลังจากเซ่นไหว้และพิธีบวงสรวงเสร็จสิ้น กลุ่มแม่บ้านต่างก็จะนำเอาเนื้อสัตว์ไปประกอบอาหารเป็นชนิดต่าง ๆ เพื่อทานร่วมกันทั้งหมู่บ้าน แต่พอหลังจากพ.ศ. 2539 ชาวไทลื้อบ้านหนองบัวก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการฆ่าสัตว์เพื่อบวงสรวง ให้ไปกระทำในที่ลับตาคน ทั้งนี้เนื่องจากมีกระแสต่อต้านจากบุคคลภายนอกที่เข้ามาร่วมงาน ว่าเป็นการทารุณกรรมสัตว์ที่เกินกว่าเหตุ สำหรับเครื่องเซ่นไหว้อื่น ๆ ก็ยังคงมีการจัดเตรียมข้าวของ และอุปกรณ์ให้คล้ายคลึงกับสมัยอดีตมากที่สุด

3.5 ขั้นตอนของการทำกิจกรรม

แต่เดิมชาวไทลื้อบ้านหนองบัวยังคงมีการเตรียมงานกันล่วงหน้าประมาณ 1 เดือน ซึ่งระยะเวลาการเตรียมงานนั้นเริ่มลดน้อยลง อันเนื่องมาจากสภาพสังคมในยุคนี้ นั้นชาวบ้านเริ่มออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้นส่งผลทำให้มีเวลาที่จะสนใจพิธีกรรมเริ่มลดน้อยลง แต่พอมาพ.ศ. 2539 สมาชิกในชุมชนต่างมีการตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อพิธีกรรม จึงเกิดเป็นความร่วมมือขึ้นระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ที่เข้ามาสนับสนุนและสืบทอดวัฒนธรรม ไทลื้อไว้ให้คงอยู่ในสภาพที่คล้ายแบบฉบับดั้งเดิมมากที่สุด ดังนั้นในช่วงปีพ.ศ. 2539 เป็นต้นมา พิธีสามปีสี่รวงข้าวที่บ้านหนองบัวจึงมีขั้นตอนการเตรียมงานที่ชัดเจน และเคร่งครัดตลอดระยะเวลาการประกอบพิธีกรรม ทั้งนี้เนื่องจากพิธีกรรมนี้ได้รับความสนใจจากบุคคลภายนอกเป็นจำนวนมาก สมาชิกในชุมชนต่างร่วมแรงร่วมใจกันจัดให้เป็นพิธีที่ยิ่งใหญ่กว่าทุก ๆ ครั้ง โดยผู้ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการตระเตรียมงานทั้งหมดจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน ที่จะต้องคอยประสานงานกับบ้านต้นฮ้างและบ้านดอนมูลในการ รวมถึงแบ่งงานและกระจายงานไปให้ชาวบ้านได้ทำกันอย่าง

ทั่วถึงด้วย เพราะพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคนี้มีหมู่บ้านที่นับถือผีเดียวกันเข้าร่วมหลายหมู่บ้าน งานพิธีจึงต้องจัดอย่างใหญ่โต ขั้นตอนของการเตรียมงานก็มีมากขึ้นตามไปด้วย

3.6 รูปแบบ / เนื้อหา-ความหมาย-คุณค่า

ในยุคที่สองนี้เริ่มมีแรงปะทะจากภายนอกมากขึ้น อันเกิดจากการอพยพย้ายถิ่น จากสิบสองปันนาเข้ามาอยู่ที่ประเทศไทย และมีการกระจายตัวไปยังจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งการย้ายถิ่นฐานในลักษณะนี้ ทำให้ชาวไทยลื้อมีการปรับตัวเพื่อที่จะเข้ามาอยู่ในสังคมใหม่ ที่สำคัญในยุคนี้ก็คือ เริ่มมีหน่วยงานภาครัฐเข้าช่วยเหลือและสนับสนุนพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวให้เป็นที่รู้จักกันในจังหวัดน่านดังนั้นทำให้ในบางวัฒนธรรม ประเพณีที่เคยมีมาก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งรูปแบบ เนื้อหาและคุณค่าก็เริ่มได้รับผลกระทบจากการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังอภิปรายผลได้ต่อไปนี้

การวิเคราะห์ในแนวดิ่ง

1) ส่วนที่มองเห็นได้ (Visible)

ส่วนที่เป็น “ดอก ใบ ผล ลำต้น” เริ่มมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามสภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ ตามความเหมาะสม โดยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ไม่กระทบต่อผลกระทบต่อปฏิกริยาของคนในชุมชนแต่อย่างใด ทั้งนี้อันเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนทั้งหมดนั้นเกิดขึ้นจากมติโดยรวมของคนไทยลื้อในชุมชน อันได้แก่

- วัน เวลา ยังคงมีการสืบทอดกำหนดการประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าวในช่วงหลังของยุคก่อน พ.ศ.2539 มาปฏิบัติในยุคนี้ด้วยคือ กำหนดวันทำพิธีเพียง 3 วัน และกระทำกัน 3 ปี ครั้ง ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เริ่มเปลี่ยนไป ชาวบ้านต่างต้องทำงานที่นอกเหนือจากเกษตรกรรมมากขึ้น ทำให้เวลาน้อยลง การปรับวันให้ลดลงเช่นนี้ จะทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะเข้าร่วมพิธีกรรมได้กันอย่างทั่วถึงและช่วยลดค่าใช้จ่ายให้น้อยลงด้วย แต่การปรับวัน และเวลาลงเช่นนี้ก็ยังไม่ทำให้คนในชุมชนเคร่งครัดน้อยลง แต่ในทางตรงกันข้าม กลับเป็นแรงผลักดันให้ชาวไทยลื้อที่บ้านหนองบัว พยายามที่จะสืบทอดและรักษาองค์ประกอบด้านอื่น ๆ ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้ไว้ให้เหมือนเดิมมากที่สุด

- สถานที่การจัดงาน ก็มีการปรับเปลี่ยนมาใช้ลานกว้างที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านออกไปเล็กน้อย เพื่อความสะดวกแก่การประกอบพิธีแก่คนทั้งชุมชนและสามารถทำการละเล่นได้ดียิ่งขึ้น ที่สำคัญยังไม่เป็นการไปรบกวนบ้านใกล้เรือนเคียงที่อยู่ใกล้กับสถานที่ที่จัดพิธีกรรม และมีการจัดแหล่งประกอบพิธีสำคัญไว้ถึง 2 ที่ คือมีสถานที่ที่เอาไว้แห่เข้าเมืองและหมอ

เมือง ซึ่งจะใช้เป็นสถานที่ในการเล่นมหรสพด้วย และอีกสถานที่หนึ่งเพื่อเอาไว้บรรจงดวงวิญญานเจ้าหลวงเมืองลำ

- การแต่งกาย ผู้เข้าร่วมพิธีก็ยังคงแต่งกายชุดไทลื้อกันทั้งชายหญิงอย่างเต็มยศ มีการสวมเครื่องประดับเงินกันอย่างสวยงาม มีผ้าคาดหัว สะพายย่ามสีแดงอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อ

- การละเล่น ในยุคนี้ยังมีการสืบทอดเอาการละเล่น รื่นเริงต่าง ๆ จากสิบสองปันนามา เช่น การขับลื้อ การเล่นสะบ้า เป็นต้น แต่สิ่งที่เพิ่มขึ้นมาในยุคนี้ก็คือ การนำเอามหรสพสมโภชมาเล่นทั้งวันทั้งคืนเป็นระยะเวลาถึง 3 วัน เพื่อสร้างความบันเทิงให้แก่คนในชุมชนมากยิ่งขึ้น

- ผู้ประกอบพิธี ในยุคนี้หมอมืองยังคงเป็นบุคคลสำคัญในการทำพิธีกรรม เช่นเดียวกับสมัยอดีต

- ผู้เข้าร่วมพิธี ในยุคนี้ชาวไทลื้อทุกคนต่างก็ยังคงมีความเชื่อและศรัทธาในเรื่องผี เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างเคร่งครัด ดังนั้นในพิธีกรรมที่มีการสืบทอดและเกี่ยวข้องกับผี เทวดาทุกคนจึงให้ความสำคัญกับสิ่งนี้มาก แม้ว่าความเข้มข้นในเรื่องของความเข้าใจที่มีต่อพิธีกรรมจะเริ่มส่อเค้าน้อยลง แต่อย่างไรก็ตามคนส่วนใหญ่ในชุมชนก็ยังคงยึดมั่นในพิธีกรรมนี้อยู่อย่างเหนียวแน่น อย่างไรก็ตามในยุคนี้เริ่มมีการเปิดให้คนนอกชุมชน คนต่างชาติเข้ามาสังเกตการณ์และเข้าร่วมในพิธีกรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของไทลื้อให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง

- ความรู้ในเรื่องพิธีกรรม หมอมือง ผู้อาวุโส แก่เฒ่า ยังคงเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมนี้เป็นอย่างดี แต่ทว่ากลุ่มผู้ส่งสารเหล่านี้กลับใช้วิธีการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ในแบบฉบับดั้งเดิม นั่นก็คือ การบอกเล่าปากต่อปาก จากรุ่นสู่รุ่น จึงส่งผลทำให้คนในยุคนี้เริ่มขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับที่มาของพิธีกรรมอย่างถ่องแท้ แม้ว่าจะเริ่มมีการบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว แต่ก็ยังไม่เป็นที่แพร่หลาย เพราะหลักฐาน เอกสารเหล่านั้นก็ยังคงถูกเก็บไว้กับบรรดาหมอมืองหรือผู้อาวุโสเหมือนเช่นเคย ดังนั้นจึงส่งผลต่อตัวผู้รับสาร ซึ่งได้แก่ กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน กลุ่มเด็กและเยาวชนนั้นขาดความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน รวมถึงพิธีกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของไทลื้อไปด้วย และด้วยเหตุของการขาดความรู้ในพิธีกรรมเช่นนี้ก็ย่อมจะส่งผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย เนื่องจากความไม่ตระหนักรู้ถึงคุณค่าที่แท้จริงของพิธีกรรม

2) ส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible)

คุณค่าและความหมายเรื่องอัตลักษณ์ชุมชน ความกตัญญู และความสามัคคีที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าว ยังคงมีการสืบทอดมาจากผู้คนนี้อย่างครบถ้วน แต่อาจจะมีบางสิ่งๆ ที่เริ่มตกหล่นไปตามระยะเวลา ก็อย่างเช่น ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมที่ทำมีบทบาทเป็นผู้รับสาร เริ่มมีความรู้ ความเข้าใจในพิธีกรรมน้อยลง เด็ก เยาวชนคนรุ่นใหม่หันไปสนใจวัฒนธรรมภายนอกมากขึ้น ฯลฯ แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วงในยุคนี้อีกคือ การสืบทอดของพิธีกรรมนี้ส่วนใหญ่จะใช้วิธีเล่าแบบปากต่อปาก ดังนั้นเนื้อหาและรายละเอียดที่แท้จริงที่ถ่ายทอดจากผู้ส่งสาร ซึ่งก็คือหมอเมือง หรือพ่ออาจารย์ก็เริ่มที่จะขาดหาย และไม่ครบถ้วน และเนื่องจากการที่สังคมของชาวไทยลื้อเปิดกว้างมากขึ้น วัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามามากขึ้นทำให้ความสนใจ และใส่ใจในตัวพิธีกรรมมีน้อยลง ซึ่งหากคุณค่าในการตระหนักรู้ถึงที่มา และความสำคัญของพิธีกรรมนี้อย่างแท้จริงก็จะส่งผลกระทบต่อคุณค่าและความหมายที่บรรพบุรุษต้องการถ่ายทอดออกมาในพิธีสามปีสี่รวงข้าว นั้นเปลี่ยนไป

การวิเคราะห์ในแนวนอน

ในการพิจารณาจากเรื่องการปรับตัวของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคนี้นี้ จะเป็นการตรวจสอบว่าพิธีกรรมได้มีการปรับประยุกต์ไปในประเด็นไหนบ้าง ดังนี้

1) เปลือก จากการย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในสังคมใหม่ที่มีความเจริญมากขึ้น วัฒนธรรมใหม่ ๆ ก็เริ่มเข้ามาในชุมชนมากขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงเริ่มมีตั้งแต่ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป การประกอบอาชีพ การแต่งกาย ภาษาพูด ฯลฯ รวมไปถึงพิธีกรรม สิ่งที่ได้รับผลกระทบจากสังคมในยุคนี้นี้จนเกิดทำให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด เช่น

- วัน เวลา ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าชาวไทยลื้อที่บ้านหนองบัว มีการสืบทอดเวลามาจากเดิมที่มีการประกอบพิธีกรรมนานถึง 96 วัน กระทำกันปีละครั้ง แต่ต่อมาก็ลดลงมาเหลือ 3 ปีครั้ง ครั้งละ 3 วัน การสืบทอดวัน/เวลาการประกอบมาเช่นนี้ก็เนื่องจากชาวบ้านหนองบัวต้องการที่จะทำให้พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวนี้คล้ายคลึงกับต้นฉบับดั้งเดิมมากที่สุด ทั้งนี้การจัดพิธีเพียง 3 วันก็เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีเวลาในการเข้าร่วมพิธีกรรมได้มากขึ้นตามไปด้วย

- อาหารการกิน แต่เดิมแต่ละบ้านต้องยกเอาชิ้นข้าวของตนเองมาร่วมพิธี เพื่อจะทานอาหารร่วมกันทั้งหมดบ้าน แต่ในยุคนี้นี้มีการเปลี่ยนมาเป็นชาวบ้านฝ่ายหญิงมีหน้าที่ในการทำอาหารร่วมกัน ซึ่งถือเป็นการเพิ่มกิจกรรมที่ทำร่วมกันของคนในหมู่บ้านด้วย

- การแต่งกาย แม้ว่าจะมีการสืบทอดการแต่งกายมาอย่างเคร่งครัด แต่ทว่าก็ยังมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปบ้าง ซึ่งรูปแบบอาจจะมากขึ้นตามสมัยนิยม ซึ่งในยุคนี้นักชาวบ้านมี

การแต่งตัวในชีวิตประจำวันที่ทันสมัยมากขึ้น ไม่สวมใส่แต่เพียงผ้าชิ้น เดียวสะอาดเหมือนอย่างเช่นในอดีต แต่เมื่อมีงานพิธีกรรม ชาวบ้านก็ยังคงเคร่งครัดในการแต่งกายให้ครบถ้วนและสมบูรณ์มากที่สุด

2) กระพี้ เริ่มมีหลายองค์ประกอบของพิธีกรรมที่ปรับเปลี่ยนไป ตามสภาพสังคม ได้แก่

- สถานที่ ก็มีการปรับเปลี่ยนไปอยู่ลานกว้างที่ห่างจากหมู่บ้านออกไป เนื่องจากเหตุผลที่ว่าเพื่อความสะดวกสบายแก่คนทั้งหมู่บ้านในการประกอบพิธีกรรมและเพื่อการละเล่น รื่นเริงต่าง ๆ และเพื่อป้องกันเสียงดังรบกวนชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงบริเวณที่จัดงานด้วย เพราะพิธีกรรมนี้ต้องกระทำกันนานถึง 3 วัน

- เครื่องเซ่นไหว้และอุปกรณ์ในการประกอบพิธี แต่เดิมในอดีตเครื่องเซ่นไหว้จะต้องมีทั้งสัตว์ใหญ่ และสัตว์เล็ก แต่ในยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมก็สูงขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นสัตว์ที่จะนำมาเซ่นไหว้จะมีเพียงสัตว์ใหญ่เช่น ควายหรือวัวเท่านั้น ส่วนอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ใช้ในการประกอบพิธีก็จะเริ่มประยุกต์ไปจากเดิม จากที่ต้องใช้ข้าวของเป็นเครื่องเงิน ก็มีการอนุโลมใช้เป็นวัสดุอื่น ๆ ได้ ตามความเหมาะสม ซึ่งโดยส่วนใหญ่ชาวไทยลื้อต่างก็พยายามที่จะสืบทอดทุกองค์ประกอบของพิธีกรรมให้เหมือนเดิมมากที่สุด

3) แก่น ชาวไทลื้อที่บ้านหนองบัว เองยังคงตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของพิธีสามปีสี่รวงข้าวกันเป็นอย่างมาก แม้ว่าจะมีปัจจัยหลายอย่างที่เข้ามาส่งผลกระทบจนทำให้วิถีชีวิตของชาวไทลื้อนั้นเปลี่ยนไป ด้วยสาเหตุของความเจริญทางด้านวัตถุด้วยประการหนึ่ง แต่ทั้งนี้ชาวไทลื้อก็ยังคงมีความที่จะต่อสู้ในการรักษาวัฒนธรรม ประเพณีรวมถึงพิธีกรรมที่มีการสืบทอดมาอย่างยาวนานของชาวไทลื้อ ซึ่งเห็นได้จากเมื่อถึงกำหนดวันที่จะมีพิธีกรรม ทุกคนต่างร่วมมือ ร่วมใจกันประกอบพิธีกันอย่างพร้อมเพรียง โดยต่างทำหน้าที่ของตนเองอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง และสิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนจากการเข้าร่วมพิธีกรรมนี้ก็คือ ชาวไทลื้อในชุมชนต่างสมัครสมานสามัคคีกันเป็นอย่างยิ่ง

ภายหลังจากที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย ชาวไทลื้อก็ยังคงมีการสืบทอดเอาพิธีสามปีสี่รวงข้าวปฏิบัติสืบมา โดยยังคงความสำคัญของเนื้อหาในพิธีกรรมไว้อย่างครบถ้วน จะเห็นได้จากชาวไทลื้อที่บ้านหนองบัว มีการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำซิ่นมาเพื่อเป็นสัญลักษณ์และตัวแทนแห่งบรรพบุรุษผู้ล่วงลับอันจะใช้เป็นสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมที่สำคัญให้เหมือนเช่นกันที่สิบสองปันนา มีการรวมพลังกลุ่มคนไทลื้อจาก 2 หมู่บ้านที่นับถือผีเดียวกันเข้ามาร่วมประกอบพิธีกรรม เพื่อสร้างพลังชุมชนให้เข้มแข็งอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการทำพิธีกรรมนี้ และแม้จะ

ได้รับผลกระทบและได้รับแรงปะทะจากสังคมภายนอกเข้ามาบ้างแต่ปัจจัยเหล่านั้น ก็กระทบเพียง แค่องค์ประกอบย่อยของพิธีกรรม ไม่ได้เข้ามาส่งผลกระทบต่อแก่นหรือคุณค่าของพิธีกรรมแต่อย่างใด ดังนั้นพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคสมัยนี้ยังคงมีสภาพที่ “สมบูรณ์แข็งแรงดี” แต่จากกระแส วัฒนธรรมภายนอกและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคนี้เริ่มมี ทำที่ของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของพิธีกรรมหลาย ๆ อย่าง โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นลำดับ ดอก ใบ ซึ่งอยู่ภายนอกสุดและเป็นส่วนที่รับการเปลี่ยนแปลงได้ไวที่สุด อย่างเช่น การละเล่นรื่นเริง ที่ สมัยก่อนจะมีการละเล่นพื้นบ้านกัน แต่ในยุคนี้มีการเน้นรูปแบบความบันเทิงมากขึ้น โดยการ นำเอามหรสพมาเล่นทั้งวันทั้งคืนตลอดทั้ง 3 วัน อีกทั้งผู้เข้าร่วมพิธีก็เริ่มมีคนนอกชุมชนเข้ามาร่วม มากขึ้นทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ทั้งนี้เนื่องจากการสนับสนุน ประชาสัมพันธ์พิธีกรรมนี้ จากหน่วยงานภาครัฐ เพื่อเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมไทยให้เป็นที่รู้จักกันมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้การ เปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดกว่าสิ่งอื่นใดก็คือ การที่ความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมของผู้เข้าร่วมพิธี เริ่มลดน้อยลง และไม่ทราบคุณค่า ความหมายที่แท้จริงว่าประกอบพิธีกรรมไปเพื่ออะไร ซึ่งปัญหา เหล่านี้เกิดจากขาดการถ่ายทอดความรู้ที่ดีจากผู้อาวุโส อันจะส่งผลเสียต่อการสืบทอดพิธีกรรม สามปีสี่รวงข้าวต่อไปในอนาคตคือ แม้ยังคงมีการทำพิธีกรรมแต่คุณค่าที่อยู่ภายในกลับกลวงโบ๋ คนในชุมชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญและถึงเมื่อนั้น พิธีกรรมก็จะไม่มีบทบาทหน้าที่ที่จะรับใช้ ชุมชนอีกต่อไป ซึ่งเสี่ยงต่อการสูญหายของพิธีกรรมอันดีงามนี้เป็นอย่างมาก

4. สถานภาพของพิธีสามปีสี่รวงข้าวใน พ.ศ. 2545–ปัจจุบัน

ในการศึกษาพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคนี้ เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงของชาวไทลื้อ บ้านลำ สืบเนื่องจากสมัยอดีตชาวไทลื้อบ้านลำ ไม่ได้มีการประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าวและ บวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำเอง แต่ทว่ามีการเข้าไปเข้าร่วมในพิธีสามปีสี่รวงข้าว ณ บ้านหนองบัว จ.น่าน มาเป็นระยะเวลาช้านาน ต่อมาเมื่อปีพ.ศ. 2545 จึงได้มีการขออนุญาตและอัญเชิญเจ้าหลวง เมืองลำจากบ้านหนองบัว มาไว้ที่บ้านลำ โดยมีการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำขึ้นเมื่อปี 2545 นับแต่นั้นเป็นต้นมาชาวบ้านลำก็มีการประกอบพิธีกรรมนี้เอง โดยที่ไม่ต้องเดินทางไปไกลถึง จ.น่าน

ในยุคนี้ชาวไทลื้อบ้านลำได้มีการสืบทอดพิธีกรรมมาปฏิบัติเอง จึงเริ่มมีความ เปลี่ยนแปลงในรูปแบบพิธีกรรมเกิดขึ้น โดยเฉพาะการลดวันประกอบพิธีกรรมเหลือเพียง 1 วัน เท่านั้น และกระทำกันในเดือนธันวาคม-มกราคม หลังเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยว ทั้งนี้ก็เพื่อความ สะดวกของทุกคนในการเข้าร่วมกิจกรรม เพราะว่ามีสมาชิกในชุมชนมีการออกไปทำงานและเรียน

ในต่างจังหวัดมากขึ้น เวลาที่จะกลับมาบ้านก็มีน้อย และยังมีเรื่องภาระค่าใช้จ่ายในการทำพิธีกรรมอีก การปรับวันลงมาเหลือเพียงหนึ่งวันจึงถือเป็นช่วงเวลาที่ดีที่สุดของคนไทลื้อบ้านลำที่ จะประกอบพิธีกรรม ซึ่งนับว่าเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบครั้งสำคัญ อันเนื่องจากการมี การปรับเปลี่ยนองค์ประกอบหลายอย่างของพิธีกรรมเพื่อให้เหมาะสมและเข้ากับยุคสมัย อาทิ การ แต่งกายที่ไม่เคร่งครัดเหมือนสมัยอดีต การละเล่นพื้นเมืองก็เริ่มถูกแทนที่ด้วยเกมส์ใหม่ ๆ การเล่น สะล้อ ซอซึงหรือซำลื้อ ถูกแทนที่ด้วยวงดนตรีสมัยใหม่ ฯลฯ ที่สำคัญในยุคสมัยใหม่นี้ คนในชุมชน กลายเป็นคนวงนอกที่ขาดความรู้ ความเข้าใจในพิธีกรรมเป็นจำนวนมาก อันจะส่งผลต่อการสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าว ที่จะเป็นไปแบบไม่ครบถ้วนสมบูรณ์เหมือนเช่นในอดีต กล่าวคือ พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคนี้ยังคงรูปแบบหรือโครงสร้างหลัก ๆ ของพิธีกรรมอยู่ แต่ผู้เข้าร่วมพิธี ขาดความรู้ ความเข้าใจในพิธีกรรม ขั้นตอนต่าง ๆ ของการทำพิธีกรรมจึงถูกแปรเปลี่ยนไปตาม ความสะดวกมากกว่าที่จะคงไว้ซึ่งคุณค่า ความเคร่งครัดในการเข้าร่วมพิธีกรรมก็เริ่มลดน้อยลง แต่ ทว่าคุณค่าและความหมายที่แฝงอยู่ภายใต้พิธีกรรมก็ยังคงมีอยู่เหมือนในอดีต เพียงแต่จะลด ความเข้มข้นลง เปรียบได้กับทฤษฎีต้นไม้แห่งคุณ ซึ่งต้นไม้พิธีสามปีสี่รวงข้าวยังคงถูกสืบทอดมา จากยุคก่อน พ.ศ.2539 โดยที่รากยังคงแข็งแรงอยู่ดี ส่วนดอก ใบ ผลก็ยังคงมีผลผลิตออกมาอย่าง ต่อเนื่อง แต่ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพแวดล้อมภายนอก แต่สิ่งสำคัญคือลำต้น กลับไม่ เติบโตตามที่ควรจะเป็น ทำให้การสืบทอดต้นไม้ต้นนี้ไม่สมบูรณ์เหมือนเช่นต้นไม้ต้นอื่นๆ ดัง อภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

4.1 ผู้เกี่ยวข้องในพิธีกรรม (Stakeholder)

คนวงในของสี่พิธีกรรม

1) พ่ออาจารย์ “พ่ออาจารย์หนานหลวง” ถือเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับ นับ ถูจากชาวบ้านในบ้านลำมาเป็นระยะเวลาช้านาน ซึ่งภายหลังจากที่ท่านมีอายุมากถึง 80 ปี ตำแหน่งหน้าที่ของการเป็นพ่ออาจารย์จึงถูกถ่ายทอดและสืบทอดมายัง “พ่ออาจารย์หนานหน่อแก้ว” ให้รับหน้าที่ในการเป็นหมอเมืองแทน โดยการพิจารณาเลือกคนที่จะขึ้นมาเป็นพ่ออาจารย์ได้นั้น บุคคลนั้นๆต้องมีคุณสมบัติครบถ้วนคือ เป็นชายที่ผ่านการบวชเรียน มีวิชาความรู้ เป็นผู้ประพฤติดี มีศีลธรรม จรรยา และเป็นที่ยอมรับของคนในหมู่บ้าน ซึ่งการเลือกผู้มารับตำแหน่งพ่ออาจารย์นั้น ต้องมาจากมติในที่ประชุมหมู่บ้าน โดยได้รับความเห็นชอบจากพ่ออาจารย์คนก่อนด้วย จากการ สัมภาษณ์พ่ออาจารย์หนานหลวงสวัสดิ์ ทำให้ทราบว่า บทบาทหน้าที่ของพ่ออาจารย์ในพิธีสามปีสี่ รวงข้าว ก่อนอื่นต้องเป็นผู้หาฤกษ์ยามยามดี เพื่อกำหนดวัน เวลาที่จะจัดงานที่เหมาะสมของงาน พิธีแต่ละครั้ง จากนั้นหน้าที่ในขั้นตอนของการบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำทั้งหมด พ่ออาจารย์จะ

เป็นตัวแทนของชาวบ้านในการทำพิธี ทั้งเป็นผู้กล่าวบริกรรมคาถา อัญเชิญเจ้าหลวงเมืองลำมา เสวยภัตตาหาร อ่านประวัติเมืองลำ เป็นต้น

“ก่อนงานแก้บ้านก็จะมาหาพ่ออู๋ มาปรึกษาเรื่องเตรียมกาน เตรียมงาน จากนั้นแก้บ้านก็จะเอาคำหมู่นี้ไปบอก ไปประชุมกับชาวบ้านที่วัดปิ่น ว่าเข้าต้องเย็บเยี่ยงผ่อง ๆ” (ก่อนงานพิธี ผู้ใหญ่บ้านก็จะมาหา เพื่อปรึกษาหรือเรื่องการเตรียมงาน ซึ่งพ่ออู๋ก็จะให้คำปรึกษา ไป จากนั้นผู้ใหญ่บ้านก็จะเอาข้อมูลเหล่านี้ไปแจ้งแก่ที่ประชุมสมาชิกในบ้าน เพื่อแจ้งรายละเอียด ว่าต้องมีรายละเอียดอะไรบ้าง) (พ่ออาจารย์หนานหลวงสวัสดิ์ ศรีคำ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2551)

ในปัจจุบันนี้พ่ออาจารย์หนานหน่อแก้วเป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากชาวบ้าน และพ่ออาจารย์หลานหลวงให้ขึ้นมารับตำแหน่งพ่ออาจารย์ และมีพ่อหนานอีก 2 คนที่เป็นผู้ช่วย จะเห็นว่าในปัจจุบันนี้จำนวนของหนานหลวงเริ่มมีน้อยลงตามยุคสมัย ซึ่งหากไม่มีใครที่มีความรู้ เกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมอย่างแท้จริงเช่นนี้แล้ว ในอนาคตต่อไปผู้ที่ขึ้นมาเป็นพ่ออาจารย์อาจจะมี แค่เพียงได้มาจากการอ่านตำรา หากแต่ขาดความรู้และประสบการณ์

ภาพที่ 5.10

พ่ออาจารย์หนานหลวงสวัสดิ์ ศรีคำ

2) ผู้อาวุโส ปัจจุบันนี้ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเริ่มมีจำนวนน้อยลง การทำหน้าที่เป็นผู้สืบทอดพิธีกรรมเริ่มลดน้อยลง เพราะหากถามถึงผู้เฒ่าผู้แก่ในปัจจุบัน น้อยคนนักที่จะทราบที่มา และประวัติของพิธีสามปีสี่รวงข้าวที่แท้จริงได้ เพราะส่วนใหญ่ที่ทราบกันก็จะเกิดจากการฟังและเล่าตาม ๆ กันมา ยังคงไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ดังนั้นข้อมูลของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็น “ผู้ส่งสาร” ก็เริ่มขาดหายไปเรื่อย ๆ และพอจะเล่าต่อให้ลูกหลานฟังข้อมูลก็มีไม่เพียงพอที่จะให้ลูกหลานได้เรียนรู้กันอย่างเต็มที่ ประกอบกับปัจจุบันนี้ “ผู้รับสาร” หรือรุ่นลูกหลานมีการย้ายถิ่นฐานออกไปทำงานในเมืองหลวงกันมาก การถ่ายทอดข้อมูล ความรู้ของพิธีกรรมจึงทำได้ยากขึ้นด้วย ดังคำสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่าง “คนเฒ่าก็ได้สอน เล่าที่ละเอียดอ่อนฟังว่าพิธีมันเป็นจะได้มันเลยก็หายไปแล้ว” (ผู้เฒ่าผู้แก่ก็ไม่ได้สอน ไม่ได้เล่าให้เด็กฟังว่าพิธีมันเป็นอย่างไร พิธีมันก็เลยเริ่มหายไป) (อัมพร แจ่มใส, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

หน้าที่ของผู้เฒ่าผู้แก่ก่อนวันงานพิธีคือจะต้องเตรียมข้าวขอเครื่องเซ่นไหว้ผี/เทวดาของตนเองไม่ให้ขาดตกบกพร่อง เมื่อถึงวันงานพิธีจริงก็ต้องเป็นผู้จัดแจงวางข้าวขอเครื่องใช้ให้ถูกต้องตามตำแหน่งที่เหมาะสม ผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นผู้ส่งสอนและบอกกล่าวลูกหลานว่าขั้นตอนของการทำพิธีกรรมต่อไปนั้นจะเป็นอย่างไร จนกระทั่งถึงเวลาที่เก๊าผีจะต้องกล่าวเชิญเทวดาลงมากินข้าว ผู้เฒ่าผู้แก่ก็ต้องคอยร่วมพิธีในแต่ละผี/เทวดาของตนตั้งแต่ต้นจนจบ จะขาดการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมขั้นนี้ไม่ได้

3) เก๊าผี เก๊าผีในปัจจุบันจะมีจำนวนเท่ากับผี/เทวดาที่ชาวบ้านลำนับถือ คือ 17 องค์ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าจำนวนของเทวดาที่สืบทอดมานั้นมีจำนวนลดลงจากที่เคยมี 32 องค์ เมื่อครั้งที่อยู่สิบสองปีนา หนึ่งเป็นเพราะว่าชาวไทลื้อเชื้อสายเมืองลำนันได้สืบทอดเฉพาะผี/เทวดาที่ตนเองนับถือมาพร้อมกับการอพยพย้ายถิ่นฐาน ดังนั้นจำนวนเก๊าผีที่มีในยุคนี้จึงมีจำนวนลดลงตามไปด้วย เก๊าผีโดยส่วนใหญ่จะเป็น “พ่อฮุย” ซึ่งก็คือชายที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่ได้รับการเลือกเป็นตัวแทนขึ้นมา โดยเก๊าผีจะมีหน้าที่สำคัญที่เกี่ยวกับการทำพิธีเลี้ยงผี/เลี้ยงเทวดาที่ตนเองอยู่ด้วย เก๊าผีจะต้องทำหน้าที่ในการกล่าววบริกรรมบูชาคาถา ขอพร กล่าวเชิญเทวดามารับเอาข้าวปลา อาหารที่นำมาถวาย กล่าวขอขมาลาโทษหากลูกบ้านในเก๊าผีนั้นทำผิด เก๊าผีเปรียบเสมือนกับหมอบ้าน ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเฉพาะในบ้าน ในครอบครัวที่ถือผีเดียวกัน หากเป็นหมอเมือง หรือพ่ออาจารย์ ก็จะทำหน้าที่ในระดับหมู่บ้านและชุมชน ชาวบ้านลำนันมีการนับถือผี/เทวดาทั้งหมด 17 หอ ดังนั้นก็จะมีเก๊าผีทั้งหมด 17 คนด้วยกัน โดยปกติหากคนใดที่มีอายุมากเกินไปก็จะมีการเลือกเก๊าผีขึ้นมาใหม่ โดยมติดูความเห็นชอบจากสมาชิกที่อยู่ในเก๊าผีเดียวกัน

4) พ่อหลวงบ้าน เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญที่ทำหน้าที่รวมกลุ่มของชาวบ้านให้มาทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดในชุมชน ในยุคนี้ที่บ้านลำเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโดยได้อัญเชิญเทวดาเจ้าหลวงมาไว้ที่บ้านลำ โดยชาวบ้านได้สร้าง “อนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ” ขึ้นมาเพื่อเป็นที่สักการบูชา ก็มีพ่อหลวงสนั่น ศรีคำ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพ่อหลวงบ้านในขณะนั้นเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินการติดต่อประสานงานกับทางหมู่บ้านหนองบัว ในการขออนุญาตนำเจ้าหลวงเมืองลำมาไว้ที่บ้านลำ

ตอนที่หลวงน้อยเข้ามาฮั้วตำแหน่งนั้น ก็มาคิดกันว่าเราจะเอาแบบประเพณีเก่า ๆ มาแทนก็ได้ ถ้าชาวบ้านเขาหันด้วย ก็ว่ากุ่มเฒ่ากุ่มแก่สนับสนุน เขาก็ขอรถอีแต่นมาใส่ซ้ออง ใส่กลอง มาแทนก็เป็นผลเอื้อ แต่ก่อนประเพณีก็มีอะหยิ่งนะ มีแต่บวงสรวงบoday บมีแห่อะหยิ่งเลย แล้วก็เยื้อะพิธีกันที่เด่นวัดนั้นนะ องค์เจ้าหลวงก็ยังไม่เลย (ตอนที่หลวงน้อยเข้ามาฮั้วตำแหน่งนั้น ก็มาคิดกันว่าเราจะนำเอาแบบประเพณีเก่า ๆ มาแทนก็ได้ ถ้าชาวบ้านเห็นด้วยและผู้เฒ่าผู้แก่ก็สนับสนุน เราก็ขอยืมรถอีแต่นมาใส่ซ้ออง ใส่กลอง มาแทนก็ได้ผลนะ แต่ก่อนประเพณีมันไม่มีอะไรมาก มีแต่การบวงสรวง ไม่มีการแห่อะไรเลย แล้วเราก็ทำพิธีที่ลานกลางบ้านนั่นแหละ ตอนนั้นองค์เจ้าหลวงเมืองลำยังไม่เลย) (สนั่น ศรีคำ, สัมภาษณ์ 24 ตุลาคม 2551)

บทบาทที่สำคัญยิ่งและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบางประการของพิธีกรรมก็คือ การที่พ่อหลวงบ้านเริ่มมีการติดต่อกับหน่วยงานทางราชการ จากแรกเริ่มก็เป็นการติดต่อเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนกับองค์กรภาครัฐ อันจะนำมาซึ่งความช่วยเหลือสนับสนุนเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนซึ่งจะทำได้ง่ายขึ้น ในกรณีนี้ พ่อหลวงบ้านได้ติดต่อกับเทศบาลตำบลบ้านทรายเพื่อขอขบประมาณในการสนับสนุนการจัดพิธีเลี้ยงหอยเทวดาบ้าน ซึ่งจัดขึ้นปีละครั้ง และพิธีสามปีสี่รวงข้าว ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้รูปแบบของพิธีกรรมนั้นเริ่มเปลี่ยนไป เช่น มีคนนอกเข้ามาร่วมพิธีกรรมมากยิ่งขึ้น มีการนำเอาวงดนตรีสมัยใหม่เข้ามาเล่นเพื่อดึงดูดความสนใจของกลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้านและเยาวชนให้มีความคึกคักมากยิ่งขึ้น และจากการลงพื้นที่สังเกตการณ์ในงานวันพิธีพบว่า ชาวไทลื้อบ้านลำมีพฤติกรรมการดื่มเหล้ากันเป็นจำนวนมาก คือพอเมื่อเสร็จจากพิธีบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำแล้ว ก็จะเริ่มมีการเล่นดนตรีอย่างสนุกสนาน ฝ่ายคนที่อยู่กลางแจ้งจะดื่มสุราร่วมกันต่อทั้งวัน นอกจากนี้การจัดพิธียังได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานทหารเข้าดูแลเกี่ยวกับกิจกรรม ความรื่นเริงต่าง ๆ เป็นต้น

คณวงนอกของสื่อพิธีกรรม

1) กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้าน มีการแบ่งกลุ่มในหมู่บ้านอย่างชัดเจน ซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน นอกจากนี้ยังมีการแบ่งออกเป็น “หมวด” หรือ “คุ้ม” ซึ่งเป็นการแบ่งแต่ละครัวเรือนออกที่อาศัยอยู่ใกล้กันออกมาเป็นกลุ่มๆ แล้วมีการตั้งหัวหน้าหมวดขึ้นมาเพื่อดูแลหมวดของตัวเอง แต่ละหมวดต้องมีการพัฒนาบริเวณหมวดของตัวเองให้สวยงาม ไม่ให้แพ้หมวดอื่น ๆ นอกจากนี้แต่ละหมวดจะต้องมีการลงขันกัน เพื่อนำเงินกองกลางนั้นมาทำกิจกรรมร่วมกันในหมู่บ้านด้วย

ผลกระทบจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น ส่งผลทำให้กลุ่มพ่อบ้านและแม่บ้านต้องออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น บ้างก็ออกไปทำงานไกลถึงเมืองหลวง แต่โดยส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านทั้งชายและหญิงในวัยกลางคนก็ยังคงยึดอาชีพทำไร่ ทำนาเหมือนเดิม แต่ทั้งนี้ก็ยังส่งผลต่อการสืบทอดพิธีกรรมอยู่ไม่น้อย เนื่องจากเวลาที่เร่งรีบในการประกอบอาชีพ ทำให้ไม่มีเวลาที่จะมาสืบทอดหรือเล่าเรื่องราวของขนบธรรมเนียม ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญของชาวไทลื้อแก่ลูกหลาน การถ่ายทอดเรื่องราวจากรุ่นปู่ย่าก็เริ่มจืดจางและลดลงจนบางคนแทบจะไม่รู้ความหมายของการจัดพิธีกรรมเลยก็ว่าได้ “ปู่เหมือนกันว่าป็นหยั่งคนเฒ่าเป็นเยี้ยะ 3 ปีครั้งเกิดมาก็เห็นคนเฒ่าเป็นเยี้ยะจะอีกกันมาเฒ่าแล้ว” (ไม่รู้ความหมายเหมือนว่าทำไมผู้เฒ่าผู้แก่เค้าถึงกำหนด 3 ปีทำครั้งหนึ่ง ตั้งแต่เกิดมาก็เห็นเค้าปฏิบัติกันอย่างนี้มานานแล้ว) (อัมพร แจ่มใส, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

กลุ่มพ่อบ้านและแม่บ้านเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ในชุมชน ซึ่งมีมากถึงร้อยละ 80 ของคนทั้งหมด ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของกลุ่มพ่อบ้านและแม่บ้านจะเป็นในส่วนงานของการเตรียมการเกือบจะทั้งหมด แต่จะไม่ได้ลงลึกมากถึงรายละเอียดของพิธีกรรมบวงสรวงซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของงาน อย่างไรก็ตามบทบาทหน้าที่ที่ก่อนงานพิธีกรรมและช่วงพิธีกรรม กลุ่มพ่อบ้านและแม่บ้านมีหน้าที่มากมายที่ต้องดูแลความเรียบร้อย และรายละเอียดทั้งหมดของงาน ฝ่ายชายก็ต้องดูแลในการเตรียมสถานที่ สร้างหออเวดาและประดับตกแต่งให้สวยงาม รวมถึงจัดเตรียมรูปขบวนแห่ให้มีความพร้อมและสวยงามและถูกต้องตามหลักประเพณี ส่วนฝ่ายหญิงก็ต้องคิดเตรียมการละเล่น การฟ้อนรำ เตรียมอาหารการกินเพื่อเลี้ยงคนทั้งหมู่บ้าน ฯลฯ

2) พระสงฆ์ ปัจจุบันวัดบ้านลำ มีแต่สามเณรที่เป็นคนในของหมู่บ้าน ส่วนเจ้าอาวาสหรือ “ตุ้เจ้า” นั้นเป็นคนนอกหมู่บ้านที่มาจำพรรษาและรับตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสดูแลวัดลำ ซึ่งพระสงฆ์ท่านก็ไม่ได้เป็นคนไทลื้อเหมือนเช่นชาวบ้านในบ้านลำ เนื่องจากปัจจุบันนี้ เด็กและเยาวชนห่างเหินกับพุทธศาสนา ความสนใจก็ลดน้อยลง จึงไม่มีใครใครสนใจที่จะบวช

เรียนชั้นมัธยมก่อน ประกอบการการศึกษาในปัจจุบันเปิดกว้างและมีความหลากหลายมากขึ้น เด็กและเยาวชนจึงหันไปเรียนหนังสือจากโรงเรียน มากกว่าจะมาเรียนจากวัด

ทั้งนี้บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ยังคงเป็นเหมือนเช่นยุคก่อน พ.ศ.2539ที่จะไม่มาข้องเกี่ยวกับพิธีทางผี/เทวดาตามคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่าง

“พระสงฆ์ไม่ค่อยด้วย เพราะปีนอยู่คนละมุม แต่เขายังอยู่กันได้ ผีใบ้ใจศาสนาแต่ปีน ความเชื่อที่เขานับถือบรรพบุรุษของเขา ความจริงมันใบ้ใจผีหนา เป็นอันถือว่าเทวดา”

(พระสงฆ์ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพราะท่านอยู่คนละมุม แต่เราก็กินอยู่ร่วมกันได้ ผีไม่ใช่ศาสนาแต่เป็นความเชื่อที่เรานับถือตามบรรพบุรุษของเรา ความจริงมันไม่ใช่ผีนะ คำเรียกว่าเทวดา) (ไกรยุทธ วงศ์ศรี, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

3. กลุ่มเยาวชน ปัจจุบันจำนวนเด็กและเยาวชนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมจึงเปรียบเทียบแล้วอาจจะมีมากถึง 20 คน จึงมีการรวมกลุ่มกันเป็น “กลุ่มเยาวชนบ้านลำ” ขึ้น ซึ่งทุกคนต่างก็มีความสนใจในทุกกิจกรรมของหมู่บ้าน อาทิ การแข่งกีฬาชุมชน การฟ้อนรำ ฯลฯ รวมถึงพิธีกรรม 3 ปี 4 รวงข้าว แต่ทั้งนี้ความสนใจก็ยังอยู่ในระดับปานกลางไม่ได้ลงลึกถึงรายละเอียด เพราะเด็กในปัจจุบันขาดความสนใจในประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ของตนเอง เนื่องจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น อาทิ ด้านการศึกษา คือเมื่อถึงเวลาศึกษาต่อเด็กต่างก็แยกย้ายกันไปทั้งหมด นาน ๆ ถึงจะกลับมาบ้านครั้งหนึ่ง จึงหาคนที่ตระหนักและสนใจพิธีกรรมที่แท้จริงนั้นไม่มีเลย หากแต่สิ่งที่กลุ่มเยาวชนบ้านลำยังปฏิบัติและร่วมพิธีสามปีสี่รวงข้าวมานั้น ก็เนื่องจากเป็นสิ่งที่เรียนรู้และเห็นผู้หญียึดถือปฏิบัติกันมานาน ดังนั้นกลุ่มเยาวชนเองก็ต้องการที่จะมีส่วนร่วมในพิธีกรรมบ้าง “ก็รู้แค่ว่ามันป็นพิธีที่เป็นบวงสรวงเจ้าโหลงเมืองลำ แต่ก็ได้มีโอกาสช่วยเป็นเยี่ยะก้านเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่าง กำบาย เดินขบวน ฟ้อน...ชอบที่วันงานเขาต้องใส่ชุดลื้อ เพราะผู้ลื้อว่าใส่แล้วมันแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของไทยลื้อเขาดี” (ก็รู้แค่ว่ามันเป็นพิธีที่เค้าบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำ แต่ก็ได้มีโอกาสช่วยงานเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างเช่นถือบาย ร่วมเดินขบวน ฟ้อนรำ...ชอบที่วันงานเราได้ใส่ชุดลื้อ เพราะรู้สึกว่าจะใส่แล้วมันแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของไทยลื้อเราดี) (จิรัชยา เมืองมูล, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2551)

บทบาทหน้าที่ของกลุ่มเยาวชนจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพิธีการบวงสรวง น้อย เพราะการละเล่นของเยาวชนที่เตรียมไว้จะเน้นกิจกรรมบันเทิง ที่สามารถสร้างรายได้ให้กลุ่มเยาวชนได้มากกว่า ในพิธีสามปีสี่รวงข้าวครั้งที่ล่าสุดที่จัดขึ้น กลุ่มเยาวชนก็มีการจัดกิจกรรม “เล่นปิงโก” ซึ่งเป็นการเปลี่ยนรูปแบบการละเล่นต่างจากอดีตมาก ซึ่งหากพิจารณาแล้วการเล่นปิงโก เป็นวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เด็กเหล่านี้รับเข้ามา และไม่มีความเกี่ยวข้องอันใดกับชาว

ไทลื้อและพิธีสามปีสี่รวงข้าวเลย วัตถุประสงค์ของเด็กก็เพียงเพื่อหากิจกรรมสันตนาการ เพื่อให้เกิดความบันเทิงในรูปแบบอื่นที่ตนเองรู้จักและมีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ ต่างจากการเล่นสะบ้าหรือวิ่งเปี้ยว ซึ่งเด็กเหล่านี้มีความสนใจที่จะเข้าน้อย ดังคำสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่าง “คนเฒ่าเป็นหื้อละอ่อนคิดการละเล่นมาอย่างหนึ่ง ก็เลยประชุมกันแล้วเอาไปเสนอว่าละอ่อนอยากเยี้ยะปิงโก เพราะจะได้เอาต้างค์เข้ากลุ่ม แล้วจะได้เก็บไว้หื้อน้องรุ่นหลังต่อไป” (ผู้ใหญ่เค้าให้กลุ่มเยาวชนคิดการละเล่นมาอย่างหนึ่ง เราก็เลยประชุมกันแล้วเอาไปเสนอผู้ใหญ่ว่าอยากปิงโก เพราะมันทำให้ได้เงินแล้วก็ได้เอาเงินไปเข้ากลุ่มเยาวชนบ้านล้า เราก็จะได้เก็บเงินนี้ไว้ให้รุ่นน้องต่อไป) (จิรัชยา เมืองมูล, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2551)

จากการละเล่นพื้นบ้าน เริ่มเปลี่ยนสภาพมาเป็นกิจกรรมสันตนาการสมัยใหม่อื่น ๆ อีก อาทิ การเล่นเกมสต่อหลอดกาแฟ โดยให้ตัวแทนแต่ละคุ้ม แต่ละหมวดในหมู่บ้านส่งตัวแทนมาร่วมทำกิจกรรมนี้ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสามัคคีระหว่างสมาชิกในชุมชน แม้ว่าเกมส์ต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นกิจกรรมที่มีคุณค่าสนใจ แต่ก็ยังเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์และตัวตนของไทลื้อเลย จุดเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้เป็นการเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ/เนื้อหา-คุณค่า-ความหมายของพิธีสามปีสี่รวงข้าว หากว่ายังมีการปล่อยให้สื้อหรือวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาสู่วงในของพิธีกรรมมากขึ้น ความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมอาจจะลดน้อยลง การประกอบพิธีกรรมก็จะกลายเป็นเพียงพื้นที่ในการละเล่นเพื่อความรื่นเริงเท่านั้น “ละอ่อนสมัยใหม่ไม่ค่อยรู้จักพิธีกรรมนี้ แต่เขาต้องมีการสืบทอด บอঁนั้นมันจะหายไปหมด” (เด็กสมัยใหม่ไม่ค่อยรู้จักพิธีกรรมนี้ แต่เราต้องมีการสืบทอด ไม่อย่างนั้นมันจะหายไปหมด) (ไกรยุทธ วงศ์ศรี, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

ภาพที่ 5.11

กิจกรรมต่อหลอดกาแฟ

4.2 ระบบการแบ่งงาน

ระบบการแบ่งงานในยุคนี้ยังคงเป็นหน้าที่หลักของพ่อหลวงบ้าน ซึ่งการแบ่งงานกันทำนั้นมีความชัดเจนกว่าเดิม เนื่องจากบ้านลำมีการรวมกลุ่มชาวบ้านออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน ในงานพิธีกรรมก็จะสามารถกระจายงานกันทำได้ดังนี้

1) ด้านพิธีการ ยังคงเป็นพ่ออาจารย์ที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม บวงสรวงและคอยดูแลเรื่องงานพิธีการทั้งหมดเหมือนเดิม ตามหลักแล้วจะเป็นพ่ออาจารย์หนานหน่อแก้วที่จะประกอบพิธี โดยมีพ่ออาจารย์หนานหลวงเป็นผู้ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้ในการกำหนดฤกษ์วันที่จะจัดพิธียังคงเป็นพ่ออาจารย์หนานหลวงที่คอยจัดหาฤกษ์ยามที่ดีที่สุดให้ ผ่านการลงมติของชาวบ้าน จากการจัดงานพิธีสามปีี่ล่วงแล้วที่ผ่านมา เดิมทีกำหนดฤกษ์ไว้วันที่ 3 มกราคม 2552 เพราะมุ่งหวังให้ลูกหลานที่ทำงานอยู่ต่างจังหวัดที่กลับมาเยี่ยมบ้านช่วงปีใหม่ได้เข้าร่วมพิธีกรรมนี้ด้วย แต่พอเมื่อพ่ออาจารย์หนานหลวงดูฤกษ์แล้ว เห็นควรว่าฤกษ์ยังไม่ดีให้เลื่อนการจัดงานเข้ามาเป็นวันที่ 2 มกราคม 2552 มติที่ประชุมกรรมการชาวบ้านก็เห็นพ้องต้องกันตามนั้น จะเห็นได้ว่าพ่ออาจารย์ถือเป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจของคนทั้งหมู่บ้านเป็นอย่างยิ่ง

2) ด้านสถานที่ เมื่อปีพ.ศ. 2545 ขณะที่พ่อหลวงสนั่นดำรงตำแหน่งเป็น ผู้ใหญ่บ้านก็ได้มีการไปอัญเชิญเจ้าหลวงเมืองล้ามาไว้ที่บ้านล้า โดยสร้าง “อนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองล้า” ขึ้นในบริเวณเดียวกับ “หอเสื้อบ้าน” หรือ “เทวดาหมู่บ้าน” ซึ่งอยู่ท้ายหมู่บ้าน โดยพื้นที่ที่ใช้สร้างนี้เป็นสมบัติโดยรวมของคนในหมู่บ้าน และงบประมาณในการสร้างก็ได้มาจากการรับบริจาค ลงขันกันของคนในหมู่บ้าน อนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองล้า ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านล้าที่ชาวบ้านให้ความสำคัญยิ่ง ในวันงานพิธีสามปีสี่รวงข้าว ชาวบ้านจะเอาดอกไม้มาประดับประดาให้หอเทวดาของตนเองมีความสวยงามมากที่สุดงานจริงจะเริ่ม

ภาพที่ 5.12

บริเวณอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองล้าถูกตกแต่งอย่างสวยงาม

ภาพที่ 5.13

ชาวบ้านช่วยกันตกแต่งหอเทวดา

3) ด้านอาหาร เนื่องจากในปัจจุบัน ชาวบ้านล้าได้งบประมาณสนับสนุนจากเทศบาลบ้านทรายมาประมาณ 10,000 – 15,000 บาท เงินรายได้ในส่วนนี้ก็จะถูกนำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นค่าตกแต่งสถานที่ ค่าอาหารของคนทั้งหมดบ้าน ค่าเช่าดนตรีเครื่องเสียง ฯลฯ ทำให้แต่ละครอบครัวไม่ต้องนำอาหารมารวมกันเหมือนสมัยก่อน การทำอาหารก็จะเริ่มตั้งแต่คืนก่อนงานพิธีกรรมจริง โดยกลุ่มแม่บ้านจะมาร่วมกันที่อนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองล้าลงมือหนึ่งข้าวเหนียวเป็นจำนวนมาก เพื่อให้พอเพียงกับคนทั้งหมดบ้าน ตระเตรียมเครื่องปรุงที่จะต้องใช้ในการปรุงอาหารในพรุ่งนี้เช้า ช่วยกันทำความสะอาดภาชนะ ถ้วยชามที่ยืมมาจากวัดล้าเพื่อให้พร้อมใช้ในวันรุ่งขึ้น คืนก่อนวันงานถือเป็นคืนที่มีความคึกคักกันมาก ต่างฝ่ายต่างช่วยกันทำงานอย่างขันแข็ง อันแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน แม้เวลากลางวันต้องออกไปทำงานนอกบ้าน แต่เมื่อที่หมู่บ้านมีงานพิธีที่ยิ่งใหญ่เช่นนี้ ก็จะใช้เวลากลางคืนมาช่วยงานเป็นการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริง

4) ด้านการละเล่น สมัยก่อนการละเล่นก็จะยึดถือตามบรรพบุรุษที่ได้ปฏิบัติกันมา อย่างเช่น สะบ้า ตีกลองสะบัดไชย เล่นไฟ ชนไก่ เล่นไฮโล ฯลฯ แต่พอมาถึงยุคสมัยใหม่นี้ การละเล่นที่เป็นการพนันเริ่มจะหายไปเนื่องจากข้อกำหนดทางกฎหมาย แต่ทั้งนี้ก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่บ้าน เช่นการชนไก่ เป็นต้น การเล่นเกมพนันในงานพิธีเช่นนี้ต้องเป็นหน้าที่ของพ่อหลวงบ้านที่ต้องทำเรื่องขออนุญาตไปทางอำเภอเพื่อชี้แจงรายละเอียด ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐเป็นอย่างดี สำหรับการละเล่น รื่นเริงอื่น ๆ เริ่มเปลี่ยนไปเนื่องจากมีคนในหมู่บ้าน รับประทานอาหารจึงมีการเล่าบอกต่อ ๆ ไปยังเพื่อนทหารด้วยกัน จากเดิมทหารก็เป็นเพียงคนนอกที่เข้ามาดูพิธีกรรม แต่ช่วงยุคหลัง ๆ นี้ได้มีการเสนอตัวเข้ามาช่วยดูแลด้านสันตนาการ กิจกรรมความบันเทิงต่าง ทำให้มีการนำเอาวงดนตรีสมัยใหม่เข้ามาร่วมในพิธี เพื่อสร้างความสนุกสนานให้มากขึ้น และด้วยเหตุผลประการนี้ทำให้การละเล่น การแสดงพื้นบ้านบางอย่างถูกลดบทบาทลงอย่างเช่น การขับลื้อ การเล่นสะล้อ ซอซึง เป็นต้น “การละเล่นในงานกำเมืองที่เป็นการพนัน และทุกอย่างต้องแจ้งกับทางอำเภอก่อน บิใจขอ เพราะว่าเขาบได้เงินคุณต่างเมืองเข้ามาเล่น อันนี้จะว่าผิดกฎหมายมันก็ผิดอยู่ แต่เขาบได้เงินบ้านเหนือ บ้านใต้เนี่ย คนตีมาอยู่เนี่ยมันคนผีเดียวกันหมด เยี่ยระบบเดียวกันทั้งหมด” (การละเล่นในงานกรรมเมืองที่เป็นการพนัน และการละเล่นทุกอย่างต้องแจ้งกับทางอำเภอก่อน แต่ไม่ใช่ขออนุญาตนะ เพราะว่าเราไม่ได้เชิญคนต่างหมู่บ้านเข้ามาเล่น การพนัน ความจริงมันก็เป็นการผิดกฎหมายอยู่ แต่ว่าเราไม่ได้เชิญคนที่อื่นมาเล่น คนที่เล่นก็เป็นเฉพาะคนที่ถือผีเดียวกัน มาละเล่นอยู่ด้วยกันในบ้านเท่านั้น) (สนั่น ศรีคำ, สัมภาษณ์ 24 ตุลาคม 2551)

รูปแบบของการละเล่นถูกกระแสวัฒนธรรมสมัยใหม่กระทบเข้ามาเป็นจำนวนมาก แต่ทั้งนี้ก็เกิดขึ้นจากการยินยอมจากคนในหมู่บ้านซึ่งก็เห็นดีเห็นงามด้วย เพราะคนรุ่นใหม่นี้มองว่า การประกอบพิธีกรรมอย่างเดียวนั้นน่าจะทำให้น่าเบื่อ เด็กเยาวชนก็ไม่อยากจะเข้ามาร่วมพิธีด้วย แต่หากเราปรับเปลี่ยนรูปแบบการละเล่นให้น่าสนใจ อย่างเช่นมีดนตรีสมัยใหม่เข้ามาเล่น มีการเล่นปิงโก การร่ำวง ฯลฯ จะสร้างความน่าสนใจให้พิธีสามปีสี่รวงข้าวได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านล้าก็ยังคงมีความพยายามที่จะสืบทอดประเพณีการละเล่นเก่าแก่เอาไว้ โดยการฟื้นฟูเอาการละเล่นที่หายากมารวมไว้ในพิธี เช่น เล่นสะบ้า แข่งขึ้นเสาน้ำมัน แข่งวิ่งโกงกาง ปิดตาต่อยมวย ฯลฯ ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะเปิดโอกาสให้เด็กรุ่นใหม่ได้เห็นและสัมผัสตั้งแต่ยังเยาว์ เพื่อสร้างการจดจำให้เกิดขึ้นในตัวเด็กและเป็นการเปิดได้ลองเล่นจริงๆ ซึ่งทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นการละเล่นที่หาโอกาสเล่นละดูได้ยากมากในปัจจุบัน

ภาพที่ 5.14

การเล่นก๊อบแก๊บ

ภาพที่ 5.15

การแข่งขันปีดตาต่อมววยของเด็ก

4.3 ช่วงเวลา

ชาวไทลื้อบ้านด้ามีการสืบทอดเอาพิธีสามปีสี่รวงข้าวมาจากหลายช่วงเวลานับตั้งแต่อดีต ผ่านมายุคที่สอง ซึ่งสืบทอดกันอยู่ที่บ้านหนองบัว และเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยยังมีการกำหนดเวลาในการประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าวคือ 3 ปีถึงจะกระทำครั้งหนึ่ง แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนเวลาในการบวงสรวงเหลือเพียงแค่ 1 วัน ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ปรับให้เข้ากับสภาพสังคมแวดล้อมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป อันเนื่องมาจากคนในหมู่บ้านมีการออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น เวลาที่จะอยู่ร่วมกันในชุมชนมีน้อยลง ประกอบกับค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีค่อนข้างสูงที่ประชุมของกรรมการหมู่บ้านและพ่ออาจารย์หนานหลวงมีการหารือและลงมติกันว่าควรลดเวลาลงเหลือเพียง 1 วันนั้น มีความเหมาะสมต่อสภาพชุมชนในปัจจุบันมากที่สุด

การลดเวลาการประกอบพิธีลงจาก 3 วันเหลือเพียง 1 วันนั้นส่งผลทำให้ต้องมีการปรับพิธีการ ขั้นตอนให้มีความกระชับมากยิ่งขึ้น โดยให้เหลือไว้เพียงพิธีการที่สำคัญ ๆ เท่านั้น คือ การบวงสรวงเช่นไหว้เจ้าหลวงเมืองด้า ไหว้ผี/เทวดาที่ตนเองนับถือ การละเล่นพื้นบ้าน ทำกิจกรรมรื่นเริงร่วมกันทั้งหมู่บ้าน อันเป็นใจความสำคัญที่ยังคงทำให้คนในชุมชนรู้สึกกระตือรือร้นถึงคุณของบรรพบุรุษและรู้รักสามัคคีกันมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงช่วงระยะเวลาจากเดิมจะกระทำกันในช่วงฤดูฝนคือหลังการดำนาหว่านข้าว ก็เปลี่ยนมาเป็นหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ซึ่ง

อยู่ในระหว่างช่วงเดือน ธันวาคม ถึง มกราคม ชาวบ้านทุกคนต่างเสร็จสิ้นจากภารกิจทำนาเรียบร้อยแล้ว จึงเป็นโอกาสอันดีที่จะได้มาพักผ่อน และละเล่นรื่นเริงหลังจากเหน็ดเหนื่อยมาหลายเดือน

เหตุผลว่าทำไมถึงต้องกำหนดช่วงเวลาไว้ 3 ปีถึงจะสามารถประกอบพิธีได้นั้น ไม่มีเอกสารหรือผู้ใดทราบแน่ชัดว่ามีเหตุที่มาจากอะไร จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดไม่มีใครที่ทราบเหตุผลที่แน่ชัดนี้เลย “บู้ความหมายเป็นเหมินกัน หั้นคนเฒ่าเฒ่าเยี่ยะตวยกันจะอ้อมมาขึ้นแล้ว” (ไม่รู้ความหมายเหมือนกัน เห็นคนเฒ่าคนแก่เค้าปฏิบัติกันอย่างนี้มานานแล้ว)(แม่อุ้ยจิ้น ศรีคำ, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2551)

“กำเมืองมาก่อน โดยตีกำว่า กำ คือ การรวม ก็คือเอาเทวดา บรรพบุรุษของแต่ละคน แต่ละบ้านมารวมกัน 3 ปีได้ก็เยี่ยะเตื่อ กำเมืองมันก็คือการเลี้ยงผีบรรพบุรุษนั้นแหละ แต่ตั้งพิธี 3 ปี 4 ฮวงข้าวเพราะว่า 3 ปีได้เยี่ยะเตื่อ แต่ ๆ มันก็มาพร้อมกันกันนั้นแหละ” (คำว่ากรรมเมื่อนั้นมาก่อน คำว่ากรรม หมายถึงการรวม ก็คือการเอาเทวดา บรรพบุรุษของแต่ละคน แต่ละบ้านมารวมกัน 3 ปีก็จะทำกันครั้งหนึ่ง กรรมเมืองมันก็เหมือนการเลี้ยงผีบรรพบุรุษนั้นแหละ แต่การที่เรียกว่าพิธีสามปีสี่รวงข้าวเพราะว่า 3 ก็จะทำครั้ง จริง ๆ มันก็มาพร้อมกันนั้นแหละ) (แม่อุ้ยปิ่น ศรีคำ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2551)

อย่างไรก็ตามการที่คนในชุมชนไม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับที่มาของพิธีกรรม ย่อมแสดงให้เห็นว่าความรู้และการสืบทอดมีการปฏิบัติกันมาในแบบที่ไม่ครบถ้วน สมบูรณ์มาเป็นระยะเวลาช้านาน และหากยังคงไม่มีการสร้างความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมและอัตลักษณ์ชุมชนของไทยลื้อไว้ให้คนในยุคปัจจุบันได้รับรู้ ในอนาคตต่อไปคุณค่าและความหมายของอัตลักษณ์ชาวไทยลื้อก็ย่อมที่จะเริ่มสูญหายไป

ดังนั้น การที่พิธีสามปีสี่รวงข้าวถูกจัดขึ้นมาตามรูปแบบในปัจจุบันนี้นั้น คาดคะเนได้ว่ามาจากการสืบทอดมาจากยุคก่อน พ.ศ.2539ที่มีการลดทอนเปลี่ยนรูปจากที่จัดทุกปี ปีละ 96 วันลงมาเหลือ 3 ปีครั้ง ครั้งละ 3 วัน จนกระทั่งชาวบ้านล้ามีการรับมาแล้วปรับวันลดลงเหลือแค่ 1 วันเพื่อความสะดวกและเหมาะสมกับสังคมในปัจจุบันนี้มากกว่า

4.4 เครื่องเซ่นไหว้

แต่เดิมการเซ่นไหว้เจ้าหลวงเมืองล้าที่บ้านหนองบัว จะเป็นการฆ่าวัวหรือควายซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่ ณ กลางลานที่ใช้ประกอบพิธี ท่ามกลางสายตาชาวบ้านที่เข้ามาร่วมพิธีกรรม พอหลังจากเซ่นไหว้และพิธีบวงสรวงเสร็จสิ้น ก็จะทำเอาเนื้อสัตว์นั้นไปประกอบอาหารเพื่อทานร่วมกันทั้งหมู่บ้าน แต่ในยุคสมัยที่บ้านล้ารับเอาพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้มาปฏิบัติเอง ก็มีการ

ปรับเปลี่ยนจากสัตว์ใหญ่ เป็นเพียงการฆ่าหมูเพื่อสังเวทแทน และที่สำคัญการสังเวทนั้นก็ จะกระทำกันในที่ลับตาคน ไม่ได้ฆ่ากลางลานประกอบพิธีบวงสรวง เนื่องจากว่าชาวไทลื้อบ้านลำเห็น พ้องต้องกันว่า การกระทำเช่นนั้นเป็นการทารุณและโหดเหี้ยมเกินไป เด็กเยาวชนไม่ควรได้เห็น ภาพเช่นนั้น แม้ว่าการฆ่าบวงสรวงไม่ได้ทำต่อหน้าลานอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ แต่คนในบ้าน ลำก็ไม่คิดว่าการกระทำนี้ไม่เหมาะสม เพราะไม่ว่าจะบวงสรวงอะไร ล้วนแล้วแต่อยู่ที่ใจของคน มากกว่า “หลักกานแต่ ๆ เป็นใจจิ้นควายเหมือนกับตีเมืองน่าน แต่บ้านเฮาบ่เหยียะ เปลี่ยนมาเป็น ฆ่าหมูเอา เฮาใจวิธีแยบยล บ่หื้อมีความเดือดร้อนกับไผ่” (หลักการจริง ๆ เค้าจะฆ่าควาย เหมือนกับที่จ.น่าน แต่บ้านเราไม่ทำอย่างนั้น ก็ เปลี่ยนมาเป็นฆ่าหมูแทน และเราจะใช้วิธีที่แยบยล ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ใคร) (สนั่น ศรีคำ, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

นอกจากนี้เครื่องเซ่นไหว้ในปัจจุบันมีการเพิ่มจำนวนขึ้นมามากกว่าแต่ก่อนเยอะ เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป แบบฉบับดั้งเดิมในอดีตมีของเซ่นไหว้อะไรนั้นหารู้ชัดไม่ เมื่อ พิธีกรรมเริ่มเปิดต่อสังคมภายนอก ดังนั้นสิ่งของ/เครื่องเซ่นไหว้ที่คนในปัจจุบันเห็นว่าเหมาะสม และควรค่าต่อการสักการะก็ถูกเพิ่มเติมเข้ามา เพื่อสร้างความขลังให้แก่พิธีกรรม

4.5 ขั้นตอนของการทำกิจกรรม

การเตรียมงานในก่อนพิธีกรรมจะกระทำกันล่วงหน้าประมาณหนึ่งเดือน เพื่อ ประชุมหารือ ตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านที่มาดูแลพิธีกรรมนี้โดยเฉพาะ และมีการกำหนดวันพิธี ซึ่ง พ่ออาจารย์จะเป็นคนดูฤกษ์ยามจากปฏิทินล้านนา (ปฏิทินเมือง) ฤกษ์ในการประกอบพิธีสามปีสี่ รวงข้าวต้องเป็น เดือน 3 ออก 3 ค่ำ หรือ แรม 3 ค่ำ แต่ในปัจจุบันก็มีการปรับเปลี่ยนวันตามความ เหมาะสม ซึ่งนิยมจะจัดให้ตรงกับวันหยุด เพื่อที่ลูกหลานในหมู่บ้านจะได้หยุดพักจากการทำงาน ประจำ และมาร่วมงานกันอย่างพร้อมเพรียง จากนั้นพอมาถึงช่วงพิธีกรรมขั้นตอนทางพิธีการต่างๆ ยังคงยึดถือตามธรรมเนียมปฏิบัติเดิมอย่างเคร่งครัด โดยยึดถือฤกษ์ยามเป็นสำคัญ เห็นได้จาก การเริ่มขบวนก็ต้องเริ่มตอน 9.00 น. และช่วงหลังพิธีกรรม กลุ่มชาวบ้านต่างก็มาช่วยกันเก็บกวาด สถานที่ ล้างถ้วยชามเก็บส่งคืนวัดกันภายในช่วงเช้าของวันถัดไป จากนั้นต่างก็แยกย้ายไปทำ หน้าที่ของตนเองตามปกติ รออีก 3 ปีจนกว่าพิธีสามปีสี่รวงข้าวจะเริ่มต้นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ภาพที่ 5.16
ชาวไทยลื้อกำลังเตรียมชบวนแห่

ภาพที่ 5.17
ชบวนแห่

4.6 รูปแบบ / เนื้อหา-ความหมาย-คุณค่า

พิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคที่ 3 นี้เป็นยุคที่มีการถ่ายทอดเอารูปแบบ และการประกอบพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าว มาปฏิบัติเองที่บ้านลำ อ.เชียงคำ จ.พะเยา จากการศึกษาวิจัย พบว่าการประกอบพิธีกรรมนี้ที่บ้าน ได้รับผลกระทบจากปัจจัยแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในมากมาย พิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคปัจจุบันนี้จึงเกิดการประยุกต์และเปลี่ยนแปลงรูปแบบออกไป จากเดิม โดยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

การวิเคราะห์ในแนวดิ่ง

ส่วนที่มองเห็นได้ (Visible)

- วัน เวลา ในการประกอบพิธี จากเดิมที่บ้านหนองบัวจะจัดพิธีสามปีสี่รวงข้าว ถึง 3 วัน และ 3 ปีถึงจะกระทำกันครั้งหนึ่ง ต่อมาเมื่อชาวไทลื้อบ้านลำได้รับมาปฏิบัติเองก็มีการปรับลดลงมาเหลือแค่ 1 วันเท่านั้น โดยการปรับเปลี่ยนนี้เกิดจากมติของชาวบ้าน ซึ่งเห็นพ้องต้องกันว่าสมาชิกกว่าครึ่งหนึ่งในหมู่บ้านออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น ลูกหลานก็ออกไปเรียน ไปทำงานที่กรุงเทพฯ กว่าจะกลับบ้านมาก็นาน ๆ ครั้ง ทำให้เวลาวันหยุดนั้นมีน้อยลง หากจัดงานหลาย ๆ วันจะไม่สะดวกต่อคนส่วนใหญ่ และจะทำให้คนเข้ามาร่วมในพิธีกรรมน้อยลงด้วย และการประกอบพิธีติดต่อกันหลายวันจะเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณเป็นจำนวนมากด้วย

- สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม สมัยก่อนที่ยังไม่มีการอัญเชิญเจ้าหลวงเมืองลำมาไว้ที่บ้านลำ เมื่อถึงปีที่ต้องประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าว ชาวไทลื้อบ้านลำก็จะประกอบพิธีกันที่ “เด่นวัด” หรือลานกว้างกลางหมู่บ้าน โดยมีการสร้างหอเวทดาขึ้นมาทั้ง 17 หอเพื่อทำการบวงสรวง ต่อมาเมื่อมีการอัญเชิญเจ้าหลวงเมืองลำมาที่บ้านลำเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็มีพัฒนาที่ดินปลายหมู่บ้าน ซึ่งแต่เดิมมี “หอเสื้อบ้าน” ตั้งอยู่แล้วจึงสร้างอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำขึ้น เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม แต่ทว่าไม่มีการสร้างลานประหาร ที่จะใช้ฆ่าบวงสรวงสัตว์เหมือนดังเช่นที่เคยมีมาในสมัยสิบสองปันนาและบ้านหนองบัว

- เครื่องแต่งกาย เริ่มมีการปรับประยุกต์เพื่อให้เข้ากับสมัย และบางส่วนก็เปลี่ยนแปลงไปเลย ซึ่งจากเดิมสมาชิกทุกคนในหมู่บ้านที่เข้าร่วมพิธีจะต้องสวมชุดไทลื้อเต็มยศ ผู้หญิงก็ต้องใส่เสื้อปัก ผ้าซิ่นลายน้ำไหล โปกผ้าที่หัว สะพายย่ามสีแดง ผู้ชายก็ต้องใส่เสื้อปัก กางเกงม่อฮ่อม แต่ปัจจุบันนี้การแต่งกายมีการนำเอาแฟชั่นสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ แบบเสื้อปักถูกออกแบบให้มีความทันสมัยมากขึ้น ผ้าซิ่นก็อาจจะเป็นผ้าลายอื่นที่ไม่ใช่ผ้าทอลายน้ำไหลอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อแล้ว เด็กสมัยใหม่บ้างก็ใส่แต่เสื้อม่อฮ่อม กางเกงเลหรือบางทีก็ใส่กางเกงยีนส์ตามสมัยนิยมไปเลยก็มี อาจจะด้วยเหตุผลที่ว่าปัจจุบันนี้ การทอผ้าเพื่อใช้ตัดเย็บสวมใส่เองหาได้ยาก ผ้าซิ่นลายน้ำไหลก็จะใช้เฉพาะโอกาสสำคัญจริง ๆ เท่านั้น เช่น งานสงกรานต์ งานทำบุญ

ฯลฯ โอกาสหาใส่จึงมีน้อย เด็กรุ่นหลังจึงสวมใส่เสื้อผ้าตามแฟชั่นมากกว่าที่จะมาใส่ชุดไทลื้อ แต่โดยส่วนใหญ่พ่อแม่ต่างก็พยายามที่จะหาชุดไทลื้อมาให้ลูกหลานได้สวมใส่พร้อมหน้าพร้อมตากันในวันพิธีจริง

การแต่งกาย เดวนี้ที่บ้านเฮ่าบ่ค่อยเคร่ง อย่างแต่ก่อนคนเฒ่าเป็นจะใส่เตี่ยวเปาโย่ง เสื้อยาวแขนบอก ส่วนการโพกผ้าที่ศีรษะนั้นมันเกิดจากแม่หญิงแต่ก่อนโพกหัวไปใส่ไปนา แต่บ่เดวมันกลายเป็นของประดับไปเหยะ ส่วนย่ามก็เหมือนกัน แต่เดวนี้มันบ่ค่อยจำเป็นใช้หยังแล้ว เอาไว้เดินขบวน ไว้ใส่ประดับ แต่ก่อนมันบ่มีแฟชั่น เสื้อผ้าก็ต่อเอา แล้วก็ใส่กันจะอันเนาะ เดวนี้วัฒนธรรมทางยุโรปมันเข้ามา เป็นใส่ปิ่นเดียวกันไปหมด แม่หญิงก็ใส่เสื้อของไทลื้อกันหมด (เดวนี้บ้านเราไม่เคร่งครัดเรื่องการแต่งกาย อย่างสมัยก่อนคนเฒ่าคนแก่จะใส่กางเกงเด เสื้อยาวแขนกระบอ ก ส่วนการโพกผ้าที่ศีรษะนั้นเกิดจากการที่ผู้หญิงสมัยก่อนโพกไปทำไร่ทำนา แต่ปัจจุบันนี้กลายเป็นของประดับไปแล้ว ส่วนย่ามในสมัยปัจจุบันนี้ก็ไม่ค่อยมีความจำเป็นต้องใช้ จะใช้ก็เมื่อเอาไว้เป็นของประดับตอนเดินขบวนแห่ เมื่อก่อนเราไม่มีแฟชั่น เสื้อผ้าก็ใช้ทอมือเอาเอง แต่เดวนี้วัฒนธรรมทางยุโรปเข้ามา เค้าก็ใส่กางเกงกันหมด ผู้หญิงเองก็ใส่เสื้อแบบที่มีที่รองไหล่) (ไกรยุทธ วงศ์ศรี, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

ภาพที่ 5.18

พิธีสามปีสี่รวงข้าวในอดีตซึ่งประกอบพิธีกันที่ลานกลางหมู่บ้าน

- การละเล่น เริ่มมีการเปลี่ยนรูปแบบเน้นให้มีความบันเทิงมากกว่าที่จะเน้นในเรื่องคุณค่า ความหมายของการประกอบพิธี ทั้งนี้ความบันเทิงในรูปแบบใหม่ ๆ สามารถสร้างความน่าสนใจให้แก่ผู้ที่เข้ามาร่วมพิธีกรรมได้มากขึ้น จากเดิมที่มีแค่การละเล่นพื้นบ้าน ก็ปรับเปลี่ยนมาเป็นการแสดงดนตรี การรำวง

- ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมและผู้ละเล่นพิธีกรรมที่เป็นคนวงใน ซึ่งมีความใกล้ชิดกับพิธีกรรมเป็นอย่างมากเริ่มลดน้อยลง คนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพิธีกรรมก็จะมีเพียงพ่ออาจารย์ เก้าผี ผู้เฒ่าผู้แก่และผู้ใหญ่บ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุทั้งหมด ส่วนคนวงนอกอันได้แก่ กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน เยาวชนก็เริ่มมีจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะเยาวชนที่ขาดการปลูกฝังเรื่องสืบทอดพิธีกรรมพื้นบ้าน หากขาดผู้ที่เข้าใจในพิธีกรรมนี้ลงไป การสืบทอดคงอาจจะเลือนหายไปอย่างเช่นกับพิธีกรรมอื่น ๆ อย่างแน่นอน นอกจากนี้คนที่เข้าร่วมในพิธีกรรมเริ่มมีคนนอกเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในพิธีกรรม อย่างเช่น ทหาร จะเข้ามาช่วยดูแลในเรื่องการละเล่น รื่นเริง ซึ่งจะเน้นไปที่ความบันเทิงมากกว่าที่จะมองเห็นคุณค่าของสืบทอดพิธีกรรมพื้นบ้านหรือจะเป็นคนเมืองที่เข้ามาแต่ไม่ได้มีความสนใจในพิธีกรรมมากนัก แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อจะเข้ามาเล่นการพนันเป็นหลัก หลายคนในหมู่บ้านมีความเห็นที่ตรงกันว่าให้พิธีสามปีสี่ครั้งซ้ำวันเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากยิ่งขึ้น ต้องการที่จะให้คนนอกเข้ามาดูพิธีของไทลื้อ ซึ่งจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบของพิธีกรรมให้มีความน่าสนใจ แต่อีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อย ก็ยังต้องการที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของคนไทลื้อไว้ได้อย่างเคร่งครัด

“แต่ก่อนเขาเคร่งขนาด คนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้าเขาปรับ แต่เดี๋ยวนี้เขาปรับ มันออกต่างแค่ 40-50 บาท แต่ก่อนกำเงินมันแพงหนึ่ แต่เดี๋ยวนี้เขาก็ถือว่ามันน้อย” (แต่ก่อนเขาเคร่งมาก คนในไม่ให้ออก คนนอกไม่เข้า ถ้าเข้าต้องเสียค่าปรับ แต่เดี๋ยวนี้เค้าไม่กลัวเสียค่าปรับ เพราะออกเงินแค่ 40-50 บาท แต่ก่อนค่าเงินมันแพงเดี๋ยวนี้ค่าเงินมันน้อยลง) (พ่ออาจารย์หนานหน่อแก้ว ศรีคำ, สัมภาษณ์ 20 กรกฎาคม 2551)

ส่วนที่มองไม่เห็น (Invisible)

แม้รูปแบบของพิธีกรรมภายนอกอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ในส่วนของคุณค่าที่แฝงอยู่เบื้องหลังของพิธีกรรมก็ยังคงอยู่ แม้จะไม่เข้มข้นเหมือนเช่นสมัยก่อนแล้วก็ตาม สิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงไปได้แก่

- อารมณ์/ความรู้สึก ของผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมอาจจะไม่ลึกซึ้งเหมือนยุคก่อน พ.ศ.2539 เนื่องจากการสืบทอดพิธีสามปีสี่ครั้งซ้ำวันนี้มาจากการบอกเล่าสืบทอด ๆ กันมา อารมณ์

หรือความรู้สึกร่วมย้อมที่จะจางหายไปตามกาลเวลา แต่อย่างไรก็ตามชาวไทลื้อ บ้านด้ายยังคงมีการนับถือ และศรัทธาในเจ้าหลวงเมืองด้า และบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด แม้ว่าปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่จะไม่รู้จักถึงความเป็นมาที่แท้จริงของพิธีกรรม แต่ก็ยังสืบทอดพิธีกรรมนี้ต่อ ๆ กันมาอย่างมิได้ขาด แม้ระยะเวลาของการประกอบพิธีกรรมต้องรอถึง 3 ปีจึงจะจัดครั้งหนึ่ง ทุกคนก็ยังทุ่มเท และให้ความสำคัญเมื่อเวลาของการประกอบพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวนี้มาถึง

- คุณค่าและความหมาย ตามที่บรรพบุรุษของชาวไทลื้อได้สร้างพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวหรือกรรมบ้าน กรรมเมืองนี้ขึ้น ก็เพื่อวัตถุประสงค์ที่จะให้ชาวไทลื้อมีความสามัคคีกัน อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และเพื่อเป็นการเสริมสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของชาวไทลื้อให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น และอีกประการหนึ่งก็คือ เสริมสร้างให้มีความกตัญญูแก่เจ้าหลวงเมืองด้า และกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่สร้างรากฐานชุมชนให้เรามาอย่างยาวนานจนถึงทุกวันนี้

แต่ในยุคปัจจุบันนี้ โครงสร้างของพิธีกรรมภายนอกเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสภาวะแวดล้อม องค์ประกอบหลักอย่างเช่น ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมประเภทวงในเริ่มลดลง ผู้ที่มาร่วมก็ขาดความรู้ ความเข้าใจในพิธีกรรมนี้อย่างจริงจัง อาศัยการปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นมากกว่าที่จะปลูกฝังและถ่ายทอดคุณค่าที่แท้จริงลงไป และจากการที่ไม่เคร่งครัดกับการแต่งกายชุดไทลื้อ การละเลยต่อการเตรียมการละเล่นที่เหมาะสมกับพิธี ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการเพิ่มปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และอาจจะถึงกับเกิดการล่มสลายของพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในที่สุด

การเยี่ยะพิธีกำบ้าน กำเมืองของเฮาจาวไทลื้อ นอกจากเป็นการบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองด้า กับเทวดาหลวงแล้ว คนเฒ่า คนแก่ในสมัยก่อนเขาต้องการหื้อลูกหลานไทลื้อ บลึ่มบุญคุณของบรรพบุรุษของโต่เก่า มีการระลึกถึงคนเฒ่าคนแก่ ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การจัดพิธีใหญ่ของหมู่บ้านจะอี่ จะเป็นโอกาสดีที่หื้อจาวบ้านกู่คนได้ฮ่วมแรง ฮ่วมใจกันเยี่ยะการ ปั้นการสร้างความสามัคคีหื้อบ้านเฮาได้เป็นอย่างดี (การประกอบพิธีกรรมบ้าน กรรมเมืองของชาวไทลื้อ นอกจากเป็นการบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองด้ากับเทวดาหลวงแล้ว คนเฒ่าคนแก่ในอดีตต้องการให้ลูกหลานไทลื้อ ไม่ลึ่มบุญคุณของบรรพบุรุษของตัวเอง จะได้มีการระลึกถึงคนแก่ ที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือการจัดพิธีใหญ่ของหมู่บ้าน เช่นนี้ จะเป็นโอกาสอันดีที่ชาวบ้านจะได้ร่วมแรงร่วมใจกันทำงาน เป็นการสร้างความสามัคคีได้เป็นอย่างดี) (แม่อุ้ยปุ่น ศรีคำ, สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2551)

“ปู่ที่แน่ชัด แต่ความหวังของคนเฒ่าคนแก่คงจะเป็นกิจกรรม หือคนในชุมชนได้ สามีคือกัน ถ้าอย่างแต่ก่อน บ้านเขามีกานามสกุล ศรีคำ หมดบมีไผ่มาสูน” (ไม่ทราบแน่ชัด แต่ ความหวังของคนแก่ก็คงคิดว่าจะเป็นกิจกรรม ที่ทำให้คนในชุมชนได้มีความสามัคคีกัน เพราะใน อดีตบ้านลำเรามีแต่คนนามสกุล “ศรีคำ” ไม่มีนามสกุลอื่น) (สนั่น ศรีคำ, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

การวิเคราะห์ในแนวนอน

พิจารณาจากด้านนอกสุดเข้าไปสู่ส่วนในสุด แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ

1) เปลือก เมื่อยุคสมัยใหม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมเกิดขึ้นมากมาย ผสานกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอันล้ำสมัย จึงเกิดแรงปะทะจากสังคมภายนอกเข้ามาสู่ ชุมชนได้มากขึ้น แต่สำหรับพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าว ก็ยังสามารถคงอยู่ได้ภายใต้ภาวะการ เปลี่ยนแปลงของสังคมรอบข้าง สิ่งที่เปลี่ยนแปลงมากที่สุดของพิธีเห็นจะได้แก่ การแต่งกาย ที่มี ไม่มีความเคร่งครัด ใครใคร่แต่งก็แต่ง บางครั้งก็ใส่เสื้อผ้าแฟชั่นตามสมัย หรือว่าจะเป็นการละเล่น ที่เน้นเอาแต่ความบันเทิง เช่น เล่นดนตรี รำวง โดยไม่คำนึงถึงสื่อพื้นบ้านอื่น ๆ เช่น ขับลื้อ การเล่น สะบ้า ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นเอกลักษณ์อันทรงคุณค่าของชาวไทลื้อซึ่งควรจะต้อง อนุรักษ์ไว้ หรือจะเป็นเครื่องเล่นใหม่ ซึ่งจากเดิมจะมีการฆ่าสัตว์ใหญ่เพื่อบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำ ต่อหน้าลานพิธี แต่ที่บ้านลำนั้นมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปคือ จะไม่ฆ่าสัตว์ใหญ่ แต่จะใช้หมูแทน และกระทำกันในที่ลับตาคนเท่านั้น เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเล็ก ๆ น้อย ๆ แม้จะไม่กระทบกับแก่น ของพิธีกรรมมากนัก แต่หากนานวันเข้าก็อาจจะทำให้ความสมบูรณ์ของพิธีกรรมเพิ่มมากขึ้น เรื่อย ๆ และก็จะส่งผลต่อคุณค่าของพิธีสามปีสี่รวงข้าวที่ลดน้อยลงตามไป

2) กระจก กระจกที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบในระดับนี้ ถือว่าเริ่มมีส่งผลกระทบต่อตัว พิธีสามปีสี่รวงข้าวมากขึ้น แต่หากว่าเป็นมิติของหมู่บ้านที่เลือกให้สิ่งใดคงหรือเปลี่ยนแปลง ก็เป็น สิ่งที่ทุกคนต้องเคารพร่วมกัน สิ่งที่เห็นได้ชัดก็คือ การเปลี่ยนรูปแบบการฆ่าสัตว์เพื่อสังเว ยบวงสรวง จากการฆ่าสัตว์ใหญ่ก็เปลี่ยนเป็นการฆ่าหมูแทน และเลือกที่จะฆ่าในที่ลับตาคน หรือจะ เป็นการกั้นประตูเข้า-ออกหมู่บ้านไม่ให้คนในออก คนนอกไม่ให้เข้า แต่ถ้าหากคนนอกที่อยู่บ้าน เหนือ บ้านได้อยากเข้ามาเห็นพิธีกรรม คณะกรรมการหมู่บ้านก็ผ่อนปรนให้เข้ามาดูได้ โดยเสีย ค่าปรับสินไหม 40-50 บาทแล้วแต่จะตกลงกัน ซึ่งเงื่อนไขในข้อนี้ไม่ค่อยที่จะเคร่งเหมือนสมัยก่อน แล้ว

3) แก่น ปัจจุบันชาวไทลื้อ บ้านลำยังคงมีความเคารพและศรัทธาเจ้าหลวงเมืองลำ และเทวดาที่ตนเองนับถือเป็นอย่างมาก การสืบทอดการนับถือผีถือเป็นสิ่งที่ชาวไทลื้อเคร่งครัดเป็น

อย่างมาก ดังนั้นในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผี/เทวดา ชาวไทลื้อจะให้ความสำคัญเป็นพิเศษ จากพิธีสามปีสี่รวงข้าวที่จัดขึ้น 3 ปีครั้งนั้น ชาวไทลื้อทุกคนต่างทุ่มเทร่างกาย แรงใจอย่างเต็มความสามารถตามที่ตนเองและครอบครัวจะช่วยเหลือหมู่บ้านได้ แม้ยุคสมัยใหม่คนมีความรู้ในพิธีกรรมมีน้อยลง แต่ชาวบ้านยังคงมั่นใจกันว่าพิธีกรรมต่างๆไม่มีวันที่หายไปจากวิถีชีวิตคนไทลื้อ เพราะพิธีกรรมทุกอย่างได้ฝังอยู่ในวิถีชีวิตของพวกเขาเหล่านั้นแล้ว แม้สิ้นกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้เรื่องพิธีกรรมไปแล้ว ยังไงก็ดีพิธีกรรมก็ยังคงถูกลืบทอดต่อไป แต่อาจจะไม่สมบูรณ์เหมือนเช่นรุ่นปู่ย่า ตายาย

“ประเพณีนี้เขาตั้งละบ่ได้ เพราะมันเป็นผีเฮา ตั้งแต่บ่เคยเฮาก็บ่เคยเห็นองค์เจ้าหลวงปิ่นจะได้ แต่เป็นกำบ้านกันมากก็เยี่ยะด้วยจะอันนะ พอหลวงน้อยมาปิ่นแก่บ้าน หลวงน้อยก็อยากจะทำเอาเทวดามาไว้บ้านล้าเฮานี้ละ เฮาจะได้เยี่ยะพิธีลืบทอดกันต่อไป” (ประเพณีเราจะละทิ้งไม่ได้ เพราะนั่นคือผีของเรา ตั้งแต่เด็กเราก็ไม่เคยเห็นองค์เจ้าหลวงเมืองล้าจริง ๆ แต่บรรพบุรุษได้ทำพิธีกรรมบ้านกันมาเราก็ปฏิบัติตาม พอมารับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ก็เลยมีความคิดอยากจะทำนำองค์เจ้าหลวงมาไว้ที่บ้านล้า เพื่อจะได้ทำพิธีลืบทอดต่อไป) (สนั่น ศรีคำ, สัมภาษณ์ 24 ตุลาคม 2551)

จากการศึกษาพบว่าภายหลังการรับเอาพิธีสามปีสี่รวงข้าวจากบ้านหนองบัว จ.น่านมาทำเองที่บ้านล้า อ.เชียงคำ จ.พะเยา ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของพิธีกรรมต่างไปจากอดีต ทั้งนี้เนื่องจากหลายเหตุปัจจัยที่ปะทะเข้ามาทั้งภายนอกและภายใน อาทิ สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง คนในชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจในพิธีกรรม คนรุ่นใหม่ออกไปประกอบอาชีพที่เมืองหลวงกันมากขึ้น การเข้ามาหน่วยงานราชการที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ฯลฯ ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้คุณค่าที่แท้จริงของพิธีสามปีสี่รวงข้าวเริ่มขาดหายไป แม้สมาชิกในหมู่บ้านเองยังคงยืนยันว่าการลืบทอดพิธีกรรมนี้ จะต้องมีการสืบต่อให้ชั่วนิรันดร์แม้จะมีความหมายที่แท้จริงของพิธีกรรม ซึ่งพวกเขาเหล่านี้สนใจเพียงแค่ว่าจะมีคนสืบต่อหรือไม่ หากแต่ไม่ได้ใส่ใจถึงคุณค่า ความหมายที่แฝงอยู่ในตัวพิธีกรรม อย่างเช่น ความเชื่อและศรัทธาในเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความกตัญญู ความสามัคคี การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น จากเกณฑ์การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพิธีกรรม (กาญจนา แก้วเทพ, 2549) พิธีสามปีสี่รวงข้าวเปรียบได้กับ “พิธีกรรมที่อยู่ในสภาพข้างนอกเข้มแข็ง แต่ข้างในกลวง” สาเหตุเนื่องจากว่า ยังคงเหลือแต่รูปแบบ/เนื้อหาแต่คุณค่าเริ่มขาดหายไป ประการแรกคือ ผู้ลืบทอดที่เข้าใจและรู้คุณค่าคือกลุ่มผู้สูงอายุ นับวันก็จะล้มหายตายจากไป ไม่มีการสืบต่อมาสู่ลูกหลานกันอย่างจริงจัง อาจารย์ไกรยุทธ วงศ์ศรี ก็ได้กล่าวว่า ตอนนี้อายุคนอายุ 50 ปีขึ้นไป ก็ยากที่จะหาคนที่รู้และเข้าใจพิธีกรรมนี้ได้

ปัจจัยสำคัญที่ควรจะต้องตระหนักและเร่งแก้ไขก็คือ ต้องมีการถ่ายทอดความรู้ในอัตลักษณ์ชุมชนรวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ให้คนรุ่นใหม่ได้มีความรู้ ความเข้าใจที่ถ่องแท้ เพราะต่อไปในอนาคตคนกลุ่มนี้จะต้องเป็นผู้ส่งสาร ที่จะต้องสืบทอดความรู้ไปสู่ลูกหลานต่อไปในภายภาคหน้า แต่ถ้าหากคนกลุ่มนี้ยังขาดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง อัตลักษณ์ศักดิ์ศรี วัฒนธรรมประเพณีของไทยก็ย่อมมีโอกาสที่จะถูกแปรสภาพไปตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลง เพราะคนในชุมชนขาดความรักและห่วงแหนในวัฒนธรรมนั้นแล้ว สรุปก็คือการขาดความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของความเป็นไทยจะส่งผลให้สื่อพิธีกรรมของชุมชนนั้นขาดความยั่งยืนได้ ดังนั้นการที่ชาวไทลื้อบ้านลำยังคงสืบทอดพิธีสามปีสี่วงข้าวมาจนถึงทุกวันนี้ได้ จึงเริ่มมีลักษณะของการปฏิบัติสืบทอดตาม ๆ กันมา เพื่อไม่ให้ขาดหายไปตามที่บรรพบุรุษได้สั่งสอนไว้

นอกจากนี้ปัจจัยภายนอกที่เข้ามามีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ได้แก่ การเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาสนับสนุนและช่วยเหลือในด้านการเล่น บันเทิงต่าง ๆ และมีการเข้ามาสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ ก็ทำให้ชุมชนไทลื้อมีการเปิดรับเอาวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามามากขึ้นตามไปด้วย ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือการเข้ามาของความบันเทิงรูปแบบใหม่ ซึ่งจะเริ่มมีบทบาทมากยิ่งขึ้นในพิธีกรรม ทำให้ความสำคัญของการละเล่นพื้นบ้านถูกลดทอนลงตามไปด้วย

การสืบทอดพิธีสามปีสี่วงข้าวอย่างครบถ้วนทั้งรูปแบบและความหมายเหมือนในอดีต จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่ชาวไทลื้อบ้านลำต้องเริ่มตระหนักและใส่ใจพิธีกรรมและเสริมกำลังให้มีความเข้มแข็งมากขึ้นกว่านี้

ตารางที่ 5.2

เปรียบเทียบสภาพภาพของพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคก่อน พ.ศ.2539

ยุคพ.ศ. 2539-2544 และยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน

คุณลักษณะ	ยุคก่อน พ.ศ.2539	ยุคพ.ศ. 2539-2544	ยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน
1. ผู้เกี่ยวข้องในพิธีกรรม			
1.1 คนวงใน	- พ่ออาจารย์ - เก้าผี - ผู้อาวุโส - ผู้ใหญ่บ้าน - กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน	- พ่ออาจารย์ - เก้าผี - ผู้อาวุโส - ผู้ใหญ่บ้าน	- พ่ออาจารย์ - เก้าผี - ผู้อาวุโส - ผู้ใหญ่บ้าน
1.2 คนวงนอก	- พระสงฆ์ - กลุ่มเยาวชน	- กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน - พระสงฆ์ - กลุ่มเยาวชน	- กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน - พระสงฆ์ - กลุ่มเยาวชน
2. ระบบการแบ่งงาน	มีการแบ่งและกระจายงานกันอย่างทั่วถึง โดยแบ่งออกเป็นงานด้านพิธีการ งานด้านสถานที่ งานด้านอาหาร และงานด้านการละเล่น แต่กลุ่มเด็กและเยาวชนมีบทบาทหน้าที่น้อยที่สุด	เหมือนกับยุคแรก	เหมือนกับยุคแรก แต่มีการสนับสนุนกลุ่มเยาวชนให้มีบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรมในด้านการละเล่นมากยิ่งขึ้น
3. ช่วงเวลา	- ประกอบพิธี 96 วัน โดยทำการไว้ผี/เทวดา 32 องค์ องค์ละ 3 วัน กระทำกันปีละครั้ง - ต่อมาปรับลดวันลงเหลือ 3 วันและกำหนด 3 ปีถึงจะทำขึ้นครั้งหนึ่ง	- ประกอบพิธี 3 วัน และกำหนด 3 ปีถึงจะทำขึ้นครั้งหนึ่ง	- ประกอบพิธี 1 วัน และกำหนด 3 ปีถึงจะทำขึ้นครั้งหนึ่ง

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

คุณลักษณะ	ยุคก่อน พ.ศ.2539	ยุคพ.ศ. 2539-2544	ยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน
4. เครื่องเช่นไห้ว ในพิธีกรรม	- มีทั้งสัตว์ใหญ่เช่น วัว ควาย และสัตว์ เล็ก เช่น เป็ด ไก่ ใน การฆ่าบวงสรวง	- ฆ่าสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควายในการบวงสรวง	- เปลี่ยนจากวัว ควายมา เป็นเพียงหมู
5. ขั้นตอนการทำ กิจกรรม 5.1 ช่วงก่อน พิธีกรรม	- มีการเตรียมงานกัน ค่อนข้างนานถึง 1-2 เดือน	- มีการเตรียมงานกัน ล่วงหน้าประมาณ 1 เดือน โดยที่มีบ้านต้นฮ้างและ บ้านดอนมูลมาช่วยเหลือ และเริ่มมีหน่วยงาน ภาครัฐเข้ามาช่วย สนับสนุนและเตรียมงาน	- มีการเตรียมงานกัน ล่วงหน้าประมาณ 1 เดือน
	- มีการแบ่งงานและ ความรับผิดชอบใน การบวงสรวงต่อ เทวดาที่ตนนับถือ	- มีการแบ่งงานและ กระจายงานกันอย่าง ชัดเจนและทั่วถึง ผ่าน ผู้ใหญ่บ้านเป็นคน ดำเนินการ	- พ่ออาจารย์เป็นคนหา ฤกษ์วันดี เพื่อกำหนดเป็น วันประกอบพิธีกรรม โดย มีคณะกรรมการบ้านหมู่บ้าน เข้ามามีบทบาทเรื่องการ จัดเตรียมงานมากขึ้น
			- มีการแบ่งงานและ กระจายงานกันอย่าง ทั่วถึง ซึ่งผู้ที่มีหน้าที่คือ ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการ หมู่บ้าน การแบ่งงานนี้ จะแบ่งเป็นกลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเด็ก และเยาวชน

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

คุณลักษณะ	ยุคก่อน พ.ศ.2539	ยุคพ.ศ. 2539-2544	ยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน
5.2 ช่วงพิธีกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - บทบาทหน้าที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมคือหมอเมือง เป็นผู้นำชุมชนในเรื่องของพิธีกรรมทั้งหมด - มีการปิดทางเข้า-ออกหมู่บ้าน ไม่ให้คนนอกเข้ามาหากเข้ามาต้องเสียค่าปรับสินไหม ซึ่งมีความเข้มงวดมาก 	<ul style="list-style-type: none"> - บทบาทหน้าที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมคือพ่ออาจารย์ เป็นผู้ชี้นำถึงรายละเอียดขั้นตอนการบวงสรวงทั้งหมด - มีการปิดทางเข้า-ออกหมู่บ้าน ไม่ให้คนนอกเข้ามาหากเข้ามาต้องเสียค่าปรับสินไหม อย่างไรก็ตามในยุคนี้เริ่มมีการเปิดชุมชนให้คนนอกเข้ามาร่วมพิธีกรรมมากขึ้นและง่ายขึ้นกว่าเดิม - มีการจัดขบวนแห่อย่างสมเกียรติ เพราะเป็นพิธีใหญ่ที่มี 3 หมู่บ้านร่วมกัน และยังได้รับการประชาสัมพันธ์ให้เป็นงานที่ยิ่งใหญ่ของอำเภอ 	<ul style="list-style-type: none"> - บทบาทหน้าที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมคือพ่ออาจารย์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมมากที่สุด - มีการปิดทางเข้า-ออกหมู่บ้าน แต่ก็ยังเปิดให้คนนอกเข้ามาได้ร่วมพิธีกรรมได้ง่ายขึ้น แต่ยังคงต้องเสียค่าปรับสินไหมตามธรรมเนียมปฏิบัติ - มีการจัดขบวนแห่อย่างสมเกียรติ โดยมีการฟ้อนรำ การตีกลองบูชา การแห่ตุ่ง ฯลฯ เข้ามาเสริมในขบวน และเป็นจุดดึงดูดให้คนภายนอกเกิดความสนใจอยากเข้ามาร่วมในพิธีกรรม

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

คุณลักษณะ	ยุคก่อน พ.ศ.2539	ยุคพ.ศ. 2539-2544	ยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน
5.3 ช่วงหลังพิธีกรรม	<p>- ห้ามคนในหมู่บ้านทำงานหรือประกอบกิจการใด ๆ ในวันพิธี ถ้าละเมิดจะถือว่าผิดผี</p> <p>- สมาชิกในชุมชนต่างช่วยกันเก็บ ทำความสะอาด สถานที่ ข้าวของ เครื่องใช้ให้กลับสู่สภาพเดิม</p> <p>- ข้าวของเครื่องใช้ที่ใช้สำหรับวางบนหอเทวดาเช่น ชัน เขียนหมาก หมอนอิง ฯลฯ จะถูกเก็บรักษาไว้ในตู้เป็นอย่างดี</p>	<p>- ห้ามคนในหมู่บ้านทำงานหรือประกอบกิจการใด ๆ ในวันพิธี ถ้าละเมิดจะถือว่าผิดผี แต่ยังคงมีหลายคนที่ไม่สามารถปฏิบัติตามได้อันเนื่องจากมีภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบในการทำงานอย่างเช่น ข้าราชการ เป็นต้น</p> <p>- สมาชิกในชุมชนช่วยกันเก็บ ทำความสะอาด สถานที่ ข้าวของ เครื่องใช้ให้กลับสู่สภาพเดิม</p> <p>- ข้าวของเครื่องใช้ที่ใช้สำหรับวางบนหอเทวดาเช่น ชัน เขียนหมาก หมอนอิง ฯลฯ จะถูกเก็บรักษาไว้ในตู้เป็นอย่างดี</p>	<p>- ห้ามคนในหมู่บ้านทำงานหรือประกอบกิจการใด ๆ ในวันพิธี ถ้าละเมิดจะถือว่าผิดผี แต่กฎข้อนี้ยังคงมีหลายคนที่ไม่สามารถปฏิบัติได้อันเนื่องจากหน้าที่การทำงาน แต่คนส่วนใหญ่ก็จะละเว้นจากการทำงานเพื่อมาร่วมพิธี เพราะถือเป็นช่วงเวลาพิเศษที่จะแสดงความเคารพแก่เจ้าหลวงเมืองลำ</p> <p>- สมาชิกในชุมชนช่วยกันเก็บ ทำความสะอาด สถานที่ ข้าวของ เครื่องใช้ให้กลับสู่สภาพเดิม</p> <p>- ข้าวของเครื่องใช้ที่ใช้สำหรับวางบนหอเทวดาเช่น ชัน เขียนหมาก หมอนอิง ฯลฯ จะถูกเก็บรักษาไว้ในตู้เป็นอย่างดี</p>

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

คุณลักษณะ	ยุคก่อน พ.ศ.2539	ยุคพ.ศ. 2539-2544	ยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน
<p>6. รูปแบบ/เนื้อหา/ คุณค่าความหมาย วิเคราะห์ในแนวดิ่ง</p> <p>6.1 ส่วนที่มองเห็น</p>	<p>- องค์ประกอบของพิธีกรรม เช่น เครื่องเครื่องเช่นไหว้ การแต่งกาย การละเล่น การเตรียมสถานที่ ฯลฯ กระทำด้วยความเคร่งครัดด้วยความเชื่อและเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์</p> <p>- ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นอย่างดี</p>	<p>- องค์ประกอบของพิธีกรรม เช่น เครื่องเครื่องเช่นไหว้ การแต่งกาย การละเล่น การเตรียมสถานที่ ฯลฯ ยังมีความเคร่งครัด แต่ก็มีวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การแต่งกายที่เริ่มไม่เคร่ง เช่นผ้าซิ่นก็ไม่จำเป็นต้องเป็นผ้าทอลายน้ำไหล เป็นต้น</p> <p>- ผู้เข้าร่วมพิธีมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมลดลง โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่เห็นได้จากว่ามีผู้เข้าร่วมพิธีในวงมากเพิ่มมากขึ้น โดยคนกลุ่มนี้เริ่มไม่รู้ถึงความหมายของการจัดพิธีกรรมที่แท้จริง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบภายนอกตามมา</p>	<p>- องค์ประกอบของพิธีกรรม เช่น เครื่องเครื่องเช่นไหว้ การแต่งกาย การละเล่น การเตรียมสถานที่ ฯลฯ ยังคงมีอยู่ แต่รูปแบบหลายอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมที่เข้ามาปะทะ เช่น การแต่งกายไม่เคร่งครัด เด็กรุ่นใหม่ไม่ใส่ชุดไทยถือเข้าร่วมงาน การละเล่นพื้นบ้านบางอย่างถูกแทนที่ด้วยเกมส์กีฬา เป็นต้น</p> <p>- ผู้เข้าร่วมพิธีมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมน้อย มีเพียงพ่ออาจารย์และผู้อาวุโสบางคนในหมู่บ้านเท่านั้นที่รู้ถึงที่มาของพิธีที่แท้จริง คนรุ่นใหม่โดยเฉพาะเยาวชนมีความสนใจในพิธีกรรมลดน้อยลง ส่งผลทำให้ขาดความรู้</p>

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

คุณลักษณะ	ยุคก่อน พ.ศ.2539	ยุคพ.ศ. 2539-2544	ยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน
6.2 ส่วนที่มองไม่เห็น	<ul style="list-style-type: none"> - สืบทอดความเชื่อและศรัทธาเกี่ยวกับเรื่องผี/สิ่งศักดิ์สิทธิ์ - สร้างความกตัญญูรู้คุณต่อบรรพบุรุษ 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นการสืบทอดความเชื่อและศรัทธาเกี่ยวกับเรื่องผี/สิ่งศักดิ์สิทธิ์จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ผ่านการประกอบพิธีกรรม แต่เริ่มมีวิวัฒนาการของความเข้มข้นของความเชื่อลดน้อยลง - สร้างความรู้สึกกตัญญูรู้คุณต่อบรรพบุรุษและผู้อาวุโส 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นการสืบทอดความเชื่อและศรัทธาเกี่ยวกับเรื่องผี/สิ่งศักดิ์สิทธิ์จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ผ่านการประกอบพิธีกรรม แต่ปัญหาที่พบคือกลุ่มเด็กและเยาวชนมีความเชื่อเรื่องผีที่ลดลง ทั้งนี้เนื่องจากได้รับการศึกษาสมัยใหม่มากขึ้น แต่ก็ยังคงให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมพิธีกรรมเป็นอย่างดี - สร้างความกตัญญูรู้คุณต่อบรรพชนที่ล่วงลับและผู้อาวุโส ทั้งนี้ความเข้มข้นของความรู้สึกกตัญญูรู้คุณนั้นก็เริ่มลดลงอันเนื่องจาก เมื่อลูกหลานกลับสู่ชุมชนแล้ว ก็ไปสนใจต่อกิจกรรมงานรื่นเริงมากกว่าผู้อาวุโส

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

คุณลักษณะ	ยุคก่อน พ.ศ.2539	ยุคพ.ศ. 2539-2544	ยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน
	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างความสามัคคีในชุมชน - เสริมสร้างอัตลักษณ์ชุมชน - พิธีกรรมเป็นเครื่องมือทดสอบพลังชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างความสามัคคีในชุมชน เพราะเป็นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่จึงต้องอาศัยพลังคนในชุมชนร่วมแรงกันมาก พิธีกรรมจึงจะสำเร็จ ลุล่วงไปได้ - เสริมสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ชุมชน จากรุ่นสู่รุ่น ผ่านการแสดงออกในพิธีกรรม - พิธีกรรมเป็นเครื่องมือทดสอบพลังชุมชน ซึ่งเป็นกุศโลบายที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ ว่าหากชุมชนใดสามารถจัดพิธีกรรมนี้สำเร็จลุล่วงได้ ก็หมายถึงว่าชุมชนนั้นมีความเข้มแข็ง 	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างความสามัคคีในชุมชน เพราะมีการแบ่งงานกันทำอย่างทั่วถึง และงานจะสำเร็จลงได้ก็เพราะพลังจากทุกฝ่ายร่วมกัน - เสริมสร้างอัตลักษณ์ชุมชน ให้มีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ผ่านการแสดงออกทางการแต่งกาย การละเล่น ฯลฯ อย่างไรก็ตามก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเพราะคนไทลื้อกลับละเลยในสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง เช่น การขับลื้อ เป็นต้น - พิธีกรรมเป็นเครื่องมือทดสอบพลังชุมชน และชุมชนไทลื้อในยุคนี้ก็ยังคงสามารถจัดพิธีกรรมนี้ขึ้นได้ แต่ทว่าความเข้มแข็งในพิธีกรรมที่มีอยู่นั้น ส่วนที่เป็นคุณค่าภายในกลับกลวง

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

คุณลักษณะ	ยุคก่อน พ.ศ.2539	ยุคพ.ศ. 2539-2544	ยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน
	<p>- ความเคร่งครัดในการเข้าร่วมพิธีกรรมเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีช่วงเวลาการประกอบพิธีกรรมที่ยาวนาน การแต่งกายต้องเป็นชุดพิธีการ การละเล่นต้องเป็นของพื้นเมือง ฯลฯ</p>	<p>- ความเคร่งครัดในการเข้าร่วมพิธีกรรมเริ่มลดน้อยลง เพราะต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ ประกอบกับมีคนภายนอกเข้ามาร่วมพิธีมากขึ้นส่งผลทำให้เกิดการยืดหยุ่นแก่คนกลุ่มนี้มากยิ่งขึ้น</p> <p>- ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีความรู้เรื่องพิธีกรรมน้อย ซึ่งเกิดจากการสื่อสารแบบปากต่อปากทำให้ข้อมูลความรู้ที่ถ่ายทอดมาไม่ครบถ้วน ส่งผลทำให้การสืบทอดไม่ครบถ้วน สมบูรณ์</p>	<p>- ความเคร่งครัดในการเข้าร่วมพิธีกรรมเริ่มลดน้อยลง เพราะต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ และนอกจากนี้เมื่อคนในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมลดน้อยลงก็ส่งผลให้ไม่ตระหนักถึงความสำคัญในแต่ละองค์ประกอบของพิธีกรรม จึงทำการปรับเปลี่ยนไปตามความสะดวกเป็นหลัก</p> <p>- ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมมีความรู้เรื่องพิธีกรรมน้อย ส่งผลทำให้การสืบทอดไม่ครบถ้วน สมบูรณ์ โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่</p>

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

คุณลักษณะ	ยุคก่อน พ.ศ.2539	ยุคพ.ศ. 2539-2544	ยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน
วิเคราะห์ในแนวนอน	<p>- คุณค่าและความหมายที่แฝงอยู่เบื้องหลังมีความแข็งแกร่ง เพราะคนในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจต่อพิธีกรรมเป็นอย่างดี</p> <p>- พิธีกรรมอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงดี</p>	<p>- คุณค่าและความหมายที่แฝงอยู่เบื้องหลังยังคงมีความแข็งแกร่ง แต่ว่ารูปแบบหรือส่วนประกอบของพิธีกรรมภายนอกนั้นเริ่มมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลง อันเกิดจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความรู้สึกร่วมกันในพิธีกรรมเริ่มลดน้อยลง</p> <p>- พิธีกรรมโดยรวมอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงดี แต่ก็เริ่มป่วยกระเสาะกระแสะ เนื่องจากได้แรงปะทะจากสังคมภายนอกมากขึ้น</p>	<p>- คุณค่าและความหมายที่แฝงอยู่เบื้องหลังยังคงแข็งแกร่งทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน แต่ปัญหาสำคัญที่ค้นพบก็คือ ความรู้สึกถึงคุณค่านั้นไม่เข้มข้นมากเท่ากับยุคอดีต เพราะวิถีชีวิตที่เริ่มเข้าสู่สังคมเมืองมากขึ้น ประกอบกับคนรุ่นใหม่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมลดน้อยลงส่งผลทำให้คุณค่าที่แท้จริงภายในพิธีกรรมก็เริ่มหายไป</p> <p>- เป็นสื่อพิธีกรรมที่ข้างนอกเข้มแข็ง แต่ข้างในกลวง เพราะเหลือแต่รูปแบบ เนื้อหาภายนอกแต่คุณค่าภายในกลับเริ่มหายไป</p>

**ตอนที่ 2 บทบาทหน้าที่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวที่มีต่อปัจเจก และ
ชุมชนในยุคก่อน พ.ศ.2539 ยุคพ.ศ. 2539-2544
และปีพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน**

ตามหลักทฤษฎีหน้าที่นิยามได้กล่าวไว้ว่า หากสถาบันใดยังคงอยู่ได้ นั้นหมายความว่าสถาบันนั้นต้องทำหน้าที่ให้แก่มุมชนเอาไว้ และคนในชุมชนเองก็เลือกที่จะบันทึกเรื่องราวของสถาบันไว้เพื่อสืบทอดต่อไป เช่นเดียวกับพิธีสามปีสี่รวงข้าว ที่มีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนชาวไทลื้ออย่างมากมาย ซึ่งสิ่งที่มอบคืนกลับสู่ชุมชนก็คือ คุณค่าและความหมายในการสืบทอดอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีของไทลื้อไว้ ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอผลการศึกษาดูบทบาทหน้าที่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในประเด็น หน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลายและหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่ ซึ่งจะนำเสนอออกมาเป็นประเด็น ดังนี้

1. บทบาทหน้าที่ต่อปัจเจก
2. บทบาทหน้าที่ต่อชุมชน

ยุคก่อน พ.ศ.2539

บทบาทหน้าที่ต่อปัจเจก

หน้าที่ คือบทบาทหน้าที่ที่ยอมรับและเห็นได้ชัด แม้สังคมเปลี่ยน สื่อพิธีสามปีสี่รวงข้าวก็ยังคงทำหน้าที่ต่อปัจเจกและชุมชนเช่นเดิม

ชาวไทลื้อก็เป็นกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ของตัวเองที่โดดเด่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภาษาพูด การแต่งกาย การเคร่งครัดในการนับถือผี/เทวดา ฯลฯ วิถีชีวิตของชาวไทลื้อผูกพันกับการอยู่กับธรรมชาติและสังคมแบบเกษตรมาช้านาน ดังนั้นในการประกอบพิธีกรรมจะมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและ การนับถือผี/เทวดาอยู่เสมอ ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมเปรียบเสมือนเป็นพื้นที่ที่ทำให้ชาวไทลื้อได้มีการติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติรวมถึงผีบ้าน ผีเมือง ผีบรรพบุรุษ เพื่อขอให้ผีคุ้มครองให้ตนเองแคล้วคลาดปลอดภัย ซึ่งแต่เดิมที่มาของการทำพิธีสามปีสี่รวงข้าวนั้นก็เพื่อระลึกถึงบุญคุณของเจ้าหลวงเมืองลำ นักรบผู้กล้าหาญที่ปกป้องเมืองลำไม่ให้ถูกทำลาย ทำให้ชาวไทลื้อสามารถสืบทอดเผ่าพันธุ์มาจนถึงจนทุกวันนี้ การทำพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้ จึงเปรียบเสมือนสิ่งที่คอยเตือนใจให้สำนึกถึงบุญคุณเจ้าเมือง บุญคุณของบรรพบุรุษที่สร้างเมืองให้เราได้อยู่อาศัยกัน และยังสร้างศักดิ์ศรีความภาคภูมิใจในการเป็นคนไทลื้อให้เกิดขึ้นในความรู้สึก

สำนึกของคนไทลื้อทุกคนอีกด้วย สรุปลักษณ์คือการสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นไทลื้อให้เกิดขึ้นในระดับบุคคลนั่นเอง

บทบาทหน้าที่ต่อชุมชน

บทบาทหน้าที่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในระดับชุมชน นั้นเป็นมีบทบาทสืบเนื่องมาจากความเชื่อและศรัทธาในเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีมาช้านาน การกำเนิดขึ้นของพิธีกรรมนี้จึงเป็นตัวแทนของการแสดงความเคารพนับถือผี เทวดาที่ได้ปกป้องรักษาชุมชนให้อยู่ดีมีสุข และยังเป็น การสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนในการทำพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่นี้ให้สำเร็จลุล่วง ที่สำคัญยังเป็นการสร้างอัตลักษณ์ความรู้สึกร่วมกันของคนไทลื้อ เพราะพิธีกรรมนี้เปรียบเสมือนพื้นที่ที่ให้ชาวไทลื้อได้แสดงออกถึงวัฒนธรรมประเพณีอันเก่าแก่กันอย่างพร้อมเพรียงทั้งชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษาลื้อ การแต่งกายด้วยชุดไทลื้อเต็มยศเข้าร่วมพิธี การละเล่นพื้นบ้าน การประกอบอาหาร ฯลฯ หากคนในชุมชนมีการช่วยเหลือกัน แบ่งงานกันแล้ว นอกจากพิธีกรรมจะสำเร็จลุล่วงแล้วแล้วยังจะเป็นการเสริมสร้างให้ชุมชนมีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น และเป็นการสืบทอดพิธีกรรมที่ดั่งามไว้ให้คนรุ่นหลังต่อไป

“เราเกิดมาเป็นประเภทลื้อ พ่อเราป็นลื้อ เป็นมาก็ดีเอาว่า เราต้องกำบ้านกำเมือง เพื่อหื้อบ้านเฮาอยู่ดีมีสุข” (เราเกิดมาเป็นคนลื้อ พ่อเราเป็นลื้อ ดังนั้นบรรพบุรุษก็เลยมาคิดว่า เราต้องมืงานกรรมบ้าน กรรมเมือง เพื่อให้บ้านเราได้อยู่ดีมีความสุข) (พ่ออาจารย์หนานหลวงสวัสดิ์ ศรีคำ, สัมภาษณ์ 20 กรกฎาคม 2551)

คนไทลื้อเป็นกลุ่มคนที่มีความเคร่งครัดในการสืบทอดพิธีกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเองมาก โดยเฉพาะหากเป็นพิธีกรรมสำคัญที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้เพื่อคนรุ่นหลัง ความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อพิธีกรรมก็ยิ่งมีมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่าชาวไทลื้อมีความรักและหวงแหนในชุมชนของตนเองเป็นอย่างยิ่ง มีการให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติค่อนข้างสูง เพราะในยุคนั้น พ.ศ.2539 ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวจะเป็นแบบใกล้ชิดกันมาก มีการติดต่อสื่อสารกันตลอดดังนั้นการถ่ายทอดข้อมูลความรู้ในพิธีกรรม ครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกที่สืบทอดสิ่งเหล่านี้ให้คนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป

ตารางที่ 5.3

สรุปบทบาทหน้าที่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคก่อน พ.ศ.2539

ระดับ	บทบาทหน้าที่
1. ปัจเจก	<ul style="list-style-type: none"> - หน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรี - หน้าที่ในการสร้างความสามัคคี - หน้าที่ในการสร้างความกตัญญูรู้คุณ
2. ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - หน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรี - หน้าที่ในการสืบทอดความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ - หน้าที่ในการอนุรักษ์ประเพณีอันดีงาม - หน้าที่ในการสร้างความทรงจำร่วมกัน - ทดสอบพลังชุมชน - เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างวัย - เป็นคลังความรู้สู่ชุมชน - เป็นการรักษาสื่อพื้นบ้านแขนงอื่นไว้

ยุค พ.ศ. 2539–พ.ศ. 2544

เป็นยุคที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่ชาวไทยลื้อมีการอพยพย้ายถิ่นมาในประเทศไทย ซึ่งมีทั้งการปรับเปลี่ยนทั้งวิถีชีวิต ความเป็นอยู่รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมใหม่ ๆ มากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามชาวไทยลื้อยังคงพยายามที่จะสืบทอดแบบแผนวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยลื้อไว้อย่างครบถ้วนมากที่สุด และในการศึกษาในยุคนี้ได้ทำการศึกษาถึงชุมชนไทยลื้อบ้านหนองบัว ซึ่งเป็นชุมชนไทยลื้อที่มีการรวมตัวกันอย่างแข็งแกร่งและเป็นชุมชนที่มีการสืบทอดพิธีกรรมจากสิบสองปันนามาอย่างเคร่งครัด และยังเป็นแกนนำสำคัญในการประกอบพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวร่วมกับบ้านดอนมูลและบ้านต้นฮ้าง ทั้งนี้ในการสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคนี้ สมาชิกในชุมชนยังคงให้ความสำคัญและเคร่งครัดกับพิธีกรรมนี้เป็นอย่างมากเช่นเดียวกับยุคก่อน พ.ศ.2539 และคงพยายามที่จะประกอบพิธีให้ใกล้เคียงกับของเดิมมากที่สุด โดยยังคงกำหนดวันประกอบพิธีไว้ 3 วัน และกระทำกัน 3 ปี ครั้งเหมือนเมื่อครั้งที่อยู่สิบสองปันนา แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะส่งผลต่อพิธีกรรมสามปี

สี่รวงข้าวในด้านคุณค่าและความหมายที่ลดลงอยู่บ้าง แต่บทบาทหน้าที่สำคัญที่พิธีกรรมนี้ได้มอบให้แก่ชุมชนนั้นก็ยังคงมีอยู่หลายประการ ดังอภิปรายผลได้ดังนี้

บทบาทหน้าที่ต่อปัจเจก

หน้าที่ที่สืบเนื่อง พิธีสามปีสี่รวงข้าวยังทำหน้าที่สืบเนื่องในการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทยลื้อให้เกิดขึ้นในระดับบุคคล การเข้าร่วมพิธีกรรมนี้จะทำให้คนรุ่นใหม่มีความรู้สึกและมีอารมณ์ร่วมในการเป็นคนไทยลื้อผ่านประสบการณ์ตรงที่ได้สัมผัสและเข้ามาร่วมพิธีกรรมจริงองค์ประกอบของพิธีกรรมทั้งหมดล้วนแล้วแต่มีความหมายที่สะท้อนถึงความเอกลักษณ์ความเป็นตัวตนของชาวไทยลื้อ สมาชิกที่เข้าร่วมพิธีกรรมจะรู้สึกภูมิใจกับการที่เป็นกลุ่มคนที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด และในยุคสมัยที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ สมาชิกในชุมชนมีการออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น การประกอบพิธีกรรมยังสามารถเป็นตัวดึงบุคคล กลับเข้ามาสู่ชุมชน กลับมาหาครอบครัวได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวยังเป็นเครื่องมือที่ใช้ทดสอบพลังของชุมชนว่ามีความแข็งแกร่งมากเพียงใด โดยวัดจากความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนว่าสามารถจัดงานสำเร็จลุล่วงด้วยดีหรือไม่

บทบาทหน้าที่ต่อชุมชน

หน้าที่ที่สืบเนื่อง บทบาทหน้าที่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวส่วนใหญ่ยังคงอยู่เหมือนเดิม เพราะคนในชุมชนต่างที่จะพยายามสืบทอดพิธีกรรมมาจากสิบสองปีนมาอย่างครบถ้วน แต่ทว่าก็ยังมิบทบาทหน้าที่บางประการที่ลดถูกลดบทบาทหน้าที่ลง ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง เช่นในเรื่องของการสืบทอดความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งคนในยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกมากขึ้น เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ก็ได้รับการศึกษาแบบใหม่ส่งผลทำให้มีความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลดลง แต่ว่าคนไทยลื้อก็ยังคงให้ความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่เช่นเดิม เพราะถือว่าเป็นความเชื่อที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นมาไว้นานแล้วและเป็นจารีตที่ต้องยึดถือต่อ ๆ กันไป อีกด้านหนึ่งที่มีบทบาทหน้าที่ลดลงตามไปด้วยก็คือ การสร้างความทรงจำร่วมกันในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากคนในยุคนี้ออกไปทำงานหรือเรียนนอกบ้านกันมากขึ้น ทำให้ความผูกพันกับวิถีชีวิตเดิม ๆ นั้นมีน้อยลง ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมนี้โดยส่วนใหญ่จึงมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมน้อยลง ส่งผลให้ความทรงจำร่วมกันในชุมชนนั้นมีน้อยตามไปด้วย อย่างไรก็ตามการที่คนในชุมชนออกไปอยู่นอกชุมชนมากขึ้นนั้นได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนหลายด้านด้วยกัน รวมทั้งครอบครัวมีความสัมพันธ์กันน้อยลง อันเนื่องมาจากเหลือเพียงผู้อาวุโสที่อาศัยอยู่ที่บ้าน แต่ลูกหลานออกไปทำงานนอกบ้านกันหมด วิถีชีวิตแบบเดิม ๆ ก็เริ่มเปลี่ยนแปลง การที่พิธีสามปีสี่รวงข้าวได้ช่วยดึงคนกลับสู่ชุมชนแล้วยังช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัยแก่คนในครอบครัวนั้น ก็เป็นเพียงระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้นเอง

หน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่ คือบทบาทหน้าที่ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาใหม่ ๆ ของสังคม ซึ่งในพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคนี้กลายเป็นวาระพิเศษในการรวมตัวกันของสมาชิกในครอบครัว ในหมู่บ้านให้ได้มาอยู่กันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตานอกเหนือจากวันหยุดประเพณีสำคัญ ๆ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา วันขึ้นปีใหม่ ฯลฯ เนื่องจากพิธีกรรมกระทำ 3 ปีครั้ง ทำให้หาดูได้ยาก หากวันขึ้นปีใหม่ตรงกับกำหนดวันที่ต้องมีพิธีสมาชิกในชุมชนต่างจะรีบแจ้งข่าวคราวบอกลูกหลานที่อยู่เมืองหลวง ได้หาวันลาหยุดเพื่อมาเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างพร้อมเพียง

และจากที่สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวจากเดิมซึ่งเป็นพิธีปิดคนที่เข้าร่วมพิธีกรรมได้ต้องเป็นคนที่นับถือผีเดียวกันเท่านั้น ก็กลายเป็นเริ่มมีการเปิดให้คนนอกเข้ามาสังเกตการณ์ในพิธีมากขึ้น มีหน่วยงานภาครัฐได้เสนอเข้ามาช่วยเหลือในการโฆษณาและประชาสัมพันธ์พิธีกรรมนี้ให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น โดยที่คนในชุมชนเองก็มีความยินดีในการที่มีคนหรือหน่วยงานภายนอกเข้ามาให้สนับสนุนพิธีกรรมของไทยลื้อ อันจะนำไปสู่การเผยแพร่พิธีกรรมอันดีงามให้คนอื่นได้รับรู้มากยิ่งขึ้น และจะได้มีการสืบทอดต่อไป ที่สำคัญการเข้ามาของคนนอกได้นำมาซึ่งเงินทุนสนับสนุน เงินตราอื่น ๆ ที่หมุนเวียนในชุมชน แต่ทั้งนี้ หน้าที่ที่พิธีกรรมได้สร้างความสัมพันธ์อันดีของหน่วยงานภาครัฐกับชุมชนซึ่งจะนำพาซึ่งความช่วยเหลือในประเด็นอื่น ๆ ตามมามากมาย แต่ทั้งนี้คนในชุมชนควรที่จะต้องตระหนักด้วยว่า การเข้ามาของกลุ่มคนเหล่านี้จะทำให้คุณค่าและความหมายของพิธีกรรมลดเลือนลงหรือไม่ อย่างไรก็ตามในฐานะสิทธิของความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม

ตารางที่ 5.4

แสดงบทบาทหน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลายและหน้าที่ที่
เพิ่มขึ้นมาใหม่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคพ.ศ. 2539-2544

ระดับ	หน้าที่ที่สืบเนื่อง	หน้าที่ที่หายไป	หน้าที่ที่ คลี่คลาย	หน้าที่ที่เพิ่ม ขึ้นมาใหม่
1.ปัจเจก	<ul style="list-style-type: none"> - สร้างความรู้สึกร่วมถึงอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีให้คนในชุมชนได้รู้สึกถึงได้ระลึกถึงชาติพันธุ์ของไทยลื้อ - สร้างความสามัคคีให้เกิดในระดับบุคคล - สืบทอดความกตัญญูรู้คุณต่อบรรพบุรุษ รวมถึงสร้างระบบการนับถือผู้อาวุโสให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น* 			
2. ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - สืบทอดหน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีของการเป็นคนพลัดถิ่นให้มีความความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น - สืบทอดความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปยังกลุ่มคนรุ่นใหม่ แต่ทว่าผู้รับสารมีการรับเอาวัฒนธรรมภายนอกเข้ามามากขึ้น ประกอบกับได้รับการศึกษาสมัยใหม่จึงส่งผลต่อระบบความเชื่อเรื่องผีลดน้อยลง* - สืบทอดการอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามของชาวไทลื้อไว้ให้ลูกหลานต่อไปในอนาคต 			<ul style="list-style-type: none"> - หน้าที่ในการอบรมบ่มเพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ อันเนื่องมาจากเยาวชนเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมมากขึ้น และได้เรียนรู้วิถีชีวิตจากพิธีกรรมจริง

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

ระดับ	หน้าที่ที่สืบเนื่อง	หน้าที่ที่หายไป	หน้าที่ที่คลี่คลาย	หน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่
2. ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - มีหน้าที่สร้างความทรงจำร่วมกันผ่านการอ่านประวัติศาสตร์ที่มาของไทลื้อให้สมาชิกในชุมชนได้ตระหนักที่มาของตนเอง แต่คนรุ่นใหม่กลับให้ความสนใจน้อย* - มีหน้าที่ทดสอบพลังชุมชน เนื่องจากระยะเวลาจนถึง 3 ปีจึงจะประกอบพิธีที่มีความยิ่งใหญ่ จึงต้องอาศัยทรัพยากรหลายอย่างร่วมกันเป็นจำนวนมาก หากพิธีกรรมนี้สำเร็จลงได้ถือว่าชุมชนนั้นมีความเข้มแข็งดีอยู่ - เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างวัยระหว่างผู้อาวุโสและกลุ่มคนรุ่นใหม่ เนื่องจากคนรุ่นใหม่มีการย้ายออกไปอยู่นอกชุมชนมากขึ้น ความสัมพันธ์ที่มีในครอบครัวและชุมชนก็ลดน้อยลง การเข้าร่วมพิธีกรรมนี้จึงถือเป็นวาระพิเศษที่จะให้ทุกคนได้ใกล้ชิดกัน* - มีหน้าที่เป็นคลังความรู้สู่ชุมชน เพราะพิธีกรรมถือเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี และเป็นพื้นที่พิเศษที่เปิดโอกาสให้สามารถแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของไทลื้อ 			<ul style="list-style-type: none"> - มีหน้าที่ในการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอก ในการเข้ามาช่วยสนับสนุนเรื่องงบประมาณและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์พิธีกรรมให้คนภายนอกได้รู้จัก - ทำหน้าที่ดึงคนในชุมชนกลับสู่ท้องถิ่น อันเนื่องจากในปัจจุบันคนรุ่นใหม่ออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น พิธีกรรมนี้ก็จะ เป็นอีกหนึ่งวาระพิเศษที่คนจะได้กลับสู่บ้านเกิด

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

ระดับ	หน้าที่ที่สืบเนื่อง	หน้าที่ที่หายไป	หน้าที่ที่คลี่คลาย	หน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่
	- เป็นการรักษาสื่อพื้นบ้านแขนงอื่นไว้ เพราะเปิดโอกาสให้สื่อพื้นบ้านอื่น ได้มีพื้นที่ในการแสดงออก เช่น การขับลือ เป็นต้น			

ยุค พ.ศ. 2545–ปัจจุบัน

ในยุคนี้ได้ศึกษาถึงการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยลื้อบ้านลำ ต.เวียง อ.เชียงคำ จ.พะเยา สืบเนื่องจากที่ชาวไทยลื้อบ้านลำได้มีการอันเชิญเจ้าหลวงเมืองลำมาไว้ที่หมู่บ้านและสร้างอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำขึ้นในปี พ.ศ. 2545 นับตั้งแต่นั้นมาชาวไทยลื้อบ้านลำก็มีการประกอบพิธีสามปีสี่รวงข้าวด้วยตนเอง แต่อย่างไรก็ตามด้วยแรงปะทะจากสังคมภายนอกที่มากขึ้น ประกอบกับปัจจัยทั้งภายนอกและภายในส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพิธีสามปีสี่รวงข้าว โดยเฉพาะการกำหนดวันที่จะประกอบพิธีกรรมก็ลดลงเหลือเพียง 1 วันเพื่อความสะดวกของคนในชุมชนและลดภาระค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้น จากการศึกษาพบว่าแม้หัวใจสำคัญของการประกอบพิธีกรรมยังคงสภาพอยู่ แต่หากเปลี่ยนนอกหรือส่วนประกอบอื่นของพิธีกรรมเริ่มเปลี่ยนไปที่ละเล็กทีละน้อยอีกไม่นานอาจจะส่งผลต่อคุณค่า/ความหมายของพิธีกรรมที่เคยมีมา ในยุคปัจจุบันนี้พิธีสามปีสี่รวงข้าว ยังคงทำหน้าที่สร้างคุณค่า อัตลักษณ์ในชาติพันธุ์ในระดับที่เข้มแข็งเช่นเดียวกับอดีต แต่เนื่องจากได้รับแรงปะทะจากสังคมภายนอก รูปแบบบางอย่างก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป การทำหน้าที่ของพิธีกรรมก็เริ่มยากลำบากขึ้น เพราะการทำหน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ไม่สามารถกระทำได้ในครั้งเดียวหรือพิธีกรรมเดียว หากแต่ทุกสิ่งอย่าง ทุกพิธีกรรมต้องประสานเข้าด้วยกัน การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทยลื้อภายใต้สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงจะมีความแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น

บทบาทหน้าที่ต่อปัจเจก

หน้าที่ที่สืบเนื่อง พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวได้ทำหน้าที่ที่สืบเนื่องในระดับปัจเจกเหมือนเช่นเดียวกับยุคที่สองแต่บทบาทหน้าที่เหล่านี้เริ่มถูกลดทอนความสำคัญลงเรื่อย ๆ โดยที่ความเข้มข้นของคุณค่าและความหมายลดน้อยลง โดยเฉพาะต่อกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งมีความ

สนในเรื่องพิธีกรรมน้อยมาก หากคนกลุ่มนี้เติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่โดยขาดความรู้ ความเข้าใจและรู้สึกถึงอัตลักษณ์ความเป็นไทลื้อแล้ว ย่อมเป็นการเสี่ยงต่อการหายไปของวัฒนธรรมและประเพณี รวมถึงพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวด้วย ในยุคนี้มีหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่ต่อตัวปัจเจกบุคคลคือ การทำหน้าที่ในการสืบทอดพิธีกรรมให้คงอยู่ เพราะเพียงแค่เข้าร่วมพิธีกรรมอย่างเดียวอาจจะไม่เพียงพอในการที่จะสืบทอดให้พิธีกรรมคงอยู่หากทุกคนไม่สนใจพิธีกรรมอย่างจริงจังแล้ว โอกาสที่จะหายไปก็มีมาก

บทบาทหน้าที่ต่อชุมชน

หน้าที่ที่สืบเนื่อง การทำหน้าที่ในระดับชุมชนยังคงสืบเนื่องมาจากยุคที่สอง แต่ด้วยความเข้มข้นในการทำหน้าที่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวหลายประการเริ่มมีแนวโน้มลดลงไปเรื่อย ๆ ซึ่งได้แก่ หน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรี ที่มีบทบาทลดน้อยลง เพราะว่าคนในยุคนี้ไม่ได้ผูกพันกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม การมีความทรงจำร่วมกันก็น้อยลง และยังขาดความรู้ ความเข้าใจถึงอัตลักษณ์ของตนเอง ส่งผลทำให้ความรู้สึกภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของความเป็นไทลื้อเริ่มลดน้อยลงตามไปด้วย นอกจากนี้ด้วยกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงยังได้ส่งผลกระทบต่อตัวพิธีกรรมอีกหลายประการ ซึ่งที่เห็นได้ชัดก็คือ การสืบทอดความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นเยาวชนพบว่า มีความเชื่อเรื่องผีที่ลดลง แต่ก็ได้ไม่ได้ลบหลู่และยังคงปฏิบัติตามกฎของชุมชนด้วยการเข้าร่วมพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีทุกครั้ง ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากกลุ่มเด็กและเยาวชนได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมทางตะวันตกมากขึ้น และการศึกษาสมัยใหม่ก็สอนให้มีความเชื่อเรื่องวิทยาศาสตร์มากกว่าด้วย นอกจากนี้การทำหน้าที่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวที่เริ่มลดลงก็คือ ไม่สามารถสืบทอดสื่อพื้นบ้านอื่น ๆ ไว้ได้อย่างครบถ้วน บางอย่างที่เคยพบเห็นในพิธีกรรม เช่น การขับลื้อ การเล่นสะบ้า ก็ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นเกมส์การละเล่นเพื่อความรื่นเริงอย่างอื่นมากกว่า ทำให้สื่อพื้นบ้านเหล่านี้ไม่มีวาระโอกาสที่จะแสดงให้คนในชุมชนได้ดูเลย

อย่างไรก็ตามได้มีหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมากก็คือ พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวจะเป็นพิธีกรรมที่รวมคนทั้งหมดในหมู่บ้าน แม้จะไปทำงานหรือเรียนที่อื่นให้กลับมาสู่บ้านเกิด นอกเหนือจากการเข้าร่วมพิธีกรรมแล้ว ยังคงเป็นสื่อกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ถือเป็นวันสำคัญวันหนึ่งไม่แพ้วันสำคัญอื่น ๆ ของไทย เช่น วันสงกรานต์ ซึ่งลูกหลานต่างจะพากันกลับบ้านมารดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ในพิธีสามปีสี่รวงข้าวนี้ก็เช่นกัน ลูกหลานจะมีโอกาสกลับมาไหว้ผู้ใหญ่ และได้เรียนรู้พิธีกรรมนี้ร่วมกับคนในครอบครัวอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ในยุคปัจจุบันพิธีกรรมได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐมากยิ่งขึ้น การประชาสัมพันธ์พิธีกรรมไปยังสังคมภายนอกก็มีมากยิ่งขึ้น จึงกลายเป็นจุดดึงดูดที่สำคัญสำหรับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจให้เข้า

มาชมหรือสังเกตการณ์พิธีกรรมนี้มากขึ้น แต่ทั้งนี้ก็เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลดีและผลเสียตามมา หากชาวไทลื้อในชุมชนไม่มีมาตรการการดูแลที่เคร่งครัด ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมในยุคนี้ จึงต้องมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้มากยิ่งขึ้นกว่านี้ด้วย เพราะไม่เช่นนั้นจะบทบาทหน้าที่ด้าน คุณค่าและความหมายที่สำคัญที่มีต่อชุมชนก็จะเริ่มเลือนหายไปด้วย

หน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่ จากการเข้ามาของคนนอกและหน่วยงานภาครัฐ จึงส่งผลให้ พิธีกรรมนี้เริ่มเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ดังนั้นพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคปัจจุบัน จึงเริ่มแปรสภาพเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของสังคมและดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเข้ามา เยี่ยมชมและสังเกตการณ์พิธีกรรมนี้มากขึ้น อันนำมาซึ่งรายได้สู่ชุมชนจากการเก็บค่าสินไหม จาก ร้านค้าจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มฯลฯเข้าสู่ชุมชน

ตารางที่ 5.5

แสดงบทบาทหน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลายและหน้าที่
ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคพ.ศ. 2545-ปัจจุบัน

ระดับ	หน้าที่ที่สืบเนื่อง	หน้าที่ที่ หายไป	หน้าที่ที่ คลี่คลาย	หน้าที่ที่เพิ่ม ขึ้นมาใหม่
1. ปัจจุบัน	<ul style="list-style-type: none"> - หน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรี แต่ก็เริ่มมีบทบาทที่ลด น้อยลงเพราะว่าคนในยุคนี้ไม่ได้ ผูกพันกับวิถีชีวิตในรูปแบบเดิม* - หน้าที่ในการสร้างความสามัคคี รู้จักการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกัน และกัน - สืบทอดการสร้างความกตัญญู รู้คุณ แต่ว่าคนในยุคนี้จะสนใจแต่ เพียงการกตัญญูต่อระบบเครือ ญาติเท่านั้น แต่ไม่ได้นึกถึงเจ้า หลวงหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือกัน มาแต่โบราณ* 			

ตารางที่ 5.5 (ต่อ)

ระดับ	หน้าที่ที่สืบเนื่อง	หน้าที่ที่หายไป	หน้าที่ที่คลี่คลาย	หน้าที่ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่
2. ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - หน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรี แต่ก็เริ่มมีบทบาทที่ลดน้อยลง เพราะว่าคนในยุคนี้ไม่ได้ผูกพันกับวิถีชีวิตในรูปแบบเดิม* - สืบทอดความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปยังกลุ่มคนรุ่นใหม่ แต่ทว่าผู้รับสารมีการรับเอาวัฒนธรรมภายนอกเข้ามามากขึ้น ประกอบกับได้รับการศึกษาสมัยใหม่จึงส่งผลกระทบต่อระบบความเชื่อเรื่องผีลดน้อยลง* - หน้าที่ในการอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามของชาวไทลื้อไว้ให้ยั่งยืน - หน้าที่ในการสร้างความทรงจำร่วมกันเริ่มมีน้อยลง เพราะว่าคนในยุคนี้มีวิถีชีวิตแบบสังคมสมัยมากขึ้น* - ทดสอบพลังชุมชน - เป็นคลังความรู้สู่ชุมชน - ช่วยรักษาสื่อพื้นบ้านแขนงอื่นไว้ แต่เมื่อสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงและคนในชุมชนมีความรู้ในพิธีกรรมน้อยลง ส่งผลให้สื่อพื้นบ้านบางอย่างเริ่มหายไป เช่น การขับสื่อ การเล่นสะบ้า เป็นต้น* 			<ul style="list-style-type: none"> - เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่สนใจให้เข้ามาชม - เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมไทลื้อ

ตารางที่ 5.5 (ต่อ)

ระดับ	หน้าที่ที่สืบเนื่อง	หน้าที่ที่หายไป	หน้าที่ที่คลี่คลาย	หน้าที่ที่เพิ่มขึ้นใหม่
2. ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - หน้าที่ในการอบรมบ่มเพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ - มีหน้าที่ในการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกให้เข้ามาช่วยเหลือด้านงบประมาณ - ทำหน้าที่ดึงคนในชุมชนกลับสู่ท้องถิ่น โดยพิธีกรรมนี้ก็เป็นอีกหนึ่งวาระพิเศษที่คนจะได้กลับสู่บ้านเกิด 			

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่า ชุมชนต่างเห็นคุณค่าของพิธีกรรมที่มีต่อชุมชน เนื่องจากพิธีกรรมนำมาซึ่งความสามัคคีของคนในชุมชน สร้างความกตัญญู ฯลฯ แต่ที่มีการสืบทอดจนถึงทุกวันนี้ก็เพราะมันเป็นประเพณีที่ละทิ้งไม่ได้ เพราะมีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ดังนั้นหน้าที่ของลูกหลานก็ยังคงต้องรักษาเอาไว้ แม้ว่าคุณค่าภายในจะหายไป ไม่ครบถ้วน แต่ตราบไต่ที่พิธีกรรมยังอยู่ คนในชุมชนก็ยังมีความอุ่นใจว่าได้ทำการสืบทอดไว้แล้ว แต่จะสมบูรณ์หรือไม่นั้นก็กลับมีคนที่ตระหนักถึงข้อนี้น้อยมากเลย เพราะปัจจุบันบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมถูกคนในชุมชนสร้างบทบาทขึ้นมาใหม่ ในการเป็นคลังความรู้ด้านวัฒนธรรมและพยายามสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้คนภายนอกได้เข้ามามีส่วนร่วม สังเกตการณ์ในพิธีกรรมมากขึ้น

“พิธีกำนันก็สำคัญอยู่ เพราะเห็นลูกหลานได้สืบทอด มันสะท้อนถึงความเป็นอยู่ของจาวลื้อ อาจจะมีตั้งเรื่องของความกตัญญู ความสามัคคี ระลึกถึงบุญคุณของบรรพบุรุษ แต่ที่หลัก ๆ ที่มันยังอยู่ ก็คือว่ามันเป็นป่าเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาเรื่อย ๆ”

(พิธีกรรมมีความสำคัญอยู่นะ เพราะให้ลูกหลานได้สืบทอด มันสะท้อนถึงความเป็นอยู่ของชาวไทลื้อ อาจจะมีทั้งเรื่องความกตัญญู ความสามัคคี ระลึกถึงคุณของบรรพบุรุษ แต่

หลัก ๆ ที่ยังคงอยู่ก็คือว่ามันเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน) (อัมพร แจ่มใส, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

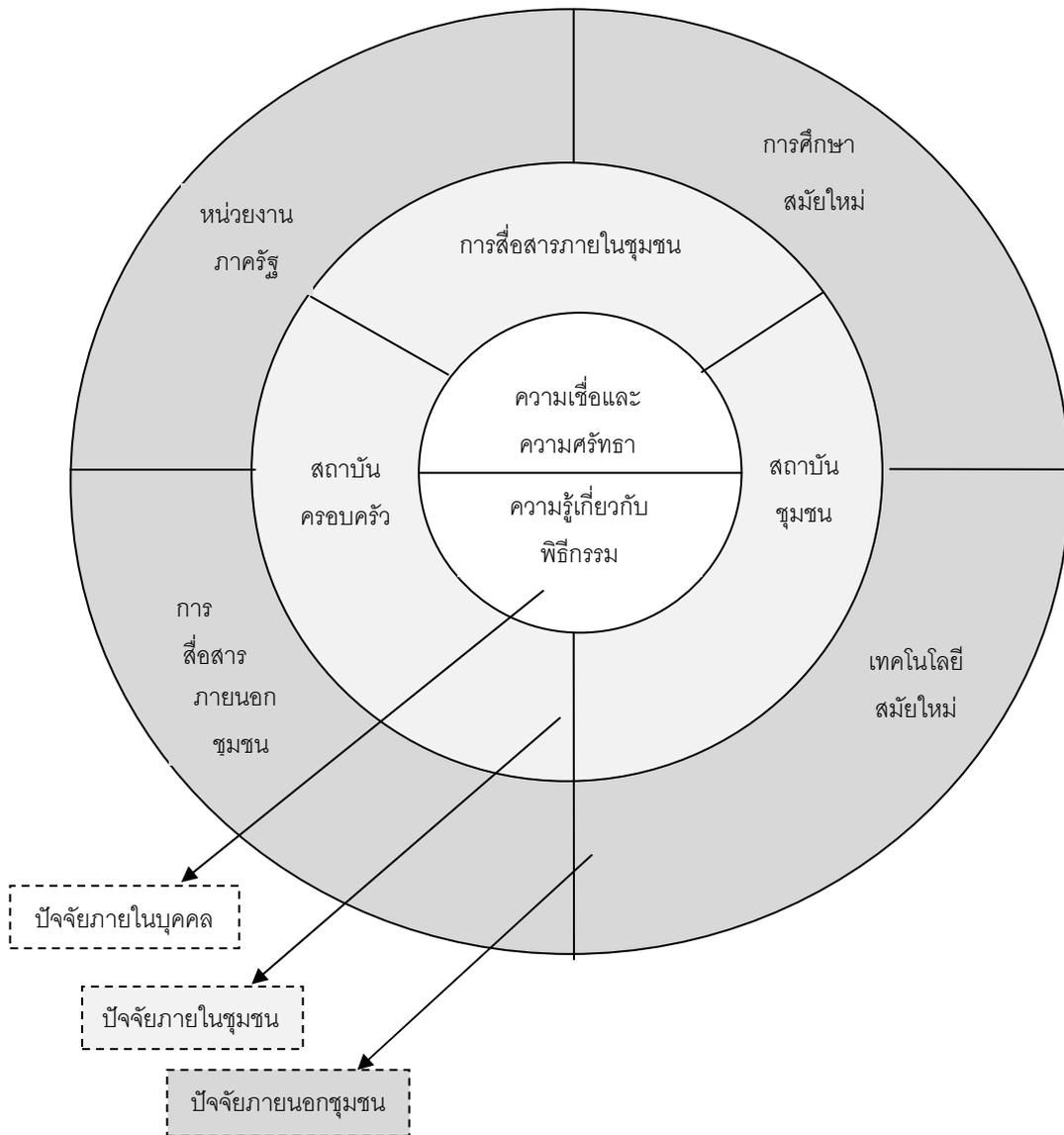
บทบาทหน้าที่การคงอยู่ของพิธีสามปีสี่รวงข้าวในปัจจุบันนี้จึงเปรียบเสมือนพื้นที่ที่ต่อสู้เพื่อการคงอยู่ของอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของชาวไทลื้อ ซึ่งปัจจุบันได้รับผลกระทบจากสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาจากการอภิปรายผลข้างต้นที่ผ่านมา จะทราบว่าพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวในยุคนี้อยู่ใน “สภาพที่ข้างนอกเข้มแข็งแต่ข้างในกลวง” อันสะท้อนให้เห็นว่าแม้พิธีกรรมนี้ยังคงมีบทบาทหน้าที่รับใช้ชุมชนอยู่ แต่คนในชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมเองกลับไม่มีความรู้ ความเข้าใจในพิธีกรรมอย่างถ่องแท้เลย ซึ่งส่งผลให้การตระหนักรู้ในคุณค่าของพิธีกรรมลดน้อยลง ทำให้การเปลี่ยนแปลงรูปแบบพิธีกรรมเริ่มมีมากขึ้น เพื่อตอบสนองแต่ความสะดวกสบาย โดยขาดการคำนึงถึงคุณค่าที่หายไป ดังนั้นในการที่จะรักษาและสืบทอดพิธีกรรมนี้ไว้ ผู้สืบทอดหรือผู้เข้าร่วมพิธีต้องทำการฟื้นฟูสภาพของพิธีกรรมให้กลับมาเข้มแข็งทั้งภายนอกและภายในอีกครั้ง โดยเริ่มจากการสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน อันจะส่งผลต่อการคงอยู่ของอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของชาวไทลื้ออย่างยั่งยืนในอนาคตต่อไป

ตอนที่ 3 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อคงอยู่และความเปลี่ยนแปลง ต่อสถานภาพของพิธีสามปีสี่รวงข้าว

ในแต่ละยุคของการสืบทอดพิธีสามปีสี่รวงข้าว นั้น มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันแสดงให้เห็นว่า สื่อพิธีกรรมเป็นสื่อที่มีการเคลื่อนไหวและทำหน้าที่ต่อชุมชนในทุก ๆ สังคมไม่ว่าจะอดีตหรือปัจจุบัน จากการวิเคราะห์บริบทชุมชนและสื่อพิธีกรรมนั้นพบว่า ในกระบวนการสืบทอดพิธีสามปีสี่รวงข้าว นั้นมีปัจจัยทั้งที่ช่วยรักษาพิธีกรรมและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมอยู่มากมายหลายปัจจัย ซึ่งหากใช้เกณฑ์การวัดระดับความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมแล้ว สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ปัจจัยหลัก คือ 1) ปัจจัยภายในบุคคล 2) ปัจจัยภายในชุมชน และ 3) ปัจจัยภายนอกชุมชน โดยสามารถสรุปได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 8

แสดงปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงของพิธีสามปีสี่วงข้าว

จากแผนภาพ แสดงให้เห็นถึงปัจจัยทั้งภายในบุคคล ได้แก่ ความเชื่อ/ความศรัทธา และ ความรู้ ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันชุมชนและการสื่อสารภายในชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ การศึกษา เทคโนโลยีสมัยใหม่ หน่วยงานภาครัฐและการสื่อสารภายนอกชุมชน ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ต่างสามารถเป็นได้ทั้งปัจจัยที่สนับสนุนต่อการดำรงอยู่หรือเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพิธีสามปีสี่วงข้าว ดังสามารถอภิปรายได้ดังนี้

1. ปัจจัยภายในบุคคล

1.1 ความเชื่อ/ความศรัทธา

พิธีสามปีสี่รวงข้าวเป็นสื่อพิธีกรรมที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานนับตั้งแต่สมัยที่ชาวไทลื้ออาศัยอยู่ที่สิบสองปันนา อาจะกล่าวได้ว่าสาเหตุที่ทำให้พิธีสามปีสี่รวงข้าวอยู่มาได้ยาวนานถึงขนาดนี้เป็นเพราะมีเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี/เทวดา” เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งแต่อดีตชาวไทลื้อมีการนับถือผีกันอย่างเคร่งครัดก่อนที่จะมานับถือศาสนาพุทธ และถึงแม้ว่าศาสนาพุทธจะเข้ามามีส่วนเกี่ยวกับวิถีชีวิต ชาวไทลื้อก็ยังคงนับถือ และมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และยังคงมีการสืบทอดต่อ ๆ กันมายังรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน “บ้านเฮามันมีหลายผี แต่ละคนก็นับถือผีไผ่ผีมัน จะละบ่ได้” (บ้านเฮามันมีหลายผี แต่ละคนก็จะนับถือผีใครผีมัน เราจะไม่ปฏิบัติไม่ได้) (พ่ออุ้ยสอง ศรีคำ, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2551)

กลุ่มคนที่ยังคงมีการสืบทอดความเชื่อ ศรัทธาเรื่องผีก็ยังมีมากในชุมชน โดยเฉพาะผู้อาวุโสที่จะให้ความสำคัญกับเรื่องผี มากกว่ากลุ่มวัยอื่น ๆ แต่กลุ่มที่ดูจะให้ความสนใจเรื่องผีและพิธีกรรมน้อยที่สุดเห็นจะเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ ซึ่งมีการออกไปทำงานหรือเรียนต่อที่อื่นกันมากขึ้น ทำให้ความสนใจในเรื่องผี/เทวดาลดลง ประกอบกับได้รับการศึกษาสมัยใหม่ซึ่งเน้นการสอนในเรื่องวิทยาศาสตร์ จึงทำให้ความเชื่อในเรื่องผีจึงลดน้อยลงตามไปด้วย จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นเยาวชนพบว่า ก็ยังคงความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เรื่องผี/เทวดาอยู่ไม่ต่างไปจากพ่อแม่ หรือปู่ย่า ตายาย เห็นได้จากเมื่อมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี/เทวดาในชุมชน เด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ต่างมีความยินดีและเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างพร้อมเพรียง แม้จะไม่ได้สนใจถึงรายละเอียดและความหมายของการประกอบพิธีกรรมนั้นก็ตาม “เรื่องผีนี่ก็เจ๋อทั้งนี่ เพราะว่า เจ๋อล้ำมันกบ่ดี เพราะมันจับต้องบ่ได้ แต่ก็บ่กิดว่ามันบ่เป็นเรื่องงมงาย” (เรื่องผีก็เชื่ออยู่บ้าง ครั้งหนึ่ง เพราะว่าถ้าเชื่อหมดมันก่ไม่ดี เพราะรู้สึกว่ามันจับต้องไม่ได้ แต่ก็บ่คิดว่ามันเป็นเรื่องงมงาย) (จิรัชยา เมืองมูล, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2551)

อย่างไรก็ตามความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นรากฐานของการสืบทอดประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวไทลื้อให้มีความยั่งยืน เพราะตราบใดก็ตามที่ชาวไทลื้อยังคงนับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกับผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ย่อมต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่และได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมาเป็นอย่างดี และถึงแม้ว่าสภาพสังคมจะเปลี่ยนไปจนส่งผลกระทบต่อรูปแบบ เนื้อหาและคุณค่าของพิธีกรรมเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ถ้าหากคนในชุมชนมีศรัทธาที่เข้มแข็งในเกี่ยวกับเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว ก็เป็นเครื่องรับประกันได้อย่างหนึ่งว่าพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นจะไม่สูญหายไปจากสังคมไทลื้อ ดังนั้นชุมชนจึงควร

ต้องมีการสืบทอดความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปยังสมาชิกในชุมชนอย่างครบถ้วน เพื่อสร้างความแข็งแกร่งทางอัตลักษณ์ให้เกิดขึ้นชุมชนต่อไป

1.2 ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม

ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน ถือเป็นอีกหนึ่งรากฐานสำคัญของการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีรวมถึงพิธีกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ชาวไทลื้อ ซึ่งแต่เดิมจะเห็นได้ว่าคนส่วนใหญ่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้าน จะมีความรู้ถึงประวัติ ความ เป็นมา รวมถึงขนบธรรมเนียม ประเพณีและพิธีกรรมของไทลื้อกันเป็นอย่างดี อันเนื่องจากในสมัยอดีตได้มีการถ่ายทอดข้อมูลความรู้ผ่านการสื่อสารทางวาจาในทุกระดับ ตั้งแต่ในครอบครัว ผู้ใหญ่ ก็จะได้คอยอบรม สั่งสอน ให้ความรู้แก่เด็กสอดแทรกไปกับการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน พอมาถึงระดับชุมชน สมาชิกต่างก็มีการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดความรู้ในชุมชนผ่านการทำกิจกรรมเพื่อสังคมร่วมกัน อาทิ การตานก่วยสลาก การทำบุญเลี้ยงห่อเสื่อบ้าน ฯลฯ ร่วมกัน ซึ่งการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างความสามัคคีร่วมกับสร้างสำนึกในอัตลักษณ์ศักดิ์ศรี ร่วมกัน และที่สำคัญยังเป็นตัวอย่างที่ดีที่ให้ลูกหลานได้จดจำและปฏิบัติสืบต่อไป ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการที่สมาชิกในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมนั้น ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมทำให้การเกิดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวนี้มาอย่างยาวนาน

ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่า ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นต่อพิธีสามปีสี่รวงข้าวในยุคหลัง ๆ ก็คือ สมาชิกในชุมชนขาดความรู้และเข้าใจในพิธีกรรม อันส่งผลต่อการสืบทอดของพิธีสามปีสี่รวงข้าวเป็นไปอย่างไม่ครบถ้วน สมบูรณ์เหมือนกับยุคแรก โดยเฉพาะรูปแบบ โครงสร้าง ภายนอกของพิธีกรรม เช่น การแต่งกาย เครื่องเซ่นไหว้ การละเล่น ฯลฯ ก็ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบให้ต่างไปจากเดิม เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ ทั้งนี้ก็เนื่องจากสาเหตุเพราะคนในชุมชนขาดความรู้เรื่องพิธีกรรมแล้ว ก็จะไม่ตระหนักถึงความเคร่งครัดในองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของพิธีกรรมแต่ละอย่างว่ามีคุณค่า/ความหมายอย่างไรบ้าง แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นก็ยังไม่ถึงขั้นวิกฤติ ที่เข้าปะทะกับแกน ซึ่งเป็นส่วนของคุณค่าและความหมายสำคัญของตัวพิธีกรรม แต่หากว่าสมาชิกในชุมชนยังคงขาดความรู้ในพิธีกรรม ขาดความตระหนักและเอาใจใส่ในพิธีกรรมกันอย่างจริงจังแล้ว พิธีสามปีสี่รวงข้าวก็จะเริ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากที่เคยเป็นพิธีกรรมอันมีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นพิธีที่ยิ่งใหญ่ของชาวไทลื้อ ก็อาจจะกลายมาเป็นเพียงแค่พิธีกรรมหนึ่งซึ่งมีอยู่ในชุมชนไทลื้อ และในอนาคตต่อไปข้างนอกพิธีกรรมนี้ก็เสี่ยงต่อการสูญหายของวัฒนธรรมอันดีงามของชาวไทลื้อ

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ “การขับลื้อ” ซึ่งเป็นการการละเล่นที่เป็นเอกลักษณ์และขึ้นชื่อของไทยลื้อ แต่นับวันยิ่งจะหาดูได้ยาก เนื่องจากไม่มีการถ่ายทอดศิลปะการขับลื้อให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ชาวบ้านก็จะเลยในการให้ความสำคัญ คนรุ่นใหม่ก็มองการขับลื้อเป็นเรื่องที่เชยและล้าสมัย ไม่ทันใจและสนุกสนานเหมือนกับวงดนตรีสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลให้ การขับลื้อในปัจจุบันใกล้ที่จะหายไปจากชาวไทยลื้อเดิมที่ ดูได้จากงานพิธีสามปีสี่รวงข้าวครั้งล่าสุดที่จัดขึ้นไม่มีการขับลื้อ ปรากฏให้เห็นในการละเล่นพื้นบ้านเลย และจากการสัมภาษณ์พ่อหลวงสนั่น ศรีคำ ทำให้ทราบว่า ปัจจุบันนี้คนบ้านไม่มีใครสามารถขับลื้อได้เลย แม้แต่คนเดียว เมื่อ 6 ปีก่อนก็ ยังพอจะหาคนขับลื้อได้ แต่ปัจจุบันนี้แม่อยู่ตองได้ย้ายกลับไปอยู่ที่อื่นแล้ว จึงไม่มีคนที่จะสามารถ สืบทอดการขับลื้อต่อไปได้ และที่สำคัญคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันไม่ทราบความหมาย ไม่มีความเข้าใจ เกี่ยวกับสำนวนที่ใช้ในการขับลื้อแล้ว ดังนั้นการขับลื้อจึงถูกลดทอนความสำคัญไปจากชุมชน และ คนในชุมชนเองก็ขาดความใส่ใจที่จะความพยายามสืบทอดการขับลื้อนี้ด้วย “ขับลื้อ เดวนี้มันบ่มี ใฝ่จ่าง แล้วก็มีคนฟัง คนตีจ่างก็มีก่าอยู่ตอง เดวนี้เป็นย้ายไปอยู่ไกลต่างพม่าบูน เพราะเป็นปี นลื้อมาจากตามพม่า แล้วคนบ่เดียวฟังบ่รู้เรื่องนะ มีก่าคนเผ่ามันก็เลยค่อยเสื่อมกันไป อย่าง ฟ่อนเจิงบ่มีแล้ว เหลือรำถวาย ฟ่อนดาบเต่าอัน” (เดยวันี้ การขับลื้อ ไม่มีใครทำเป็นแล้ว และก็ไม่มี คนฟังด้วย คนที่ขับลื้อเป็นก็มีแค่แม่อยู่ตอง แต่เดยวันี้แกย้ายไปอยู่ไกลถึงเมืองพม่า เพราะแกเป็น เป็นลื้อมาจากทางพม่า เดยวันี้คนสมัยใหม่ฟังขับลื้อไม่รู้เรื่อง จะมีก็แค่คนเผ่าคนแก่ที่ฟังเข้าใจ ดังนั้นการขับลื้อจึงเริ่มเสื่อมลงไป อย่างการฟ่อนเจิงเดยวันี้ก็ไม่มีแล้ว จะมีก็แค่รำถวาย ฟ่อนดาบ เท่านั้น) (สนั่น ศรีคำ, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551) “ละอ่อนสมัยใหม่บ่ค่อยรู้จักพิธีกรรมนี้ ต้องมีการ สืบทอด บ่อันมันจะหายไปหมด” (เด็กสมัยใหม่ไม่ค่อยรู้จักพิธีกรรมนี้ ต้องมีการสืบทอด ไม่เช่นนั้นจะหายไปหมด) (ไกรยุทธ วงศ์ศรี, สัมภาษณ์ 24 ตุลาคม 2551)

อนึ่งหากที่ผู้ประกอบพิธีกรรมและเข้าร่วมพิธีกรรมไม่มีความรู้ ความเข้าใจใน พิธีกรรม ถือว่าได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นการสูญหายของพิธีกรรมเลยก็ว่าได้ จากที่เคยเป็นปัจจัยส่งเสริม ให้มีการสืบทอดพิธีกรรมก็จะกลับกลายเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญขึ้นใน พิธีกรรม เนื่องจากหากคนที่จะสืบทอดพิธีกรรมไม่มีความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมอันดีงามของตนเองอย่างถ่องแท้แล้ว การสืบทอดก็จะไม่ครบถ้วนและขาดความสมบูรณ์ ถูกต้อง อันจะทำให้คุณค่าและความหมายที่แฝงอยู่เบื้องหลังของพิธีกรรมนั้นเริ่มถูกลดคุณค่าลง จนเลือนหายไปที่สุดในที่สุด เมื่อถึงเวลานั้นความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของความเป็นไทยลื้อก็ จะไม่มีอีกต่อไป ดังนั้น คนในชุมชนควรที่จะต้องตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ให้มาก เพราะ ความรู้จะเป็นสิ่งที่เสริมสร้างความมั่นใจให้คนในชุมชนว่า คุณค่าในอัตลักษณ์ของไทยลื้อจะไม่ถูก

เปลี่ยนแปลงหายไปง่าย ๆ เพราะหากทุกคนต่างมีความเข้าใจ รักและหวงแหนชาติพันธุ์ของตัวเองอย่างแท้จริง จะส่งผลทำให้เกิดการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมต่อไปอย่างยั่งยืน

2. ปัจจัยภายในชุมชน

2.1 สถาบันครอบครัว

สังคมไทลื้อในสมัยอดีตนั้น อยู่กันอย่างเรียบง่ายและผู้คนเองก็มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกและเป็นสถาบันสำคัญที่อบรมบ่มเพาะชาวไทลื้อให้เป็นคนที่มีความรู้จักกับการใช้ชีวิตในวิถีแบบไทลื้อ ตั้งแต่เล็ก พ่อแม่หรือญาติพี่น้องก็จะสอนให้พูดภาษาไทลื้อ สอนให้รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ควรปฏิบัติและยึดถือติดตัวไว้ ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดในครอบครัวนั้นเกิดจากการสื่อสารด้วยวาทะร่วมกันในทุกๆวัน และด้วยวิถีชีวิตที่ยังคงอยู่แบบดั้งเดิม สมาชิกในครอบครัวต่างก็อยู่กันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ทำให้การสื่อสารในครอบครัวมีการสื่อสารได้ต่อกันทุกวัน ผู้ใหญ่ก็สามารถสอนสั่ง ให้ความรู้แก่เด็ก เด็กเองก็มีความรู้สึกผูกพันและเคารพในคำสอนของผู้ใหญ่ ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวจึงทำได้ง่ายกว่าการสื่อสารแบบอื่น

อย่างไรก็ตามในยุคปัจจุบันนี้สถาบันครอบครัวได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมที่แปรผัน สมาชิกในครอบครัวสมัยใหม่นั้นเริ่มมีความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกันมากขึ้น อันเนื่องจากคนออกไปทำงานนอกร้านกันมากขึ้น เด็กและเยาวชนก็ออกไปเรียนต่อที่อื่นเยอะขึ้น ทำให้การสื่อสารที่เคยมีในบ้านเริ่มลดน้อยลง ช่องทางการสื่อสารก็ลดลง เพราะผู้ใหญ่ไม่มีโอกาสถ่ายทอดความรู้ชุมชน หรือสอนสั่งลูกหลานในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงนสถาบันครอบครัวเช่นที่เป็นอยู่นี้ ได้กลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าว

2.2 สถาบันหมู่บ้าน

แต่เดิมสังคมของไทลื้อบ้านล้า ค่อนข้างที่จะเป็นสังคมปิด สมาชิกในชุมชนมีการประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก โดยมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและที่สำคัญชาวไทลื้อบ้านล้ายังคงสืบทอดอัตลักษณ์ของตนเองอย่างเคร่งครัด ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวไทลื้อบ้านล้าจะใช้นามสกุล “ศรีคำ” เหมือนกันทั้งหมู่บ้าน การใช้นามสกุลเดียวกันทั้งหมู่บ้านเช่นนี้ สามารถสะท้อนถึงความ เป็นอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อบ้านล้าได้เป็นอย่างดี สร้างความรู้สึกร่วมกันในชุมชนถึงการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เมื่อสภาพสังคมได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ทำให้วัฒนธรรมภายนอกเข้ามา มีบทบาทในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมมากขึ้น จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามมาหลายอย่าง อาทิ กลุ่มคนหนุ่มสาวก็มีการออกไปทำงานหรือเรียนที่เมืองหลวงกันมากขึ้น ส่งผลทำให้ในชุมชนเหลือเพียง

ผู้อาวุโส จึงไม่มีใครที่จะมาสนใจและสืบทอดพิธีกรรมต่าง ๆ ให้คงความสมบูรณ์ไว้เหมือนเช่นสมัยอดีต และการที่คนในชุมชนมีการย้ายถิ่นฐานออกไปข้างนอกกันมากขึ้น ทำให้อาชีพการทำนามีคนสืบทอดน้อยลง พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรมอย่างเช่น การทำขวัญข้าว การบูชาข้าวหลัก ฯลฯ ก็เริ่มมีให้เห็นน้อยลงไปด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในชุมชนหรือสถาบันหมู่บ้านที่เกิดขึ้นนั้นล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตัวพิธีกรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ลูกหลานไทลื้อที่อาศัยอยู่ในบ้านลำถือเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า โดยที่ยังคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของตนเองไว้ได้ แต่พอเมื่อลูกหลานไทลื้อเริ่มมีการแยกย้ายออกไปแต่งงาน มีครอบครัว มีลูกมีหลานกับคนต่างถิ่นมากขึ้น จึงส่งผลทำให้ชุมชนไทลื้อบ้านลำถือมีคนนอกเข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้น ทำให้ในปัจจุบันนี้จึงไม่ได้มีเพียงแต่นามสกุล ศรีคำ เท่านั้น แต่มีการใช้นามสกุลที่หลากหลายมากขึ้น แสดงให้เห็นว่ามีคนนอกที่เข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านลำถือมากขึ้น และนำมาซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากขึ้นตามไปด้วย นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนบางคนก็มีการหันไปนับถือศาสนาคริสต์อีกด้วย

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในชุมชนก็คือ มีคนนอกที่ไม่ใช่ลูกหลานไทลื้อมาอาศัยอยู่มากขึ้น ส่วนลูกหลานไทลื้อเองก็แต่งงานและย้ายถิ่นฐานออกไปอยู่ที่อื่นกันเป็นจำนวนมากเช่นกัน ทำให้ต่อไปในอนาคตสมาชิกที่เหลือน้อยก็จะมีทั้งคนไทลื้อผสมไปกับคนนอกมากขึ้น อันส่งผลต่อการสร้างความรู้สึกร่วมกันในความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน และคนที่เข้ามาอยู่ใหม่นั้นก็จะยังไม่มีวัฒนธรรมและสนใจถึงคุณค่าความหมายในพิธีกรรมที่ชาวไทลื้อได้ปฏิบัติกันมาได้เท่ากับคนไทลื้อในชุมชนจริง ๆ ซึ่งหากสภาพชุมชนไทลื้อบ้านลำถือยังคงมีการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้อยู่ต่อไป ก็จะมีผลทำให้การสืบทอดพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นก็เริ่มลดน้อยลงอันเนื่องจากไม่มีผู้รับสืบทอดที่พร้อมจะสืบทอดพิธีกรรมต่อไปนั่นเอง

2.3 การสื่อสารภายในชุมชน

จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ตั้งแต่อดีตชาวไทลื้อยังคงมีรูปแบบการสื่อสารแบบปากต่อปากในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ประเพณีจากรุ่นมาสู่รุ่น ซึ่งมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรน้อยมาก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าชุมชนในอดีตมีขนาดเล็ก เทคโนโลยีการสื่อสารก็ยังไม่มีความทันสมัย การสื่อสารที่รวดเร็วและดีที่สุดก็คือ “การสื่อสารด้วยวาจา” (Oral Communication) ซึ่งมีทั้งการสื่อสารภายในครอบครัวและการสื่อสารภายในชุมชน แต่ในยุคสมัยใหม่เมื่อสภาพสังคมแปรเปลี่ยนไป การสื่อสารด้วยวาจาเพียงอย่างเดียวนั้นไม่อาจจะต่อสู้กับเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างเช่น โทรศัพท์ที่ทำให้การติดต่อรวดเร็วยิ่งขึ้นหรือ คอมพิวเตอร์ ที่ทำให้บันทึกข้อมูลได้ง่ายและสะดวกมากขึ้น อันส่งผลกระทบตามมาก็คือ ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงนั้น หายหายไป ไม่ครบถ้วนเหมือนเดิม

รายละเอียดต่างๆของวัฒนธรรมเริ่มถูกเปลี่ยนแปลง และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพสังคมในยุค นั้นๆ ซึ่งทั้งหมดนี้สาเหตุที่มันเกิดจากชาวไทลื้อในอดีตไม่มีการบันทึกข้อมูลออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน อีกทั้งยังไม่มี การเผยแพร่ข้อมูลไปยังคนอื่นๆได้รับรู้ อาจจะเป็นเพราะชาวไทลื้อเป็น คนที่ค่อนข้างเก็บตัว และมักชอบอยู่ในสังคมปิดมากกว่า ดังนั้นการสื่อสารในชุมชนที่ยังคงเป็นการ สื่อสารแบบปากต่อปากนั้นก็ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพิธีสามปีสี่รวงข้าวได้

แม้ว่าช่องทางการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ในชุมชนยังคงเป็นการ สืบทอดแบบปากต่อปากมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ชาวไทลื้อในปัจจุบันยังคงมีการใช้ภาษาลื้อในการ สื่อสารในชีวิตประจำวันอยู่อย่างกว้างขวาง แต่พอเมื่อคนรุ่นใหม่มีการย้ายเข้าไปทำงานและเรียน ในเมืองหลวงมากยิ่งขึ้น ทำให้มีการใช้ภาษากลางมากขึ้น การแสดงอัตลักษณ์ตัวตนความเป็น ไทลื้อผ่านภาษาลื้อจึงเริ่มมีโอกาสน้อยลง แม้การสื่อสารในชุมชนยังคงใช้ภาษาลื้อเป็นหลักในการ สืบทอดพิธีกรรมและอัตลักษณ์ตัวตนของไทลื้อได้ แต่ทว่าโอกาสในการสืบทอดอาจจะลดน้อยลง ไปตามปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะ ดังนั้นการที่จะสืบทอดพิธีสามปีสี่รวงข้าวให้คงอยู่อย่างสมบูรณ์ ยังคงจำเป็นต้องสร้างการสื่อสารในชุมชนที่เข้มแข็งมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ และควรที่จะต้องมีการ ปรับเปลี่ยนหรือเพิ่มช่องทางการสื่อสารให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยอาจจะมีการบันทึกไว้เป็น ลายลักษณ์อักษร บันทึกเป็นวิดีโอ เป็นต้น และเหมาะสมกับคนทุกกลุ่มในหมู่บ้านด้วย และจาก การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่าหลายคนยังมีความกังวลเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดข้อมูล เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมไปสู่รุ่นลูก อันเนื่องมาจากปัญหาของการขาดความรู้ที่ถูกต้อง ในการที่จะถ่ายทอด “เฮาอยากสอนลูกให้สนใจประเพณีนี้นี่นั้ก ๆ อยากบอก อยากเล่าให้ละเอียดอ่อน มันฟัง แต่บางเตอเฮาก็บ่ค่อยฮู้อะหยังเต้ เพราะว่าเขาบ่เรียนแม่ยังบ่ได้สนใจอะหยัง ก็โกว่าถ้า มาถึงรุ่นลูก รุ่นหลานไป ถ้าบ่สอนมันไว้ก็จะมีอะหยังเหลือ” (เราก็อยากสอนให้ลูกหลานได้รู้จัก ประเพณีนี้มาก ๆ อยากบอก อยากเล่าให้เด็กได้ฟัง แต่บางครั้งเราก็ไม่มีความรู้ในสิ่งนั้นจริง ๆ ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าเราเป็นรุ่นแม่ยังไม่สนใจ ก็กลัวว่าถ้ามาถึงรุ่นลูก รุ่นหลานประเพณีมันจะไม่มีเหลือ แล้ว) (อัมพร แจ่มใส, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ชาวไทลื้อบ้านด้าก็ยังคงมีการถ่ายทอดพิธีกรรมนี้ผ่าน “การบอกเล่าปากต่อปาก” เหมือนเช่นสมัยอดีต อาจจะมีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยบ้าง ในด้านการบันทึกวีดีโอเรื่องราวเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม ซึ่งหากมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาใช้อย่างถูกวิธีและผสมผสานกับการใช้สื่ออื่น ๆ อย่างถูกต้อง ย่อมจะทำให้เกิดการสื่อสารที่ดีใน ชุมชนขึ้นได้อย่างแน่นอน

3. ปัจจัยภายนอกชุมชน

3.1 การเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐ

แต่เดิมชาวไทลื้อมีการปกครองตนเองโดยมีผู้นำชุมชน แต่เมื่อมีการปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดขึ้น การติดต่อประสานกับหน่วยงานราชการไม่ว่าจะเป็นอำเภอ เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานทหาร ฯลฯ ก็เริ่มมีมากขึ้น อย่างไรก็ตามการเข้ามาของภาครัฐนั้นเปรียบเสมือนดาบสองคมต่อพิธีกรรมในชุมชน คือ สามารถเป็นได้ทั้งปัจจัยที่ช่วยรักษาพิธีกรรมสืบร่องข้าวและเป็นทั้งปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หากปล่อยให้องค์การภาครัฐนี้เข้ามามีบทบาทต่อพิธีกรรมในวงในมากขึ้น การเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐนั้นก็เกิดจากการที่ผู้ใหญ่บ้านได้ทำเรื่องไปยังเทศบาลบ้านทรายเพื่อของบประมาณสนับสนุนการจัดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าว เพราะการจัดงานใหญ่ระดับหมู่บ้านเช่นนี้การใช้งบประมาณมีค่อนข้างสูง การที่เทศบาลเข้ามาช่วยในเรื่องนี้ก็เป็นภาระลดภาระของชาวบ้านได้อีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ เช่น อำเภอ และจังหวัดที่เห็นคุณค่าของขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิมของชาวไทลื้อ และมีการส่งเสริมให้เกิดการจัดงานที่ยิ่งใหญ่ในทุกๆ ครั้ง นอกจากนี้ยังมีการช่วยประชาสัมพันธ์ให้พิธีกรรมนี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ควรค่าแก่การอนุรักษ์และยกย่องให้เป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาวไทลื้อในจังหวัดด้วย การประชาสัมพันธ์เช่นนี้ทำให้พิธีกรรมเป็นที่รู้จักกันในวงกว้างขวางยิ่งขึ้น อันเป็นการสร้างแรงกระตุ้นในการสืบสานพิธีกรรมนี้ให้มีอยู่ชั่วลูกชั่วหลานของชาวไทลื้อ ดังจะเห็นได้จาก บ้านหนองบัว จ.น่าน พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวนี้กลายเป็นจุดดึงดูดความสนใจของผู้คนมากมายที่สนใจในเรื่องของวัฒนธรรม สร้างการจดจำในพิธีกรรมแก่คนวงนอกมากยิ่งขึ้น และในการจัดพิธีกรรมครั้งล่าสุด ก็ได้มีการเชิญนายอำเภอมาเป็นประธานในพิธีเปิดงาน อีกด้วย จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่า ชาวไทลื้อมีปฏิริยาที่ดีการเข้ามาของหน่วยงานราชการ โดยมีความเห็นว่าการที่ภาครัฐเข้ามาช่วยนั้นจะช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนกับองค์การภาครัฐให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะนำมาซึ่งความช่วยเหลือต่าง ๆ ที่จะเข้ามาสู่ชุมชนในอนาคต

ส่วนความม่วนนั้น มีฝ่ายทหารเข้ามาฮับไปแล้ว ปีก่อนเขาก็เข้ามาฮับ เรื่องสะล้อ ซอซึง กลอง อันนี้ป็นเพราะว่าน้อยยวี คนบ้านเฮาเป็นทหาร แต่ทหารหมู่นี้เขาให้มูมหนา เข้ามางานเฮาเขาก็นั่งชุดลื้อมาพร้อม อยู่บ้านเฮาวันรุ่งคืนฮ้างรางวัลที่พ่อหลวงบ้านมอบหื้อ เขาก็เอาคืนหื้อเฮาหมด เขามาแค้กินกับเล่นอย่างเดียว

(เรื่องความสนุกนั้น ก็มีทหารเข้ามาจับไปดูแล ปีก่อนเขาก็เข้ามาดูแลเรื่องละ ล้อ ซอ ซึ่ง กลอง เหตุที่มีทหารเข้ามาเพราะว่าคนบ้านเราไปเป็นทหาร ก็เลย ได้รู้จักกัน พวกทหารกลุ่มนี้เค้าชอบงานของเรานะ เวลาเข้ามาช่วยงานเขาก็ ใส่ชุดไทลื้อมาด้วย มาอยู่บ้านเราทั้งวัน พอเรามอบรางวัลเพื่อเป็นการ ขอบคุณเขาก็ไม่เอา บอกว่ามาแค่กินกับเล่นเท่านั้น) (สนั่น ศรีคำ, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

แต่ในขณะเดียวกัน เมื่อมีภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ด้านหนึ่งที่ส่งผล กระทบก็คือ ทำให้รูปแบบเริ่มเปลี่ยนไป แม้ว่าภาครัฐเองจะไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องถึงวงในของพิธีกรรมก็ ตาม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ กิจกรรมการละเล่นพื้นที่แบบที่เคยมีมา อย่างเช่น การเล่นละบ้า เล่น หม่าซี้แฮ้ โกงกาง ฯลฯ เมื่อมีฝ่ายทหารเข้ามาเสนอช่วยจัดการดูแลเรื่องความบันเทิงให้ ก็มีการ นำเอาดนตรีสมัยใหม่เข้ามา มีการจัดวาง ฯลฯ ซึ่งสร้างความสนุกสนานแก่ผู้เข้าร่วมก็จริง หากแต่ ว่าส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนั้นไม่มีเลย ทั้งนี้ความบันเทิงเหล่านี้ยังเป็นจุดที่ชักนำไปสู่การดื่ม สุรากันอย่างหนักตลอดทั้งวัน ซึ่งคนบางกลุ่มในชุมชนก็มีความกังวลในจุดนี้เหมือนกัน “สิ่งที่หัน ต่างนอกอาจจะเปลี่ยนไปอย่างการแต่งโต๊ะ ความรู้สึกเล็ก ๆ ของคนเดี๋ยวนี้ไม่ค่อยมีความผูกพันกับ พิธีกรรม มาปะกันก็เอาม่วน ๆ มากินเหล้าเมา” (สิ่งที่เห็นภายนอก อาจจะเปลี่ยนไปอย่างเช่น การแต่งตัว ความรู้สึกเล็ก ๆ ของคนรุ่นใหม่จะไม่ค่อยมีความผูกพันกับพิธีกรรม พอมาเจอกันก็เพื่อ ความสนุกสนาน มากินเหล้าเมายาเท่านั้น) (ไกรยุทธ วงศ์ศรี, สัมภาษณ์ 24 ตุลาคม 2551)

อย่างไรก็ดีประเด็นที่เกิดขึ้นนี้หากปล่อยไว้นานวัน การละเล่นพื้นบ้านอาจจะ ถูกลดบทบาทลงจนหายไปมากที่สุดก็เป็นได้ แต่จากการลงพื้นที่สังเกตการณ์ชุมชนพบว่า ชาวไทลื้อ ยังคงมีแนวโน้มที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นเช่นนี้ เพราะคิดว่าการปรับเปลี่ยนการละเล่น หรือกิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ จะไม่ไปกระทบต่อหัวใจสำคัญของพิธีกรรมซึ่งก็คือ การบวงสรวง และ สมาชิกส่วนหนึ่งในชุมชนก็ยังมีความคิดที่จะทำให้พิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมเปิดแก่คนภายนอก หาก มีการละเล่นรื่นเริงที่สนุกสนาน ก็จะเป็นทางหนึ่งที่จะดึงดูดคนให้เข้ามาช่วยงานพิธีสามปีสี่รวงข้าว ได้มากขึ้น

แต่ต้องเปลี่ยนรูปแบบไปสักน้อยแล้ว แต่ก่อนเฮากินหอมตอมม่วนกันบ่ตาย ต่อไปเฮาต้องเงินแขกต่างบ้านเข้ามาผ่อง ก็อยากหื้อมีการขายอาหาร พื้นเมืองกันไปด้วย อยะหื้อเอาคนนอกเข้ามาผ่อง บ่กลัวว่าเขาจะมาเยี๊ยะ หยั่งหื้อเสีย แคะหื้อเขามาผ่องการแสดง เฮามีสิ่งดี ๆ ก็ควรที่จะเผยแพร่ไป...มัน น่าจะเปลี่ยนรูปแบบไป เพื่อให้มันคงอยู่ต่อไป คนจะได้สนใจ

(แต่ต้องเปลี่ยนรูปแบบไปบ้าง เมื่อก่อนเราแค่จัดพิธีเฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้น ต่อไปเราต้องเชิญแขกที่อื่นเข้ามาร่วมงานด้วย และก็อยากให้มีการขายอาหารพื้นเมืองไปด้วย และอยากให้คนนอกได้เข้ามาดูพิธีของเรา โดยที่ไม่กลัวว่าคนเหล่านี้จะทำให้พิธีกรรมเปลี่ยน เพราะเราแค่ให้เค้ามาดูการแสดง เรามีสิ่งดี ๆ ก็ควรที่จะเผยแพร่...น่าจะเปลี่ยนรูปแบบเพื่อให้พิธีกรรมคงอยู่ คนจะได้หันมาสนใจกันมากขึ้น) (ไกรยุทธ วงศ์ศรี, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

แต่ทั้งนี้การเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐนั้นยังคงมีบทบาทเพียงแค่เป็นส่วนสนับสนุนชุมชนเท่านั้น หากแต่สิ่งสำคัญเจ้าของชุมชน ซึ่งก็คือคนไทลื้อทั้งหมดบ้านมีแนวทางในการปรับตัวเพื่อรับกับสถานการณ์ต่างๆ หรือกลุ่มคนต่าง ๆ ที่จะเข้ามาในพิธีกรรมมากขึ้นได้ แก่นแท้ของพิธีกรรมก็ยังสามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ต่อไป แต่ทั้งนี้การถือสิทธิ์การเป็นเจ้าของวัฒนธรรมควรต้องมีความเข้มแข็งต่อปัจจัยแวดล้อมภายนอกที่เข้ามาปะทะอยู่ต่อเนื่อง เนื่องจากการเปิดให้หน่วยงานภาครัฐหรือคนภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมมากขึ้นก็อาจจะส่งผลต่อคุณค่าภายในถูกบิดเบือนไปเพื่อกระทำเชิงการพาณิชย์มากขึ้น เน้นขายพิธีกรรมให้คนมา ดูมากกว่าที่จะกระทำพิธีกรรมเพื่อวัตถุประสงค์ที่แท้ในการสร้างอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของชาวไทลื้อเหมือนในอดีต

3.2 เทคโนโลยีสมัยใหม่

กระแสโลกาภิวัตน์นำพาความเจริญเข้ามาสู่ทุกหมู่บ้าน ทุกชุมชนในประเทศ ซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อเสียของการนำเทคโนโลยีมาใช้ เช่น ทำให้การติดต่อสื่อสารทำได้สะดวก รวดเร็วมากขึ้น แต่อีกมุมหนึ่งก็จะสร้างช่องว่างความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวให้ห่างเหินมากยิ่งขึ้น ลูกหลานไม่ค่อยกลับบ้านเกิด แต่จะใช้การโทรศัพท์มาคุยกับพ่อแม่แทน เป็นต้น เทคโนโลยีก็เปรียบเสมือนดาบสองคมที่สามารถช่วยรักษาและบั่นทอนความบริสุทธิ์ของวัฒนธรรม ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้พบว่าเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาสู่ชุมชนไทลื้อนั้นได้กลายเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพิธีสามปีสี่รวงข้าว เพราะการที่เทคโนโลยีเข้ามาในหมู่บ้าน ทำให้ความสนใจในพิธีกรรม หรือประเพณีนั้นลดน้อยลง ผู้คนเริ่มมองพิธีกรรมเป็นเรื่องของความน่าเบื่อ ไม่มีอะไรน่าตื่นเต้น ยิ่งกับกลุ่มเด็กและเยาวชน พิธีกรรมดูเหมือนเป็นสิ่งสุดท้ายที่จะสนใจ หากไม่มีสมาชิกในบ้านคนใดประพฤติเป็นแบบอย่าง เด็กก็จะเริ่มลืมพิธีกรรมอันดั้งเดิมที่ปู่ย่า ตายายได้สร้างไว้ให้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทำให้ทราบว่า คนในชุมชนก็เริ่มมีความตระหนักใน

ปัจจัยเกี่ยวกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่มีส่วนเข้ามาเปลี่ยนแปลงชุมชนให้มีความห่างเหินกันมากขึ้น ความสัมพันธ์ในครอบครัวลดน้อยลง เนื่องจากมีโทรศัพท์ มีคอมพิวเตอร์เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น

สิ่งที่เยี่ยะหื้อมันเปลี่ยน มันอยู่ที่ความบ่ใส่ใจ วัตถุประสงค์หลักคือ ต้องกั้นหื้อพี่น้องมาปะกัน ต่างคนต่างมาขึ้นเทวดาของตัวเองเพื่อบวงสรวงพร้อมกัน แล้วครอบครัวก็จะได้สังสรรค์ห้อมกัน เหตุนั้นก็ป็นเพราะว่าเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา คนในบ้านบ่ก้อยมีความใกล้ชิดกัน ฮ่าอย่างก็เพราะภาระหน้าที่ของแต่ละคน เยี่ยะหื้อมารวมบ่ได้

(สิ่งที่ทำให้พิธีกรรมเปลี่ยน อยู่ที่ความไม่ใส่ใจ วัตถุประสงค์หลักคือ ต้องการให้พี่น้องได้กลับมาเจอกัน มาบวงสรวงเทวดาของตนเองพร้อมกัน แล้วครอบครัวก็จะได้พบปะสังสรรค์กัน เดี่ยวนี้มีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา ทำให้ความสัมพันธ์ภายในบ้านไม่มีความใกล้ชิดกัน อีกอย่างหนึ่งก็คือเพราะภาระหน้าที่ของแต่ละคน ทำให้มารวมพิธีไม่ได้) (ไกรยุทธ วงศ์ศรี, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2551)

จะเห็นได้ว่าความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีทำให้คนในชุมชนเริ่มห่างเหินกัน อันส่งผลต่อการสื่อสารระหว่างคนในครอบครัวเริ่มลดน้อยลงตามไปด้วย ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนที่มีการถ่ายทอดมารุ่นสู่รุ่นซึ่งมักจะเป็นการบอกเล่าแบบปากต่อปาก เริ่มจะใช้ไม่ได้ผลกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ เพราะมีการย้ายออกไปทำงานและเรียนต่อที่อื่นหมด ดังนั้นพ่อแม่จึงไม่มีโอกาสได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นให้ แต่ทั้งนี้เทคโนโลยีก็มีส่วนดีอยู่บ้าง โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีสื่อบันทึกเนื้อหาของพิธีกรรมเอาไว้ ตัวอย่างเช่น ในปัจจุบันมีคนบางกลุ่มใช้กล้องวีดีโอเพื่อบันทึกภาพเหตุการณ์ของการประกอบพิธีกรรมไว้เป็นที่ระลึก เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นหลังได้ดูเป็นตัวอย่าง หรือใช้กล้องถ่ายภาพเก็บภาพความประทับใจร่วมกันในครอบครัวและญาติพี่น้อง แต่ทั้งนี้การนำเทคโนโลยีมาใช้เช่นนี้ก็ยังมีส่วนน้อยมาก

3.3 การศึกษาสมัยใหม่

จากการที่สังคมไทยลื้อนั้นค่อนข้างเป็นชุมชนที่ปิดจากโลกภายนอก การศึกษาของคนในชุมชนจึงมีน้อย เพราะการศึกษาไม่ใช่สิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต หากแต่ในปัจจุบันสภาพสังคมได้แปรเปลี่ยนไป การศึกษากลับกลายเป็นสิ่งที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีวิต เพราะการศึกษาเปรียบเสมือนเป็นช่องทางที่เปิดโลกกว้างให้ทุกคนได้

เรียนรู้ และเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เราได้รับการยอมรับจากคนในสังคม ที่สำคัญการศึกษาสมัยใหม่เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับพิธีสามปีสี่วงข้าวในยุคปัจจุบันนี้

ซึ่งก็คือเด็กและเยาวชนสมัยใหม่ได้ถูกปูรากฐานให้เข้าระบบการศึกษาชั้นพื้นฐานตั้งแต่เล็ก ทำการให้เด็กได้เรียนรู้โลกกว้างมากยิ่งขึ้น การเข้าโรงเรียนจึงเป็นการสร้างสังคมใหม่ให้แก่เด็กและเยาวชน เป็นที่ที่让孩子ได้เรียนรู้วัฒนธรรมที่หลากหลาย ดังนั้นความสนใจในเรื่องอื่น ๆ ของเด็กก็จะมีมากขึ้น การรับเอาวัฒนธรรมภายนอกก็มีมากยิ่งขึ้นเนื่องจากเด็กมีการเปิดรับสื่ออยู่ตลอดเวลา ดังนั้นความใส่ใจและสนใจต่อประเพณีหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่ออย่างเช่นพิธีสามปีสี่วงข้าว ซึ่งมีวาระกำหนดการจัดนาน ๆ ครั้งจึงถูกละเลยไปจากความสนใจของเด็ก แม้อาจจะสนใจบ้างก็เฉพาะช่วงที่มีการละเล่นรื่นเริง ประกอบกับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่เด็กได้รับมามีความน่าสนใจและตื่นเต้นมากกว่าสื่อพิธีกรรม เด็กจึงหันไปให้ความสำคัญกับสิ่งนั้นมากกว่า และสิ่งสำคัญก็คือ กลุ่มเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่จะมีความคิดว่า พิธีกรรมเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ เป็นเรื่องที่เขยและลำสมัย ด้วยเหตุนี้การให้ความสนใจในพิธีกรรมนี้ก็ลดน้อยลงไปด้วย

นอกจากนี้ในกระบวนการคิดที่โรงเรียนได้สอนให้เด็กก็จะเน้นไปในเชิงวิทยาศาสตร์มากกว่าความเชื่อทางไสยศาสตร์ ทำให้ความเชื่อส่วนที่เกี่ยวข้องกับผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงไปสู่กลุ่มเด็กและเยาวชนน้อยมาก แต่ทั้งนี้ก็ได้ไม่ได้ไม่เชื่อเลยซะทีเดียวเพราะว่าสิ่งแวดล้อมรอบตัวยังคงเป็น วิถีชีวิตของชาวไทยลื้อที่ยังคงผูกพันกับความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาอย่างช้านาน และจากการลงพื้นที่ศึกษาก็ยังพบว่าในพิธีกรรมสามปีสี่วงข้าว กลุ่มเด็กและเยาวชนต่างก็แต่งกายในชุดไทยลื้อเพื่อเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างพร้อมเพรียง

อย่างไรก็ตามยังมีเด็กและเยาวชนกลุ่มหนึ่งที่ยังคงมีความมุ่งมั่นและตั้งใจที่จะทำการสืบทอดพิธีกรรมและสื่อพื้นบ้านอื่น ๆ ไว้ โดยจัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่มเยาวชนบ้านลำ ซึ่งได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในการแสดงออกทางความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน รวมถึงในงานพิธีสามปีสี่วงข้าว กลุ่มเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ก็มิหนำที่รับผิดชอบในกิจกรรมสันตนาการหลายอย่าง อาทิ การฟ้อนเจิง การรำถวายพระพร การเล่นเกมสับโป เป็นต้น แม้ว่าหน้าที่ของเด็กยังคงเป็นผู้เข้าร่วมพิธีกรรมในวงนอกของพิธีกรรมเท่านั้น

3.4 การสื่อสารภายนอกชุมชน

เมื่อสภาพสังคมของชาวไทยลื้อบ้านลำมีลักษณะที่เปิดกว้างมากขึ้น สมาชิกในชุมชนก็มีการออกไปทำงานนอกบ้านมากยิ่งขึ้น ทั้งรับราชการ รับจ้าง ค้าขาย ฯลฯ ดังนั้นการเข้าไปสู่สังคมใหม่ๆเช่นนั้นก็ย่อมทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอกมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาพบว่าปัจจัยในเรื่องของการสื่อสารกับภายนอกชุมชนนั้น ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของ

พิธีกรรมอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องจากการที่ติดต่อกับคนภายนอกและหน่วยงานภาครัฐมากขึ้น ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้เริ่มเข้ามาสู่ชุมชนไทลื้อได้ง่ายขึ้น แม้ในระยะแรกจะเป็นเพียงการเข้ามาเป็นคนวงนอก หรือเพียงแค่สังเกตการณ์ แต่ก็มีแนวโน้มต่อไปในอนาคตว่ากลุ่มคนเหล่านี้จะเริ่มเข้ามามีบทบาทในพิธีกรรมมากขึ้น อย่างเช่นในปัจจุบันที่เทศบาลได้เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนงบประมาณในการจัดงานมากถึง 15,000 บาท ซึ่งการเข้ามาในจุดนี้อาจจะเริ่มคือบุคลากรเข้ามาจนถึงจุดของการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบพิธีกรรมตามมา นอกจากนี้ในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐหลายฝ่ายมีความพยายามที่จะประชาสัมพันธ์พิธีสามปีสี่รวงข้าวให้เป็นงานประเพณีที่สำคัญในอำเภอเชียงคำ เพื่อกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมมากยิ่งขึ้น โดยมีมุมมองว่าการกระทำเช่นนี้จะก่อให้เกิดการสืบทอดของพิธีกรรมต่อไปในอนาคต แต่ในความเป็นจริงแล้วกลุ่มคนเหล่านี้ยังขาดความรู้ถึงอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของความเป็นไทลื้อที่แท้จริง เพราะการเปิดสังคมให้คนเข้ามาในลักษณะการท่องเที่ยวโดยที่ไม่มีมาตรการการดูแลวัฒนธรรมที่ดีแล้วนั้น ก็อาจจะส่งผลกระทบทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมไปเพื่อตอบสนองเฉพาะความต้องการของผู้ชมวงนอกเท่านั้น แต่ไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าที่แท้จริงของการจัดพิธีกรรมนั้นเลย

สิ่งสำคัญที่ชาวไทลื้อในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมจะต้องตระหนักก็คือ การรู้จักการจัดการ และรู้วิธีการต่อรองที่ดีกับบุคคลภายนอกและหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับชุมชนมากขึ้น เพราะหากชาวไทลื้อสร้างเกราะป้องกันชุมชนให้มีความเข้มแข็งดีแล้ว ก็ย่อมส่งผลดีต่อพิธีกรรมที่อยู่ในชุมชนให้มีการสืบทอดที่ยั่งยืนต่อไป

สรุป

ปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามามีผลกระทบต่อพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวนี้มีมากมายหลายประการโดยมีทั้งปัจจัยที่เกิดขึ้นจากภายในบุคคล ปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชน ทั้งเป็นปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนพิธีกรรม ทำให้พิธีกรรมนั้นคงอยู่ เช่น ความเชื่อ/ความศรัทธาเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และส่วนที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม เช่น ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงในสถาบันครอบครัวและชุมชน การขาดแคลนผู้ที่มีความรู้ในเรื่องพิธีกรรม การศึกษา หรือจะเป็นการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่าระหว่างปัจจัยที่สนับสนุนพิธีกรรมให้คงอยู่นั้นมีน้อยกว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่มาก และบางปัจจัยก็เป็นทั้งปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเช่น การเข้ามาของภาครัฐ เป็นต้น

ด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เกิดความไม่สมดุลของปัจจัยที่เกิดขึ้น โดยปัจจัยด้านที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพิธีกรรมมีอิทธิพลเหนือกว่าปัจจัยที่จะสืบทอด โดยจากการศึกษาวิจัยพบว่าปัจจัยสนับสนุนซึ่งก็คือ ความเชื่อ/ความศรัทธาเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวไทยลื้อแม้ยังคงมีความเข้มแข็งอยู่มาก แต่ปัจจัยอื่น ๆ ที่อยู่แวดล้อมไม่ว่าจะเป็นความรู้ของคนในชุมชน การศึกษา เทคโนโลยีรวมถึงการเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐนับวันยังมีการแทรกซึมเข้าไปในพิธีกรรมมากขึ้นอันก่อนให้เกิดการเปลี่ยนไปในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย การละเล่น ฯลฯ จนกระทั่งคนในชุมชนก็มีปฏิกิริยารับกับความเปลี่ยนแปลงนั้นโดยดี แบบไม่มีข้อต่อรอง ทั้งนี้เพราะในยุคปัจจุบันนี้คนในชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจในพิธีกรรมที่ถูกต้องจึงส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบ องค์ประกอบพิธีกรรมไปที่ละนิด ละน้อยจนกระทั่งคุณค่าและความหมายของพิธีกรรมนั้นถูกกลบฝังไปจากชุมชน

ดังนั้นการที่จะปรับให้เกิดความสมดุลระหว่างปัจจัยทั้งสองด้านได้ดีที่สุดก็คือ การเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชนก่อน เมื่อนั้นหากทุกคนมีความรู้ที่ถูกต้อง สมบูรณ์แล้ว ก็จะนำไปสู่การประกอบพิธีกรรมที่ถูกต้องและครบถ้วนทั้งโครงสร้างภายนอกและคุณค่าภายใน และจะนำไปสู่การสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวอย่างยั่งยืนไปสู่รุ่นลูกรุ่นหลานสืบไป